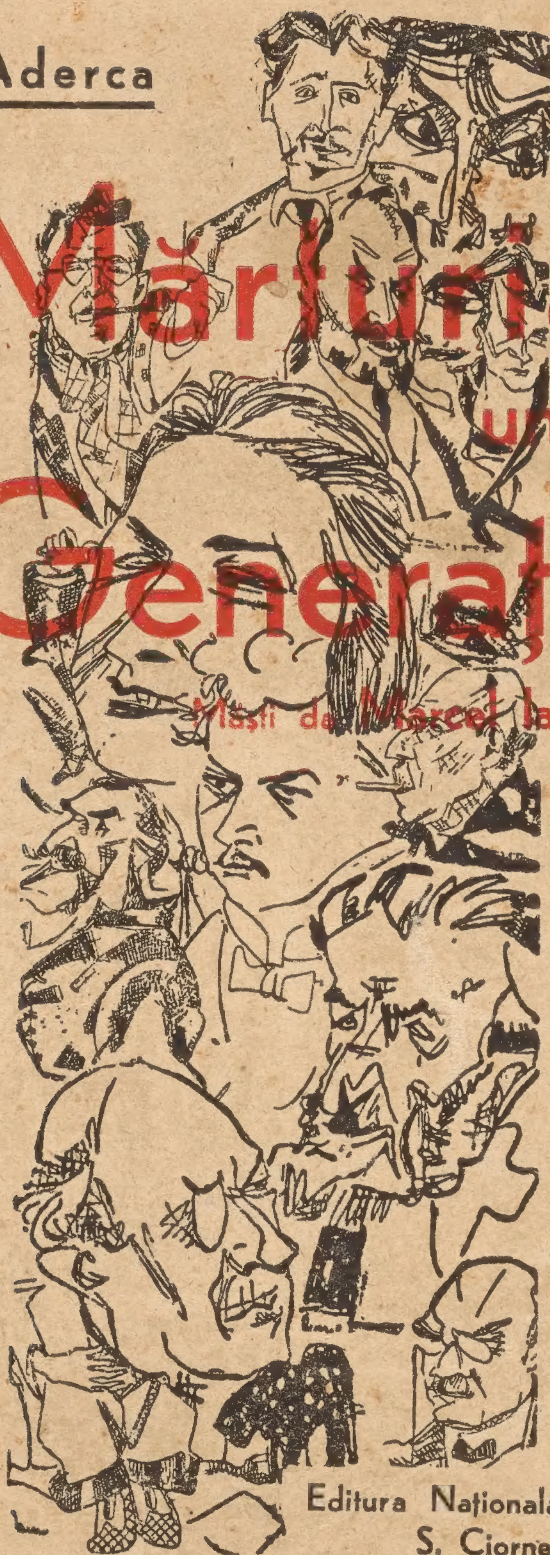
F. Aderca

Mărturia unei Generații

Măști de Marcel Iancu

Editura Naționala
S. Ciornei

Mărturia unei generaţii

Mărturia unei generații

La Facultatea de filologie a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca se organizează periodic, sub genericul „Mărturia unei generații", întilniri cu scriitori, critici, istorici literari, savanți etc., în cadrul cărora se poartă fructuoase dialoguri cu studenții. Printre cei care au fost oaspeții studenților și cadrelor didactice de aici, amintim pe acad. Iorgu Iordan, prof. univ. dr. docent Liviu Rusu, prof. univ. dr. docent Edgar Papu, prof. dr. docent Ion Zamfirescu și alții. De regulă, întilnirile sînt însoțite de expoziții care ilustrează — prin volume, publicații etc. — activitatea prodigioasă a invitatului, iar cuvîntul lui și discuțiile se înregistrează pe bandă de magnetofon și intră în fonoteca de aur a facultății. (VIRGIL LAZĂR).

F. ADERCA

MĂRTURIA UNEI GENERAŢII

MĂŞTI DE MARCEL IANCU

BUCUREŞTI, 1929
S. CIORNEI
LIBRAR-EDITOR

DE ACELAŞ AUTOR

Au apărut:

PERSONALITATEA, 1912 ed. II (Socec & Co.).
SÂNGE INCHEGAT, note de războı 1915 (epuizat).
ŢAPUL, 1920 (Alcalay & Co.).
DOMNIŞOARA DIN STR. NEPTUN, 1920 (Socec & Co.).
IDEI ŞI OAMENI, 1922 seria I (Ancora).
MOARTEA UNEI REPUBLICI ROŞII, 1924 (Ancora).
OMUL DESCOMPUS, 1925 (Ancora).
MIC TRATAT DE ESTETICĂ sau LUMEA VĂZUTĂ ESTETIC, 1929 (Ancora).

Vor apare :

STIHURI.
DIALOG INTRE PĂPUŞI, teatru.
LUCIFER, roman.
99, nuvele.
IDEI ŞI OAMENI, seria II.

ARGHEZI (T.)
ARCHIP (TICU)
BARBU (ION)
BLAGA (LUCIAN)
BRĂTESCU-VOINEŞTI (I. AL.)
DAVIDESCU (N.)
DRAGOMIRESCU (M.)
FARAGO (ELENA)
GALACTION (G.)
GOGA (OCTAVIAN)
HAN (O.)
IBRĂILEANU (G.)
LOVINESCU (E.)
MINULESCU (ION)
NANU (D.)
PAPADAT-BENGESCU (HORTENSIA)
PAVELESCU (CINCINAT)
PETRESCU (CAMIL)
PETRESCU (CEZAR)
RĂDULESCU-MOTRU (C.)
REBREANU (L.)
SADOVEANU (M.)
SLAVICI (I.)
SOLOMON (DIDA)
SORBU (M.)
VENTURA (MARIOARA)
VOICULESCU (MARIOARA)
VINEA (ION)

CUVÀNT INAINTE

Convorbirile următoare s'au produs în cursul ultimilor ani și-au apărut, parțial, în revistele literare ale timpului. De-atunci, o eflorescență neașteptată de convorbiri a năpădit toate revistele și ziarele care vor să-și dea un fard artistic și literar: genul a prins.

Temperamente deosebite glăsuiesc aci pentru o concepție de artă, pentru un ideal de cultură. Deși în formele destul de reduse ale vieței noastre intelectuale, niciuna din preocupările superioare ale veacului nu lipsesc.

Convorbirile au fost construite pe o bază curat psihologică, fapt care îngăduie înglobarea temperamentelor și concepțiilor celor mai diferite: toate personalitățile din volum își au astfel deplina lor justificare — iar cititorii de azi și de mâine au putința să afle gândurile care au frământat generația noastră.

O bună seamă din artiștii vremei au rămas pe dinafară; ei vor alcătui poate un al doilea volum. Și autorul nu pierde nădejdea să ofere odată și mărturia spiritelor moderne din restul Continentului.

1929 **F. A.**

De vorbă cu d. Tudor Arghezi

Intrebare directă... -- Debuturi literare. -- Molima cretinilor cu diplome... -- Desființarea „științelor ipotetice!“ -- Cum să se atragă atenția publicului asupra valorilor reale estetice! -- Generațiile simultane în timp. -- Proecte. -- Contimporanii.

Când am scris, nu de mult, în revista unor tineri că dela Eminescu încoace literatura noastră n'a cunoscut un mai puternic și mai original creator de valori poetice și de genuri verbale -- poemă lirică sau epică, portret, articol, nuvelă, medalion, pamflet -- ca T. Arghezi, am scăpat (poate pentru întâia oară în viața mea!) neinsultat de imbecilii din cerneală. Unul singur, ridicol prin situația lui de subaltern al celui mai ridicol personagiu din țară -- ați ghicit: al d-lui Dragomirescu dela „Falanga"! -- a încercat o glumă care, din lipsă de ecou s'a descompus în umilință și neant. In conștiința câtorva inși care în planul spiritual justifică existența României și care gustă și alte valori decât cele create de Dumenzeu pentru buricele degetelor sau pentru prelungirea și punctarea urechei femeești, T. Arghezi e azi singura vitrină cu giuvaere autentice sub cristal, preschimbate aproape săptămânal și pururea inedite. Bogăția și noutatea limbei lui românești ar fi discreditat orice dicționar de Academie, dacă ar fi existat, precum simpla lui existență pe trotuar sau pe platforma unui tramvai compromite și condamnă la poziții sinistre toată acea pletoră de profesori de „stil" -- bătrâni care țopăe ca tinerii și tineri cari fac mutre de bă-

trâni -- înfipți cu gurile supte la țâța vacii bugetare, trasă de picioarele dinapoi în aula „facultăților" de litere.

Orgă uriașă, T. Arghezi justifică între noi o generație și un veac, iar în timpii repezi care ne așteaptă e poate unicul dintre poeții români menit să fie răsfoit în submarin sau în avionul intercontinental. Poemele lui sunt, de cele mai adeseori, numai fragmente și trunchieri. Din uimirea inițială a omului care se aude rostind cuvinte și sonorități revelatorii, au căzut pe hârtie abea câteva potriviri de silabe. Și cu toate acestea, dela sunetul grav și bolnav ca un Satan târît pe funduri de peșteri în negru strălucitor până la gluma în vers, ca un colibri de aur în frunzișuri de oțel, nicio hârâitură, nicio notă străină, venită de aiurea; totul se readaogă din aceiași constelație armonică și fermecătoare. Prin această orgă au trecut anotimpuri nebănuite și numai biruind pe autor -- ceiace nu se va întâmpla atât de curând! -- adevăratul prețuitor al melodiilor argheziene le va putea reconstitui dela obârșie și le va putea desvălui pururi însetaților de muzică fantastică și neauzită.

Intrebare directă

Dă-mi voie, iubite domnule Aderca, să-mi aleg din chestionarul domniei tale numai întrebările ce pot fi deslegate indirect. Nu am scris niciodată: **eu,** niciodată părerea **mea,** niciodată **sunt.** Brutalitatea formulei directe afectează totdeauna ca o dovadă de prostie certă din partea aceluia care afirmă: „eu cred că...“ şi d-ta vii să provoci răspunsurile unui camarad care cinsteşte la maximum şi pe deasupra tuturor noţiunilor talentului, inteligenţa.

Debuturi literare

Intrebarea dumitale de căpetenie: **Debuturile literare,** e fără de răspuns.

Intr'adevăr, când debutează scriitorul: în momentul în care se desface din creneala lui un fluture viu sau o pasăre vie? la data artificială a tiparului? Sau te raportezi la debutul intim, asemănător cu mersul, noaptea, al lui Iisus pe ape?

Debut **literar,** cu semnificarea grafică a cuvântului, camaradul d-tale încă nu ştie să fi avut. Dacă s'a întâmplat ca eforturile lui de-a realiza pe cale de sinteză, în cuvinte, vegetalele, metalele şi lemnăria, să fie considerate ca o literatură, el nu se simte câtuş de puţin vinovat. El nu face literatură şi nu a râvnit să dispute nimănuia, nici dascălilor nici egalilor, un titlu literar. Ivirea lui în literatură e pur accidentală. Un prieten, N. D. Cocea, l-a denunţat că scrie şi a publicat din încercările lui neînchipuit de imperfecte. Scriitorii, calificaţi de o deprindere veche, l'au primit între ei, fără ca el să fi râvnit la această cinste.

Debut? Dar cercetătorul de consistenţe şi de arome, imitatorul în plan deosebit al naturii, artistul, nu debutează oare oridecâteori începe, în fiece desen şi construcţiune? Trebuie să existe

neapărat în literatură un habitat, o intoxicaţiune, o reţetă, după care scrisul îşi pierde virginitatea şi prospeţimea, devenind o facilitate lină, emolientă, uniformă? Atunci sunt în domeniul artei două atitudini, profetică şi publică, una pentru perfecţiuni neîncetat imposibile şi alte pentru tipar.

Molima cretinilor cu diplome...

Camaradul d-tale a trăit câţiva ani în Europa. A cunoscut doctori de Universitate cărând prin porturi cu spinarea, acoperiţi de făină--şi a găsit repartiţia justă. In Europa nu este obligatoriu ca un cretin laureat să-şi instaleze funcţiunile creerului la o catedră, pentru a permanentiza soluţia prin idioţie şi a ştirbi inteligenţa curată, transparentă şi sonoră a unui tineret înjugat cu forţa, la vehicularea dobitoacelor intelectuale. Cultura noastră, lipsită de substratul adânc al popoarelor din Occident, a situat pe creştetele învăţământului un număr considerabil de proşti. Inteligenţa nativă mobilă a tineretului românesc intră în rândăşia universitară a dascălilor, pe care selecţiunea franceză, de pildă, îi rândueşte la serviciile municipale. Odată ce le smulgi penele colorate, nici vulturul nici găina nu mai ştiu să se ridice şi, mărginindu-se să ceară fiertură şi apă, uită în coteţul universitar şi simpla îndeletnicire de a sări după muşte.

Desfiinţarea „ştiinţelor ipotetice"!

Se impune desfiinţarea din Universitate a tuturor cursurilor elucubrative şi ipotetice, care nu pot fi profesate pe corpuri precise şi în laborator. Ştiinţa fără material fizic, fără putinţa unui experiment, e o pseudo-ştiinţă, o astrologie, un ghicit în drojdii şi în întuneric. Compară paralel zece promoţii ale facultăţii de litere cu zece promoţii de in-

gineri chimiști și mecanici, și numără inteligențele active și numerotează capacitatea de aplicare.

Cum să se atragă atenția publicului asupra valorilor reale artistice

Pentru ce? Lectura de preferință a unui tânăr care a trăit 20 de ani în casa și sub influența firească a corespondentului d-tale, consistă în cărțile băiatului de cârciumă și ale sergentului din post. Mai mult: s'a examinat odată vraful de publicații cu care un important bărbat politic călătorea în tren pentru un refugiu odihnitor meritat, la moșie. Pe lângă **Furnica, Femeia galantă, Pardon** și alte reviste de aceiaș categorie de umor, personagiul politic luase, noi-nouțe, din librărie și cărțile d-lui Teodor Speranția, un specimen caracteristic de trivialitate fioroasă literară.

Renunță la atențiunea publicului și adresează-i acestuia de preferință o literatură tecnică profesională, de care l-au lipsit sistematic editorii, la care pot colabora cu efect toți scriitorii. Poate că este calea cea mai sigură pentru orientarea la timp către „valorile artistice reale".

Generații simultane în timp

Treptata ascendență prin generații sau prin individualități: Subt Eminescu, abrupt și sideral, nu se aflâ nicio treaptă și de-asupra lui niciuna. E artificial de conceput piscuri cu scări și munți cu ascensor și tout-à-l'égoût. Suntem contimporani cu Homer, cu Moisi, cu Evanghelistul Ioan și cu Anton Pan, cântărețul de la biserica Olari.

Proecte -- Contemporanii

Proecte literare, niciunul. Năzuinți substanțiale: tumulturi.

In literatura românească actuală s'au remarcat

câteva pene purtate cu individualitatea necesară unei mișcări de zboruri planate. Îmi pare rău că printre ele stă și pana d-tale. Îmi pare rău din pricina sentimentului de reciprociate la care te-ai putea simți obligat.

. . . .

Teamă ne'ndreptățită!... Căci, indiferent de pană, omagiul trebue să devie de azi înainte în fața poeziei argheziene obligatoriu. Este o obligație pe care o cultivăm, cu voluptate, de mult. Iar persoana poetului, la timp, știe să te descurce:

„Să rămânem fără poză: ai scris despre mine?... Nu, ai scris despre altcineva"...

Ierodiaconul Iosif
(după o fotografie păstrată de G. Galaction)

De vorbă cu D-ra Ticu Archip

Puţină biografie. -- Curente literare. -- Nu ştiu româneşte! -- Cercul „Sburătorului". -- Cascadele dramatice. -- Buruiana cu mirezme. -- Invocare.

Numele scriitoarei, pentru cei care au încă timpul să-și ofere voluptățile poeziei și imaginației, e legat nu atât de întâiul volum de nuvele Colecționarul de pietre prețioase, *cât de piesa* Luminița. *Intâiul volum a trecut aproape nebăgat în seamă. Autoarea se măgulea cu un misticism decorativ pe placul multor cititori neexperimentați și unanimității cititoarelor, în sânul cărora se zbuciumă o delicioasă confuzie de sentimente, idei și închipuiri.*

De aceiași categorie e și piesa Inelul, *care s'a topit în timp ca o pajură pe monete de aur vechi.* Luminița *era la o răspântie. Autoarea ținea încă la prejudecata inițială (vezi chiar titlul piesei, atât de mângâiat și lesnicios simbolic), dar se iveau și gusturile tari pentru realitățile din care marii scriitori și-au extras totdeauna esențele hranei lor cerebrale. In* Luminița *se afla un caz aproape ibsenian -- o dramă conjugală transpusă într'o ideologie finalistă. A fost trecută cu vederea de spectatori, adică încuviințată, partea factice, ideologică și morală a piesei, dar a fost respinsă cu indignare (unii cronicari dramatici au mers până la ființa fizică a autoarei, recomandându-i o căsătorie urgentă) tocmai cruditatea, îndrăzneala și adevărul.*

D-ra Ticu Archip, care a scos de curând un nou volum de nuvele, Aventura, *nu s'a lăsat indusă în eroare de scandalul semnificativ provocat de* Luminița. *A părăsit cu desăvârșire, în cele zece mari nuvele, argumentul mistic și decorativ al primelor broderii literare, precum și înduioșările etice și sociale, speciale unei anumite literaturi nordice.*

Surprinzător la noua scriitoare nu e numai felul în care s'a dezbărat de toți funigeii literari care circulă, melancolic și visător, prin atmosfera sufletească a mai tuturor scriitorilor tineri, dar și curajul, siguranța, forța cu care s'a ancorat în miezul cel mai turburător al vieții. Domnișoara Ticu Archip se ocupă în nuvelele din Aventura *(care sunt departe de a fi o adunare de aventuri frivole), de câteva din înfățișările mascate sau nu, ale instinctului sexual.*

Miez scabros, dacă voiți, și domnișoara Archip și-a aruncat din poșeta-i literară toate pudrele, rujurile și creioanele cu negru, pornind de la gândul că literatura adevărată, nu se adresează nici copiilor, nici dădacelor.

Scriitoarea nu rămâne însă la simplismul instinctului și dacă toate cele zece nuvele și-au înfipt rădăcinile în mâzga fierbinte și cuceritoare a vieței -- din primele ei germinări și frăgezimi amețite, apropierea bărbatului de femeie e redată mai mult prin joc de umbre și lumini decât prin simpla-i linie de-atâtea ori caricaturală. Ceiace interesează (și autoarea arată lămurit intenția, prin migala cu care-și desfășoară subiectul, prin nenumăratele mici tablouri adiacente, prin evocări de scene de mult umbrite'n trecut) -- e răsunetul instinctului în conformația sufletească a eroilor, frângerea sau crearea unui destin de o viață, până la înfiriparea unei filosofii sau a unei religii.

In „Haine noui, suflet vechi“, un bărbat cam de 50 de ani, face o călătorie la Toulon unde are o soră măritată. Bătrânul e singur și 'n toată viața lui, din apropierea oamenilor, n'a făcut de cât un gest de logodnă, repede retras. Toată nuvela e o descriere, în scene scurte, de o acuitate ne'ntâlnită la mulți scriitori români, a nenumăratelor ispite de iubire pe care le desfășoară călătoria pe dinaintea flăcăului tomnatec. Felul în care, de la începutul nuvelei, autoarea prezintă compartimentul din tren cu cele două perechi amoroase ascunse sub pătură -- în prezența „eroului“ -- dă măsura artei literare a nouei scriitoare, pentru a ne arăta la urmă, prin neașteptata evocare a unui luceafăr, forța ei de analogii.

In „Aventura“, un tânăr vienez e surprins de privirea turcoaicei care vrea să treacă podul spre Galata și care poartă 'n brațe un copil. Nimic nu invită la aventură -- în afară poate de magia scriitoarei. Hadidge, soția lui Ali-Sabri-Ismail e o femeie rea și crudă care izbutește să provoace indignarea amantului ei întâmplător. Dar e Hadidge numai o femeie rea și sinistră? Nu, ea este o repetire a unui vechi mit musulman, în care un șarpe străbate zidul mausoleului, capacul de metal al cosciugului, unde doarme regina ursită să-i fie inima moartă mâncată de șarpe, cu toată strașnica pază a gărzilor. Și e Hadidge numai șarpele din mitul musulman? Ar însemna să nu vedem decât la suprafață... Autoarea ne desvălue și cealaltă realitate, mult mai depărtată, dar cu atât mai adevărată, a Evei, amica șarpelui și ahtiată după măr, înțeleși să piardă pe întâiul om. Copilul din brațele lui Hadidge, cupola mausoleului, mărul din rai... aceleași rotunjimi pe care șarpele întâiului timp atât de bine le cunoaște.

Am analizat pe scurt numai două nuvele. Celelalte opt nu sunt inferioare primelor două. S'ar putea afla pe alocuri unele nesiguranțe în compoziție, ca și cum autoarea, furată de meticulozitatea stilului, a pierdut din vedere unitatea nuvelei. Unele subiecte, luate fără noua lor semnificație și fără arta cu care sunt redate, ar părea fapte diverse sau chiar senzaționale. Dar prin nici una nu vei trece fără a ieși zguduit, ca după o melodie pe care poate o știai, dar pe care de data aceasta o execută un virtuoz.

Nu ne este îngăduit să pierdem din vedere că d-ra Ticu Archip a trebuit să lupte, pentru a ajunge la această stăpânire a materialului, cu o sensibilitate feminină de care nu scapă nici scriitorii bărbați. Luciditatea, meticulozitatea, adâncimea și perfecțiunea acestor tablouri în plăci de cupru nu îngădue nicio îndoială: ne găsim în fața unui mare scriitor.

Puţină biografie

,,...Foarte puţină, cu atât mai bine. Descrierea vieţii unui autor, chiar de ar fi făcută de el şi tot are ceva din ochiul americanului care măsoară de câţi metri e turnul în care a fost spânzurat un om pentru o ideie.

Puţină biografie, oricât de puţină, mărturisită de mine, ar însemna ceva din timpul de atunci până acum. Nu e chiar aşa... aşa de mult şi nici foarte puţin...: Un câne ar fi putut să trăiască trei vieţi, un om încă niciuna

Şi apoi, care-i acela care nu s'ar recunoaşte în orice biografie oricât de străină,--fie a lui Nelson, fie a unui închis într'o leprozerie--şi care-i mai cu seamă acela care se recunoaşte în biografia lui proprie?

Cu nouă cifre se poate scrie orice număr, oricât de fantastic şi din continuitatea unei operaţii simple cu simbol neînsemnat, se pune pe hârtie infinitul.

Autorii istorici cari îşi închipuesc că au descris în versuri acompaniate de ţiterele din culise viaţa lui Carol Quintul sau Alchibiade, după dicţionare biografice sau tratate recunoscute, şi-ar putea întitula eroii: Tomulescu sau Dupont. Intre aceştia patru sunt sigură că cei care ar avea de pierdut sunt tot cei doi din urmă.

Dacă mi-ar fi uşor să spun: ,,La şapte ani m'au dat la şcoala primară din Ştirbey-Vodă şi la optsprezece am intrat în Universitatea din Bulevardul Carol, mi-ar fi imposibil să strâng elementul străin de mine, răspândit în afară, al meu totuş printr'o firească osmoză.

Curente literare

Niciunul nu mă interesează propriu zis sau... probabil toate laolaltă...

Nu sunt o luptătoare și o idee mă interesează prin ea însăși atât întrucât nu suferă să fie nici sistematizată, nici comparată, nici legiferată.

Dar dacă cineva îmi spune:

-- „Asta e, alta nu mai e, pentrucă... și iar pentrucă...",
oricare ar fi ideea, oricât de nouă, oricât de liberă, oricât de generoasă, instinctiv încep să dau îndărăt. Răscrucea dela care am plecat, la care mă întorc și pe care nu cred s'o părăsesc vreodată, e:

Arta pentru ea însăși.

Tot ce tinde să fie explicat, clar, perfect luminos, ține pentru mine de domeniul trecutului.

Ca să existe posibilitatea unei proecții în viitor, la jalonul întrezărit de unii, va trebui să rămână de făcut nu numai pentru ei, dar pentru încă mulți alții, o bună bucată de drum.

Dacă toate curentele, vârtejurile, vijeliile și orice schimbare bruscă sau lentă de atmosferă literară pot avea un sens și o explicație mecanică, un grafic de funcție depinzând de variabile ale căror valori să fi fost oricât de precis studiate, **adevărata creație artistică e tot atât de susceptibilă interpretării, tot atât de aproape și departe de raționamentul omenesc, ca apariția Vieții însăși în Univers.**

Cred că această asemănare de origină, produce acea înțelegere ocultă pe care o numim „admirație", francmasoneria instinctivă dintre opera de artă din orice vreme, din orice școală și simțul special al unui artist: se leagă, se îndrăgostesc două elemente de viață, în afară de azi, de mâine,

eri, în afară de curente sau împrejurări, în afară de spațiu.

Și tot ce e străin de opera însăși, rămâne gheroc de muncitor pe umeri de statue.

Cât despre „Concesie" -- cuvântul acesta înrădăcinat așa de multă vreme, pe ogorul artei, indiferent de scop moral sau practic, îl înțeleg greu.

E destul de generoasă concesia inconștientă față de tine, față de mijloacele tale de realizare, față de cuvântul aninat de vârful condeiului tău. Mulajul pe gustul unuia sau altuia chiar când aceștia se numesc „public", clowneria nesinceră pentru scontul unei polițe de succes, atitudinea așa zis morală, pentru suflări și capete de turmă, transformarea unei opere în vederea oricărui alt scop decât cel al viabilității ei estetice, mi se pare de calitatea unei petiții timbrate în care suburbia III din „Afumații de mijloc" ar cere „Duhului Sfânt" să schimbe colții de copoi cu arce de curcubeu și luna cu un pepene galben sau un ghiveci la tavă.

Dacă lucrul ar fi cu putință, dintr'un efect de mare moralitate sau numai pentru câștig practic, oamenii ar mânca luna și dulăii ar căsca gura după fiecare ploaie.

Nu știu românește!

Mi-aduc aminte de un director de teatru care mi-a spus că nu scriu „românește".

-- „Pune să ne aducă pe scenă măcar o dulceață, o cafea, ceva care să fie în sfârșit românesc"".. (Ce specific românesc a devenit pentru unii, de câțiva ani încoace, în literatură, cafeaua turcească!).

Era un lucru la care nu mă gândisem. Nu știu cine îmi spusese că un cunoscut scriitor francez,

care trăește acum la Paris, prieten cu marele Proust, -- își îmbracă o sutană de călugăr înainte să scrie.

Sistemul e de recomandat celor cu voită tendință mistică -- în loc de glugă, potcapiu -- iar celor cu cafeaua turcească li s'ar putea sugera idea costumului pitoresc -- bineînțeles cu greutatea alegerii între cel oltean, moldovean, muntean, ardelean, bucovinean sau basarabean.

Eu rămân însă la convingerea că nu există graniță în literatură, cum nu există graniță în privire. Te oprește la vamă, îți cere pașaportul, îl dai, ți-l vizează și ochiul trece mai departe.

Restricția, legea, formula de orice soi, cere còpii, catedră, școală.

Opera de artă cere numai geniu -- o condiție simplă, definitivă și cu neputință de înlocuit!

Cercul „Sburătorului"

Cuvântul de „cerc" în înțelesul strict al noțiunii nu cred să se poată aplica „Sburătorului". Mai curând s'ar putea vorbi despre curentul „Sburătorului" -- curent mai ales în sens de primenire.

Staticul dintr'o grupare literară devine interesant în deosebi după ce va fi dispărut gruparea, atâta timp însă cât ea dăinuește, elementul de mișcare, de cercetare, de prețuire mereu nouă, ori de unde ar veni, oriunde s'ar afla, e, cred, ceeace îi caracterizează viața.

De n'ar fi decât în sensul acesta și „Sburătorul" trăește.

In loc de bisericuță, un templu fără de nici un perete, acoperiș și pardoseală legate și despărțite prin coloane subțiri de piatră: Și intră cine

vrea, se opreşte cine vrea, rămâne -- cum s'a spus de „Junimea" -- cine poate.

Spiritul acesta de largă înţelegere, de stimă pentru o idee străină, şi totala lipsă de spirit de castă sau de trivial, spiritul acesta unic de credinţă într'o cercetare estetică, sinceră şi necondiţionată, l-a adus şi îl menţine domnul E. Lovinescu. O recunoaştem toţi cei din jurul lui -- şi îi va fi recunoscută.

Cascadele dramatice

-- En veux-tu?
-- En voilà.

Nu se pot plânge literele româneşti de sărăcia genului dramatic: tragedii în versuri --stil clasic -- drame, comedii, vodeviluri, reviste, în orice chip s'a scris, se scrie şi se va mai scrie, teatrul românesc a dat „pe scurt" în patru, cinci ani.

O ţară de „ochi frumoşi, de pământuri bogate" mi-a spus odată un străin.

O ţară propice genului dramatic, cred eu, cu un substrat de clocot în potenţial, nevalorificat de cât pe alocuri, suflete mânate de vânturi contrarii, turbine, morişte, dezastre, mijloc de stea cu braţe în toate direcţiile: Rusia-Nord-Occident-Turci.

Atâta miez, atâta carne, atâta sânge, cât cuprinde universul unui gălbenuş de ou.

Ca să înveţi să scrii, trebue, însă, răbdare şi -- slavă Domnului -- avem cu toţii răbdare:

Ce contează câţiva ani într'o sută şi câteva sute în viaţa unui popor care îşi începe cântecul cu „foaie verde iasomie", ca să şi-l închege într'un epilog de tragedie?

In sensul ăsta e aşa de îmbucurătoare înfiinţarea

atâtor teatre. Iată Bucureştiul bâlciu cu şase scene de mare trompetă:

-- Poftiţi domnilor aici,..., ba aici e mai frumos, aici e mai nou, aici e mai ieftin, aici se isprăveşte mai devreme!...

Şi am ferma convingere că nu la noi se va face teatrul cel mai slab, dintre centrele mari, europene.

Dacă însumarea elementului infinitezimal de gust public ar fi făcută dealungul unei curbe meşteşugit şi bine aleasă...

Mă gândesc mai cu seamă la domnul **Victor Ion Popa,** în fruntea teatrului ,,Maria Ventura" mă gândesc la el, ca la un artist adevărat, preţuitor autentic de plastică, teatru şi literatură -- în pragul unei lupte mari şi nouă.

Buruiana cu mirezme

Am vrut astă-vară să sădesc dealungul gardului nişte ,,poids de senteur": sunt flori cu aripile aproape strânse ca fluturii adormiţi pe vrejuri subţiri -- dar n'am putut.

Nu-i soare în lungul ulucilor şi vecinul mi-a poruncit să las liberă de la scânduri, o jumătate de metru -- se pare că aşa e legea.

Cum nu intenţionam să fac tunel pentru căţei, am renunţat.

Dar am rămas cumplit de mâhnită, la gândul că a putut soarele să intre la învoială cu vecinul, sau chiar de nu s'ar fi înţeles, că au fost amândoi, totuş, de aceiaşi părere.

Dacă ar găsi soare doamna Ventura şi domnul Popa, dacă ar scăpa de vecin...

Par'că văd, par'că aud:

,,Trei becuri la dreapta stinse şi unul colorat la stânga, ar fi dat o impresie mai verosimilă...

Peruca actorului mai puţin pudrată din momentul când trage cu revolverul, iar vocea suflerului mai voalată, ar fi concordat spre mai multă verosimilitate...

Dacă Ana nu şi-ar fi părăsit copiii în actul III şi dacă nu şi-ar fi cunoscut iubitul în actul I, sfârşitul ar fi fost, de sigur, cu mult mai verosimil"...

Atunci:

Se vor cere reţetele pieselor de succes din Europa şi între „probabilul" directorilor şi „verosimilul" opiniei se va întinde o punte cu fundul ridicat, ca o pată de apă ce ar uni două boabe de cafea pe o masă de marmură albă.

Şi acel „ceva definitiv" dintr'o piesă, fie că ar fi bună, fie că ar fi slabă, partea aceia care nu poate fi supusă unei critice, -- **soarta din ea** -- va cădea sub roată -- braţ de muncitor neatent, bucată de sânge, de viaţă, într'o uzină cu roţi de fontă.

Invocare

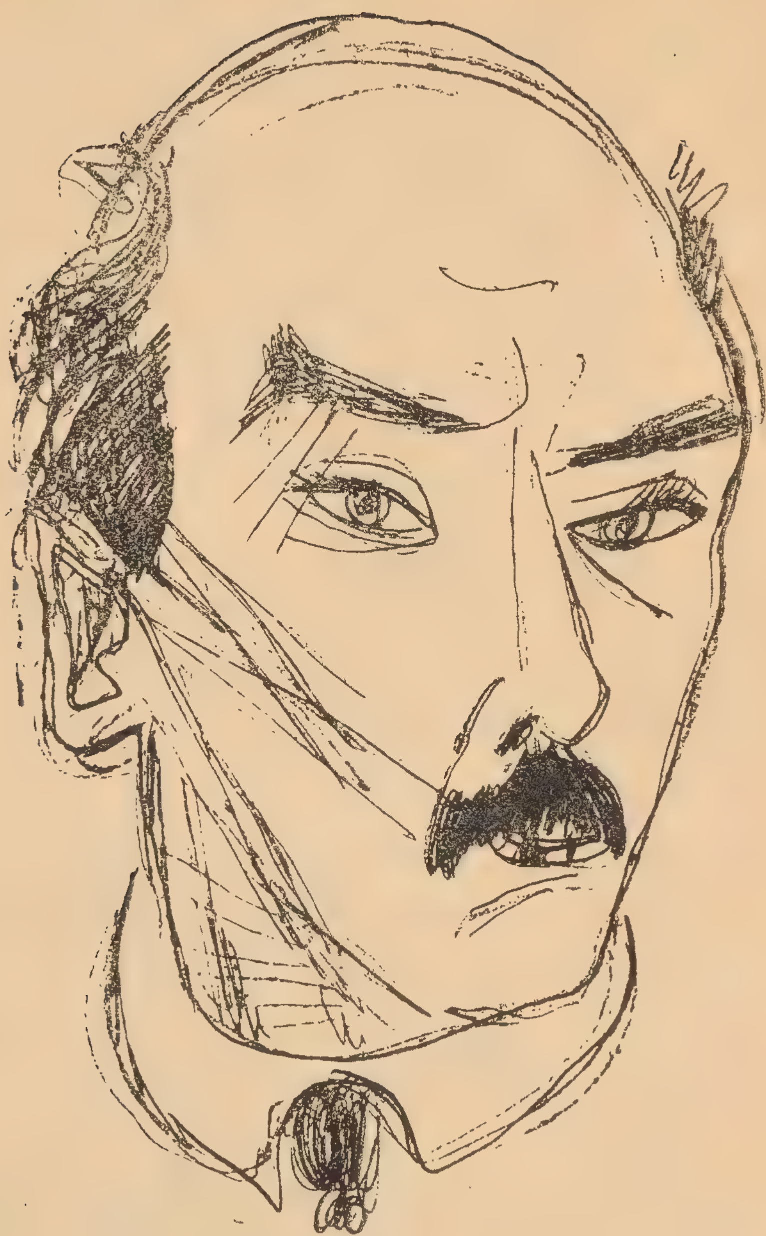
Dar şase scene frumoase, în timp de iarnă întreagă, vor da măcar o piesă de adevărată valoare, nu se poate altfel -- cum nu s'a putut nici până acum: pe aceia o doresc din toată inima, românească.

. . . .

Domnişoara Ticu Archip care a vorbit tot timpul de pe ultima treaptă a unui podium cu covoare din salonul unde-şi primeşte musafirii, s'a ridicat şi profilându-şi silueta prelungă în acest amurg de toamnă, pe uriaşul fluture de mătasă depe peretele din fund, părea ea însăşi o eroină care imploră, cu emoţie, destinul.

De vorbă cu d. Ion Barbu

Zece ani de poezie. -- Valéry și Dehmel. -- Poeți români contemporani. -- Cercul „Sburătorului“. -- O preferință.

Cimpoiul trist în luncă şi fluerul în drum
Durerea fiecărui frământă: încet, mai tare...
Dar: piatra'n rugăciune, copacii în despuiare
Dar unda logodită sub cer vor spune, cum?

Ar trebui un cântec încăpător precum
Foşnirea mătăsoasă a mărilor cu sare
Ori lauda grădinii de îngeri când răsare
Din coasta bărbătească al Evei trunchi de fum.

Ion Barbu: *Apropiat,*
(din volumul în manuscris, *Ochean* sau *joc secund)*

In fluviul de lirism searbăd care curge ca o Dunăre de bragă, de mai bine de un sfert de veac prin literatura noastră, Ion Barbu e unul din prea puţinele ostroave de viaţă, care se colorează altfel decât ora solară şi înnoptează mai întunecate decât bezna.

Artist al verbului, dela cele dintâi versuri Ion Barbu a ciocănit cu sârguinţa niciodată obosită cuvintele, şiragul de cuvinte, lanţul de versuri şi strofele în diademă, cercându-le, dovedindu-le răsunetul şi vraja. Dela poezia cu strofe largi şi numeroase până la micul giuvaer de două strofe -- trecând prin salturile lunatice ale domnişoarei Huss, arta poetică a lui Ion Barbu s'a strâns într'o spirală tot mai închisă, cu obstacole tot mai complexe

până la crearea acelei stenografii de preț în care poezia să se păstreze esențială și nealterată.

Tot atât de bogată e și evoluția lui sufletească. Dela frenezia dionisiacă turnată în formă strictă, parnasiană, la melcii care se târăsc în păduri umede, la valori astrale și numerice ale unui simțimânt închis în peisagiu perfect delimitat, sunt distanțe care au fost străbătute, normal, abea de câteva generații de poeți. Ion Barbu a sărit aceste distanțe fantastice, în timp neobicinuit de accelerat. Cunoaştem o singură pereche acestei înalte experiențe poetice: pe Arthur Rimbaud, miraculosul copil.

Ian Barbu trebue cercetat cu luare aminte. Trebue descifrat la rece, ca o formulă algebrică, trebue urmărit, căci orice corespondență tainică între nenumăratele lui forme și originalele lui intuiții, descoperită, răsplătește sigur cu un nou adevăr poetic și un farmec nou. Nu știm dacă azi Ion Barbu are mai mult de 4-5 înțelegători pe care i-am putea denunța, cu stradă și număr. Dar poetul acesta nu există pentru vulg, chiar când vulgul e literar — căci îl preocupă în poezia pe care o creiază probleme, nu de toate zilele:

„Ar trebui un cântec“...

E însăși substanța colierului închis, bătut în fruntea acestei pagini.

Zece ani de poezie

„,...Deosibeşti patru momente în evoluţia acestor zece ani literari ai mei: parnasian, anton-panesc expresionist şi „şaradist". Dă-mi voe să întâmpin cu câte o obiecţie fiecare din aceste epitete.

Parnasiană este prima formă. Să ne înţelegem însă. De sigur, prin partea negativă a acelor versuri de început, aruncarea lor la cariera părăsită a Parnasului este îndreptăţită. Imaginea placată, distribuţia naiv simetrică a materialelor, „insolubilitatea în aer", sunt caracterele producţiei depe atunci. Insă Parnasul nu e cuprins tot aici. Caracteristica unui Hérédia sau Leconte de Lisle este concepţia unei anumite Grecii (Grecia emisă de singuratecul şi ciudatul Louis Ménard, profesor de greacă): academică, decorativă... Helada la care aderasem acum zece ani era Helada lui Nietzsche: Elanul, cutreerând dinamic fiinţele şi ridicând extatic un cer platonician.

Legătura dintre această primă fază şi a doua (ce-ţi este plăcut s'o numeşti „anton-panescă") o întrevezi? E căutarea unei Grecii mai directe, mai puţin filologice. E vorba desigur de o Grecie, simplă ipoteză morală, din care derivă o normă de civilizaţie şi creaţie. Credeam a fi recunoscut în pitorescul şi umorul balcanic o ultimă Grecie. O ordine asemănătoare celei de dinaintea miraculoasei lăsări pe aceste locuri a *zăpezii roşii* -- dreapta, justiţiara Turcime. Aceste preocupări coincid cu apariţia Temei fundamentale -- solemnă, neaşteptată -- vizitând întîia dată versurile mele şi marcându-le: Moartea şi Somnul (Nastratin Hogea la Isarlâk, Domnişoara Huss, Cântec de Ruşine).

Sondagiile astea în structura nevăzută a existenţei, salvează poate cele ce scriam pe-atunci, desoli-

darizându-le în destin de literatura de pitoresc și de pastișul folkloric (lucruri de care mi-e groază — ori literatura noastră e aproape toată numai *asta*. Conchide...) Pentru aceste motive și altele încă, te rog zi-i acestui ciclu care a avut încurajarea d-tale pe-atunci) tot *ciclu balcanic*.

Linia liricei mele o faci să treacă prin provincia *Expresionism*. Nu vrei să vezi mai degrabă în această a treia fază o incursiune în sfânta rază a Alexandriei? Tema trancedentă din „Jazzband pentru nunțile necesare": sensul femenin al Luceafărului, inițiarea intelectuală, disociativă, a cercului Mercur, deopotrivă în dominația triumfală a Soarelui, este de un elinism de decadență. Un element modern însă care i se adaogă este tonul gros și buf în care e scrisă o parte din bucată. Ecoul faptei creatoare înregistrat cu un râs fonf al demiurgului! Îmi ceri lămuriri și asupra combătutei „Uvedenrode". Iată ce-ți voi spune dumitale, martor al schimbărilor ei la față (de la prima versiune, de a cărei definitivă pierdere ar fi timp să te consolezi, până la ultimile retușări, formă destinată pentru volum): O încercare, mereu reluată, de a mă ridica la modul intelectual al Lirei. Faptul poetic inițial: cununa înflorită și Lira. La această puritate aeriană, în care poeții englezi se așează, pare-se, toți, urmând un singur instinct, al Cântului, vream să invit poezia noastră. In certitudinea liberă a lirismului omogen, instruind de lucrurile esențiale, delectând cu viziuni paradisiace: într'un astfel de lirism, nimic din concurența, încă darwiniană, a formulelor individuale. Glasul ar continua glasul, cum un adevăr pe cellalt: *L'hymne des coeurs spirituels.*

A patra etapă o numești (neinspirat? răutăcios?) șa-ra-dis-tă! Ceart'o cum vrei... O poezie

cu obiect (ştii că şarada *are* unul) mi-ar înşela ambiţiunea. O poezie cu obiect creiază necesar o Fizică sau o Retorică (acelaş lucru), forme închegate faţă de viaţa spiritului. Eu voi continua cu fiecare bucată să propun existenţe substanţial indefinite: ocoliri temătoare în jurul câtorva cupole -- *restrânsele perfecţiuni poliedrale.*

Valéry şi Dehmel

Esseistul mi se pare mai important în Valéry decât însuşi poetul *Vrăjilor.* Bucata *Eureka,* de exemplu, te obligă să saluţi foarte adânc *Omul Vincian* din Valery. Trebue să ne mirăm totuşi: cum Valéry care reclamă autonomia Poemei faţă de celelalte genuri literare, desfăşoară în versuri oblonul material al unei retorice abea răscumpărată de aurul din care e turnată. Cu toate acestea în *Ebauche d'un serpent* şi *Pythie* sunt versuri ce nu se pot uita:

Soleil, Soleil, faute éclatante...

Valéry plăteşte un bir trecutului analitic şi didactic al ţării sale. Precum a lui Racine, poezia lui rămâne poezie Isle-de-France. Experienţa lui Mallarmé se aşează într'un Absolut, într'un anti-historism, care interzice o prea mare apropiere poeziei lui Valéry.

Dehmel e poetul stării bachice prin execelenţă: Elementele femele anulându-se în moarte, pentruca pe deasupra dezastrului consimţit să galopeze Principiul-Bărbat, călăreţul din *Mein Trinklied.*

Poeţi români contimporani

Trecerea la poezia noastră o menajezi impunându-mi să-ţi vorbesc întâi despre Domnul *Arghezi.* E comparabil cu Hugo în literatura noastră.

Câtă circulaţie de cuvinte şi ce varietate de teme! Nici fenomenul hugolatriei nu-i lipseşte.

Dumneata m'ai învăţat să preţuesc poezia domnului *Bucuţa*, încă depe vremea când publica versuri. Ai luat seamă, în *Cetatea de Argint* tratează cu elemente de basm românesc tema celui de al doilea *Faust*, într'o formă ritmică proprie domnieisale.

Păstrez despre poezia dlui *Philippide* o amintire unică. Aştept ocazia să mă confrunt încă odată cu visul intens, arzând acolo.

Vinea al cărui vers arhaic, de Carte Orientală descântă -- forţează simpatia. Dar întocmai ca Blaga, închină unei technice pre-euclidiene.

Aşi recomanda celor care abordează pe *Blaga* să înceapă cu poemul dramatic „Fapta'. Ea dă măsura întregii figuri pure, aproape neliterare, a acestui poet european.

Baltazar e prea încărcat de daruri pentru a-l preţui la dreapta-i valoare. Am înregistrat însă de la primul contact cu poezia lui, accentul neîndoelnic al Cântului.

Cercul „Sburătorului"

Cercul „Sburătorului" în care am fost obicinuit să întâlnesc şi pe intensul, colţurosul romancier *Rebreanu* iei seama că înfloreşte de prozatori? *Archip, Papadat-Bengescu...*

Aşi fi dorit „Sburătorului", însufleţit de spiritul *ionian* (în sensul dat de Thibaudet) al d-lui *E. Lovinescu,* admirabilele lucruri strălucitoare în diamante de aiazmă ce ştie să scrie d. Vinea.

O preferinţă

Dar pe deasupra întregei proze româneşti (în lumina „Fraţilor Karamazoff") cu vechiu suflet

din răsărit, iubesc „Craii de Curtea Veche", romanul domnului *Matei Caragiale.*

. . . .

Nu ştim ce suflet de dascăl obtuz a confundat neştiinţa cu misterul şi a cerut poetului, neapărat, ignoranţă. Ion Barbu descue farmecile lumei cu cheia cifrelor. E un matematician. In timp ce face distincţia, atât de subtilă, dintre Valéry şi Mallarmé la care desigur cititorul s'a oprit de la sine, acelaş Ion Barbu iscodeşte nostalgic pe Nastratin la Isarlâc, perversa cetate balcanică şi înpacă pe săltăreaţa domnişoara Huss depe malurile pietruite ale Rinului cu palidul Plotin din vaga şi abstracta Deltă.

De vorbă cu d. Lucian Blaga

Teoria cunoștinței și filosofia stilului. -- Arta colectivă. -- Noua biserică de artă. -- Psihanaliza în teatrul românesc.

...Şi dacă întru veşnicie, bunul Dumnezeu şi crâncenul Satanail sunt fraţi ? Şi dacă îşi schimb obrăzarele înşelătoare, că nu ştii când e unul şi când e cellalt?...

Lucian Blaga: *Meşterul Manole*

Nu se poate spune că poetul — ardelean prin naștere, universal prin temperament, convingeri și voință — nu s'a bucurat de la începuturile-i scriitoricești, de atenție. Este aproape un miracol cum un scriitor atât de original prin forma poeziei, atât de divers ca manifestare — a scris și poeme și studii și drame — să atragă totuși atenția criticei românești, obicinuită să i se strecoare printre degete tot ce e într'adevăr de preț.

Atenția criticei n'a izbutit totuși să sfărâme cercul magic al ignoranței publice și Lucian Blaga, în acest moment, autor a 11 volume, e tot atât de puțin popular ca'n 1919, când și-a vestit „Poemele Luminii“.

Calitatea-i sufletească este astfel pe deplin confirmată. Căci norodul a fost sortit să afle totdeauna la urmă.

Cu tot felul sintetic de a scrie — caracteristica scriitorului de esențe — Lucian Blaga oferă singur, cu bună știință, în numeroase studii, cheia personalității lui complexe. Cine se'ntoarce la cartea

publicată în 1924, „Filosofia stilului" găsește la pagina 70 aceste rânduri: „Operele literare și artistice în adevăr noui ale ultimului sfert de veac sunt tot atâtea licăriri de înaltă spiritualitate. Nu e vorba numai de acele adieri ale unei noui religiozități ce trec pentru noi. Un vast cuget, îndreptat spre crearea unei lumi noui, s'a iscat". Și cu tonalitate de profet al veacului ce vine, Blaga scrie: „Dacă-i adevărat că arta premerge celorlalte prefaceri, atunci e poate îndreptățită vestirea că: Europa e pe care de a crea o nouă dogmă și un nou colectivism spiritual sau o biserică". *Și pune și condițiile de înfăptuire ale credinței celei noui: „Anonimat -- dogmă -- colectivism spiritual --* artă abstractă -- stilizare lăuntrică".

In ultimele două cuvinte, e Blaga întreg.

„Colectivismul spiritual" al tânărului profet nu e prea greu de combătut în intențiile lui nivelatoare. L'a combătut însăși evoluția Europei pe care el o anunță și care dacă merge'ntr'adevăr spre un colectivism politic și poate economic, se dovedește dusă de un principiu esențial anarhic în crearea valorilor estetice. Nici pictorii, nici sculptorii, nici arhitecții nu s'au adunat la Geneva pentru a construi laolaltă Catedrala credinței celei noui, „anonimă" ca monumentul de la Chartres sau de la Reims. Școlile picturale, literare, dramatice din Franța și Germania care, în 1919, tindeau la universalizarea principiului lor, expresionist sau dadaist, s'au pulverizat pe nesimțite și fiecare din „anonimii" creatori ai curentelor, s'au stabilit cum se zice în comerț -- pe „cont propriu", unii din ei năzuind să devie membrii Academiilor Naționale.

Dar au apărut vreodată Profeți pentru a fi combătuți?... Visul lor e mai de preț decât cel mai

prețios adevăr și flacăra lor albastră mai eternă de cât toate realitățile.

Şi Blaga, propovăduitorul artei anonime și colective a început prin a săpa gloria și a dărâma idolul celui mai crunt personalism, care e Dumnezeu. L-a înfățișat, în drama Zamolxe, *orb. Apoi l'a topit în toate înfățișările naturei, care e dumnezeiască prin fiecare piatră de pe drum, fiecare frunză din codru, fiecare val din ape.*

Şi cum profeții care negau au început de-apururea cu sine, dându-se pradă foamei, setei și ispitelor nepotolite, tânărul vestitor a început prin a se nega:

Dă-mi mâna ta trecătorule şi tu care mergi
şi tu care vii.
Toate turmele pământului au aureole sfinte
peste capetele lor;
astfel mă iubesc de-acum:
unul între mulți --
și mă scutur de mine-însumi
ca un câine ce-a ieșit dintr'un râu blestemat.

Ideia lui Dumnezeu care ar putea fi, în natură, de un singur principiu, l'a urmărit pe Blaga și l'a obsedat cu nezdruncinatul ei personalism. Şi l'a preschimbat în Satan, precum stă scris în frunte, și precum a scris în poemele dintâi:

Ca un eretic stau pe gânduri și mă'ntreb:
De unde-și are raiul
Lumina? -- Ştiu: Il luminează iadul
Cu flacările lui.

Şi din pragul acestui Apocalips, din care profetul nu ne-a înfățișat decât principiul, glasul lui, în auzul celor care-l știu auzi, dobândeşte azi amploarea marei poezii dramatice.

„Teoria cunoştinţei" şi „Filosofia stilului"

...Ar putea fi o legătură între aceste două cărţi pe care le-am publicat în ani din urmă. A face această legătură ar însemna să scriu în amănunt un întreg sistem de filosofie. Se poate înţelege însă şi aşa că recunosc necesitatea unui sistem dogmatic. Cu individualismul -- dominant azi în sistemul de proprietate, în legislaţie, în politică, în literatură şi celelalte arte -- nu se poate merge mai departe. Ne-am înnămolit. Ne-am anchilozat. Personalismul cred că nu mai poate crea ceva **original,** adică ceva care să nu se mai fi spus. Ne îndreptăm poate spre creaţia anonimă. Dacă mi-ar sta în putinţă, aşi scoate o revistă cu autori care ar renunţa la iscălitură -- şi a căror unică ambiţie să fie perfecţionarea, prin emulaţie, a unui ideal artistic acceptat în comun.

Arta colectivă

Tradiţia în acest sens există. Biblia e o operă colectivă. Tot astfel „O mie şi una de nopţi". Nu mai puţin poezia noastră populară. Catedralele gotice, la care s'a lucrat sute de ani, n'ar fi fost cu putinţă fără acea dogmă care trece nu numai peste individualitate, dar peste generaţii de individualităţi care, însufleţite de acelaş spirit, se supuneau unui ideal comun şi anonim, dând naştere, acelor minunate opere colective, pe zidurile cărora, fireşte, nu s'ar putea pune nici o iscălitură.

...Evident şi lirica expresionistă, care a dat poeţilor de azi un bine definit instrument de expresie. Criza de care suferă însă expresionismul e că tinde prin poeţii, dramaturgii, pictorii, sculptorii lui, **individual** către un stil colectiv, iar nu în chip

colectiv. Imi dau seama: această credinţă în arta colectivă e o **asceză** a propriei individualităţi...

Marcel Iancu, lăsând deoparte desenul: -- Dar e exact credinţa noastră, a constructiviştilor! Iată ce scriam de curând în „Contemporanul":

„Mişcarea Dada protestase contra neîncetatei reapariţii a neoclasicismului în arhitectură.

Chemarea a pornit de la artişti.

Am lansat primele manifeste în 1915 în care proclamam:

1) Colaborarea artelor plastice abstracte cu arhitectura întinerită (izolarea lor era pricina neputinţei)

2) Contra comerţului de artă şi a expoziţiilor (venalitatea a dat naştere indirect însingurării artistului şi mizeriei boeme)

3) Contra ramei la tablourile abstracte (ele nu mai sunt secţiuni naturaliste; singură arhitectura este cadrul ei)

4) Contra trufiei supraomeneşti a artistului cultivată de la Renaştere încoace (artistul nou, este omul ce se întoarce în societate)"

Aceste manifeste erau însoţite atunci de exemplificări ale colaborării artelor plastice abstracte în arhitectură. Mai târziu, grupul artiştilor radicali (Arp, Eggeling, Richter şi Iancu) **cerearn chiar anonimatul operei de artă.**

Ideia a fecundat, căci scurt timp după aceia am văzut trei minuni: Expoziţia arhitecţilor independenţi revoluţionari din Berlin; apoi primul oraş cubist („Magdeburg") prin sforţările uriaşe ale arhitectului Taut) şi în urmă şcoala artelor abstracte aplicate în arhitectură, din Weimar (Bauhaus).

Lucian Blaga: -- Lucrând după principiul unei dogme, în artă, prin sacrificarea individualului, am face -- noi românii -- legătura, de mult inexistentă,

cu arta bizantină, deasemenea artă colectivă. Evident nu e vorba de o revenire la dogmatica bizantină (cum ar putea crede un tradiționalist prea zelos), ci numai de **funcția** pe care a avut-o dogma bizantină în creația operei de artă.

Noua biserică de artă...

...Da, o biserică nouă, al cărei accent să cadă nu pe principiul diferențial, individ-naționalitate, ci pe spirit, pe metafisică, amândouă a-tot-cuprinzătoare. In evul-mediu a existat o asemenea putere spirituală, care îngloba colectivități naționale foarte deosebite: Creștinismul... Cred că o nouă dogmatică de artă e pe punctul de a se înfăptui. De la stilul rococo încoace, nu s'a mai creat un stil nou; zorile „stilului absolut" -- cum îl numesc în „Filosofia stilului" -- se arată...

Marcel Iancu: -- Una din condițiile elementare pentru înfăptuirea acestui stil e contactul între artiștii cei mai depărtați între ei. Poate că de mult n'a fost un contact mai viu între artiști ca azi. La Geneva, la Viena, la Praga, în București, la Weimar, au loc expoziții colective. La Weimar s'a construit un hotel impresionant la care au lucrat sute de artiști. E demontabil și e din lemn. Comanda a venit din America și hotelul urmează a fi transportat acolo. Witzing, silit să lucreze 70.000 desene pentru un film abstract, la Berlin, a alcătuit un alfabet plastic, o sintaxă a formelor, cu ajutorul cărora artiști diferiți vor putea construi în limita unor indicații precise, laolaltă, la o singură operă de artă.

Lucian Blaga: -- Aceste fapte, care coincid atât de surprinzător cu credința mea în arta colectivă, dovedesc că ideia „stilului absolut" e în ritmul timpului, e o poruncă a acelei legi de alternare

ritmică. A încerca dovedirea, justificarea ei, e nefolositor și poate imposibil -- ea se impune.

...Imi obiectezi că arta colectivă n'ar putea prii literaturei, cum ar prii bunăoară arhitecturei. Că Racine, Corneille, Molière, Lafontaine, deși crescuți sub privegherea lui Boileau și Ludovic XIV cam la acelaș ideal al antichității greco-latine, dreasă cu pudra, parfumul și lubricitatea veacului, trăesc într'adevăr și vor trăi, fiecare prin caracterul personal, diferențial, specific al operei lor. Ceeace e drept, azi, pentru cel care judecă opera de artă din punctul de vedere al personalismului... E critica esteticei pe care noi vrem s'o depășim. Omul de artă trebue să-și facă de acum înainte educația în sensul artei colective.

Psihanaliza în teatrul românesc

...In teatrul pe care-l scriu mă preocupă în deosebi problema psihanalitică. Ea oferă un imens material, cu extraordinare efecte dramatice. De altfel cred că inconștientul, cu toate tragediile lui, numai prin psihanaliză poate fi azi tratat. Ideia lui Freud e de o fecunditate rară. Cine s'a familiarizat cu ideia psihanalitică, observă îndată că teatrul lui Maeterlinck dramatizează numai pseudo-inconștientul, se mișcă doar în marginea conștiinței. Și lucrul se explică prin aceia că Freud, pe atunci, nu apăruse.

...Comitetul de lectură al Teatrului Național din București are ideile lui. Predomină cele ale d-lor Brătescu-Voinești și M. Dragomirescu. Da, am încercat odată cu ,,Tulburarea Apelor" care a fost respinsă. Nu, cu ,,Fapta", piesa pe care o voi publica în curând, nu mai încerc... ,,Zamolxe" a fost jucat de unguri, la teatrul din Cluj. ,,Tulburarea Apelor" va fi jucată la Sibiu, de o trupă germană.

Marcel Iancu: -- „Fapta" o vom reprezenta noi, grupul artiștilor constructiviști!...

. . . .

Convorbirea a avut loc în sala unei expoziții de artă modernă.

Hazardul fusese mai lucid decât noi. S'ar fi putut oare vorbi cu d-l Lucian Blaga într'un decor mai potrivit decât al expoziției colective internaționale a „Contemporanului"?...

De vorbă cu d. Brătescu-Voinești

Spiritul lui Maiorescu. -- O lecție de stil. -- Cei trei povestitori. -- Caragiale și ritmul. -- Caragiale și „Un reghiment de antilerie". -- O carieră literară. -- Impotriva tradiției. -- Pentru tradiție!

...Aşi fi vrut să fiu un muzicant, un pictor, un poet, să fi putut face cu mâna mea, poate din durerile mele clipe de fericire pentru alţii".
Brătescu Voineşti: „Scrisorile lui Mişu Gerescu".

„...Va să zică am dus un strop de fericire în casa lor! Un strop de fericire am dus eu în casa lor!..."
Brătescu-Voineşti: Predoslavie la „Intuneric şi lumină".

Spiritul lui Maiorescu

...Ceiace lipseşte în acest moment literaturei române, şi ceiace justifică întrucâtva confuzia genurilor şi talentelor, e lipsa unui spirit director. Generaţia mea a crescut sub priveghere spiritului lui Maiorescu. Ce binefacere a fost acest om pentru cultura română! Pentru literatura română a fost ceiace este apa miraculoasă cu ajutorul căreia bijutierul recunoaşte aurul în amestecul de metale mai puţin nobile!

Pe Maiorescu l'am cunoscut în chip destul de ciudat. Deşi urmam dreptul, mă abăteam adesea şi la cursul lui Maiorescu de logică şi istoria doctrinelor filosofice, curs foarte frecventat şi pe bună

dreptate. Imi aduc aminte că Maiorescu vorbise odată despre personalitatea conştientă şi personalitatea inconştientă şi afirmase că nu există nici un fel de legătură între ele. Afirmaţia mi se părea excesivă şi i-am scris o scrisoare în care căutam să întemeiez convingerea mea că personalitatea inconştientă -- manifestată în stare de somn, de somnambulism, etc. -- tot trebue să aibe o legătură cu personalitatea conştientă, de n'ar fi decât materialul sufletesc propriu, experienţa psihologică individuală.. Maiorescu, la cursul următor a recunoscut dreptatea observaţiei mele. Astfel am început să iau parte la şezătorile de Mercuri seara, unde se adunau elevii săi de la filosofie, spirite paralizate par'că de autoritatea maestrului! Am trecut apoi la şezătorile literare de Sâmbătă seara, şi astfel am publicat în „Convorbiri Literare" prin 1890, prima mea bucată în proză, „Sâmbăta".

Cred că nu sunt lipsite de înţeles profeţiile pe care mi le făcuse atunci Maiorescu. „Sâmbăta" e o schiţă de amintiri. Maiorescu spusese atunci că voi scrie puţin. Voi scrie puţin pentru că am început de unde alţii sfârşesc: de la amintiri...

O lecţie de stil

A scrie puţin, pentru Maiorescu, era un semn de preţioasă disciplină artistică. Cititul nu e o nevoe primordială. Cititul e un lux. Nu eşti silit să citeşti, niciun instinct nu te duce spre carte, vre-un instinct asemănător cu foamea şi iubirea. Prin urmare şi scrisul e o îndeletnicire de lux. Sau scrii ceva de ispravă, ceva deosebit, sau mai bine lasă-te. Nu cioburi de lut, multe -- ci un singur pahar de cristal să făureşti! Şi Maiorescu, spre a descuraja definitiv mediocritatea vorbăreaţă, obi-

cinuia să ne spue că pe an se tipăresc cel puţin zece kilometri cubi de hârtie... Nu-ţi rămâne decât să birui prin calitate!...

Unde e criticul literar, azi, care să aibe nu numai priceperea, dar şi autoritatea lui Maiorescu? In viaţa politică e un om de care, mai mult decât de legi, politicianii au o teamă salutară: e Vintilă Brătianu! Ei nu comit anumite fapte, sau se poartă în anumit fel, din teama de acel om: „Ce va zice Vintilă!" Ei bine, în lumea literilor şi artelor lipseşte azi acest spirit director -- şi lipsa lui se resimte dureros! Noi, cei care am trăit sub zodia spiritului maiorescian, ne-am resimţit. Pilda venea chiar de la scrisul lui. Te desfid să poţi scoate sau schimba o singură silabă dintr'o frază făurită în atelierul cerebral al lui Maiorescu. Caragiale, dacă a scris aşa cum a scris, e că a avut pilda acelui inimitabil profesor de stil. Eu când stam la masă şi scriam, mi se părea că peste umărul meu, Maiorescu citeşte fraza pe care o ticluiam...

Cei trei povestitori

E adevărat că în viaţa mea am cunoscut trei povestitori minunaţi! Maiorescu, deşi sobru, avea un fel atât de captivant de a vorbi, ochii lui aveau o atât de fascinantă înrâurire, încât dacă ai fi aflat că în timp ce Maiorescu vorbea, în camera de alături a isbucnit un incendiu, n'ai fi încetat de a lua aminte mai departe...

Un alt povestitor, pe urma căruia au rămas însă câteva extrem de preţioase studii de critică şi istorie literară, e Pompiliu Eliade. Inteligenţă nu atât vastă cât sclipitoare, cred că dacă n'a rămas nimic din darul lui de povestitor, e că savantul a trecut pe primul plan, în timpul studiilor sale de la Ecole Normale din Paris.

Că opera trăită și vorbită a lui Caragiale e poate tot atât de mare -- dacă nu și mai mare -- decât cea scrisă, nu e nevoe să amintesc. D. Goga a povestit câteva întâmplări caragialești. Eu însumi am scris câteva, pe care le voi publica mai târziu, dar nu mă pot opri să nu-ți istorisesc două întâmplări din care se va vedea întrucâtva concepția lui Caragiale despre stil și despre creația unui personagiu în nuvelă.

Caragiale și ritmul

Veneam de la Târgoviște. In gară dau de Caragiale, pe atunci redactor la „Românul" din Ardeal. In drum spre Vlahuță, nu! că trebue neapărat să-i dau o nuvelă pentru „Românul". Nu mai scrisesem de mult, n'aveam nimic în cap... La Vlahuță acasă: -- Nene Iancule... -- Nimic! O nuvelă... Uite șezi colea la masă, eu stau ici pe canapea, și până la ziuă să-mi dai nuvela gata. Mă așez la masă, scriu eu o pagină-două: nu mergea de loc!... Rup și o iau dela început... Dela o vreme însă totul s'a orânduit în cap și am scris, ca dictată, schița de vânătoare „Bietul Tric..." Caragiale o ia, o citește și apoi mă lămurește: -- Văzuși? Chestie de ritm! Mă uitam la tine cum te frământai ca ursu pe cuptor... Până ai găsit ritmul care-ți trebuia ție: eins-zwei-drei! eins-zwei-drei!

Caragiale și „Un reghiment de antilerie"

Când venisem la Vlahuță să citesc „Un reghiment de antilerie" -- povestea străduinței cârciumarului Nae Ionescu să aducă un reghiment de artilerie în urbea sa, până când izbutind, află că soția sa Mița i-a mâncat „ambițul" cu un locote-

nent irezistibil -- nu ştiam că voi da şi peste Caragiale. Cu toată sfiala mea, tot am fost silit să citesc nuvela... La sfârşit, Caragiale s'a ridicat şi a izbucnit: -- Bine, domnule, ce ai făcut?... Ce fel de om eşti dumneata? N'ai inimă de fel? Păi te-ai gândit ce se mai face de-acum înainte Nae Ionescu Antileristul? De ce l-ai deşteptat? Lui nu-i mai rămâne de-acum înainte decât să se spânzure. Trebuia să-l laşi aşa, în visul lui... Fericit, alăturea de reghimentul care face ca urbea să prospereze, Miţa să-i dăruiască şi un copil... Şi copilul, tot reghimentul să-l boteze -- că aşa era drept să fie!"

Dar cel mai mare povestitor...

Mai mare şi decât Maiorescu şi decât Pompiliu Eliade şi decât Caragiale cred că a fost -- nenea Antonache, din „Scrisorile lui Mişu Gerescu!" Era un frate al mamei, pripăşit la casa noastră. Avea un dar de a prinde maniile, de a imita mai cu seamă, care a fermecat copilăria mea. Nenea Antonache -- poate pentrucă eram copil -- nu şi-a mai găsit pentru mine perechea!

O carieră literară

Nu, n'am memorie de cinci parale. Eu scriu numai ce văd şi din ce văd pun pe hârtie abea un sfert. „Niculăiţă Minciună" era de două ori mai mare! Prin 1895 Nerva Hodoş mă certa de ce nu-mi adun schiţele şi nuvelele din „Convorbiri Literare" într'un volum. Şi-a luat el această însărcinare şi editorul Filip mi-a trimis apoi pentru cea dintâi ediţie, lei 300... Cu entusiasm a scris despre volum, cel dintâi, d. H. Sanielevici. (Azi a trecut la extrema opusă -- e drept, precum spui, cu ace-

iaşi furie). Când a apărut „Viaţa Românească", a venit pe la Târgovişte, nu făceam avocatură, pescuiam şi vânam, d. Stere -- şi astfel am reluat contactul mai strâns cu literatura. Poate că nicăeri ca la Târgovişte nu m'am simţit mai la largul meu ca scriitor. Simt că tot acolo aşi mai putea lucra... „Subiectul" era o bucurie, o joacă: la vânătoare, la pescuit, îl migăleam, îl mângâiam, mă hârjoneam cu el, ca un căţeluş cu un galoş... Cu Ibrăileanu am dus atunci o lungă corespondenţă pe care o păstrez. Ibrăileanu scrisese câteva articole, cu multă, multă iubire pentru mine. A fost poate, între noi, o consonanţă, şi m'am convins că Ibrăileanu e în fond un artist care trăeşte personagiile pe care le studiază. A găsit lucruri care m'au surprins chiar pe mine -- critica lui asupra poeziei mele a fost, -- pot s'o spun -- într'un fel, o violare. In literatura franceză aceiaşi consonanţă ne-o oferă Jules Lemaître -- Alphonse Daudet.

...Nu, romane n'am scris. Adică la dreptul vorbind am scris unul, întitulat „Mache Dumbrăveanu" -- revista „Flacăra" a publicat un fragment în 1913 -- dar romanul s'a pierdut în întregime în timpul răsboiului. Am încercat de-atunci de două ori să-l reconstitui. Nu-mi mai regăsesc sufletul de-atunci: au trecut multe peste noi! Tot am să mă rup odată de aceste împrejurări, în care clopotul politicei sună atât de tare, şi am să dau fuga la malul apei, să scriu din nou pe „Mache Dumbrăveanu"... Da, ai dreptate, nici hazardul n'a fost de partea mea când am vrut să scriu un roman!

Impotriva tradiţiei

Scriu la o povestire mai lungă -- o nuvelă în care e vorba de un tânăr evreu dintr'un târguşor

moldovenesc. Tânărul crescut în milenara tradiţie judaică are prilejul, prin bunăvoinţa boierului din târguşor -- un medic care nu mai profesează -- să afle toate marile probleme ale culturii moderne. Suflet aprins, el începe propovăduirea în mijlocul alor săi... Vezi conflictul! Căci în definitiv tradiţia e o povară care îngreuiază mersul vieţii. Inchipueţi un pui de găină care înainte de a eşi din găoace şi-ar zice: „Această găoace m'a ocrotit atâta vreme, ar fi nedrept s'o arunc"! Şi ar purta astfel toată viaţa, în spinare, găoacea tradiţiei... Da, voi publica nuvela în curând, poate în „Viaţa Românească".

Pentru tradiţie

Precum spuneam, e o dezorientare în literatura contemporană, în arta tinerei generaţii. Căci să ne înţelegem. Poezie omul găseşte în natură, câtă vrea, şi cu câtă uşurinţă: un apus de soare, un murmur de ape, un foşnet de frunze, sau toate acestea la un loc. Tânărul scriitor român vine cu o confuzie de simbolism, regretabilă mai cu seamă pentru că simbolul are menirea să lămurească, nu să întunece. Mi se pare că aceşti tineri adună o mie de violete şi în loc să-ţi ofere o esenţă de parfum, îţi oferă un flacon care în cel mai bun caz nu miroase a nimic. Apoi sunt cruzi, de o cruzime şi de o lubricitate neînchipuită. Am primit în manuscris, adus de d. Nichifor Crainic, scriitor demn de stimă, volumul de nuvele al d-lui Gib Mihăiescu. Cunoşti nuvela sa „Vedenia" apărută şi în „Gândirea". Ei bine, ce e acolo, e de neînchipuit. Copulaţia e descrisă fără nici o jenă -- e ceva care nu se găseşte nici în Zola!...

Piesa doamnei **Lucreţia Petrescu,** „Păcat", mi-a

plăcut, între altele și pentru acest lucru: în timp ce toți autorii dramatici prezintă lucrări influențate când de scriitori francezi, când de scriitori germani, am dat de o lucrare care nu e influențată de nicăieri, o floare a acestui pământ al nostru... Pentru aceleași pricini aștept mult de la domnișoara **Henriette Ivona Stahl,** al cărei roman „Voica" e plin de adevăr și sinceritate. Nu mai pomenesc de d. **Rebreanu,** a cărui comedie „Plicul" am gustat-o îndeosebi -- tot o creație luată direct din moravurile societăți noastre. **Ionel Teodoreanu** e nițeluș prea împodobit și pitoresc -- de altfel e tânăr -- și înrudirea pe care o vezi cu Delavrancea e dreaptă. Apoi d. **Cezar Petrescu,** care e o valoare incontestabilă!

Iar nouile condiții sociale pe care le-a creat noua Românie, nu se poate să nu fecundeze genurile mari literare: drama, romanul, în măsură infinit mai mare decât până acum!...

. . . .

Am plecat dela d-l Brătescu-Voinești cu o candoare în toate simțirile, ca după o bae de lumină. E poate singurul nostru autor care poate fi citit cu glas tare, în familie, de fete și copii. Sufletul d-lui Brătescu-Voinești are darul de a face de azur simțimintele cele mai adânc pământești. „Inadaptabilii" sunt deobicei personagii de crunte tragedii: autorul nostru -- care pe nedrept a fost acuzat în artă de subiectivism, întrucât e poate cel mai adaptat dintre scriitorii români contemporani, -- a isbutit să scrie cu ei fermecătoare poeme! Și m'am întrebat: cum e cu putință ca azi o bună parte din scriitori să fie cu atâtea înverșunări împotriva celui mai duios și mai cast prozator?... Ne-am amintit atunci de cuvântul lui Maiorescu —

că poetul vede numai lumea lui și greu o înțelege pe a altora... Soarta a vrut ca d-l Brătescu-Voinești să aibă dreptul să măsoare cu sufletul lui ceresc, și la Academie și la Teatrul Național și la editura „Cartea Românească” alte suflete cu alte obârșii, cu alte zări -- pe care, cu bună credință, domnia-sa le respinge conștiincios.

Când am trecut sub poalele dealului Mitropoliei, de dincolo de zidurile înnegrite și măcinate de ploi, printre liniile oblice ale copacilor amorțiți de iarnă stearpă, au venit de sus și s'au legănat, ca din alte veacuri, peste oraș, două sunete grele de clopot leneș și mistic...

Pană Trăznea Sfântul închidea încet înapoia noastră o ușă imaterială.

La capătul Bulevardului Maria, tramvaele se încrucișau cu precizie.

De vorbă
cu d. N. Davidescu

„Noua Revistă Română". -- I. Trivale. -- Un capitol de moravuri intelectuale. -- Poporanismul literar e inexistent. -- Datina păruelii! -- Literatura decadentă. -- Un tânăr prinț al poeziei.

E un aristocrat. Dela apariția lui în literatură îl vedem căutând tovărășiile cele mai alese, nemulțumit și de ele uneori, dar comprimându-și desgustul din convingerea că acei tovarăși sunt cel puțin umbra prelungă pe pământul aspru românesc a ființelor de lumină cari trec pe zarea occidentului european. Baudelaire, Viliers de l'Isle Adam, Paul Claudel, Mallarmé -- în urechea lui N. Davidescu ei cântă ca'ntr'o scoică marină marea, încă de-acum mai bine de douăzeci de ani.

Nici o ciudățenie deci faptul că a respins cu piciorul tutela sufocantă a d-lui Dragomirescu, sau n'a primit să facă parte din vechiul pluton poporanist care râde când râde d. Ibrăileanu, plânge când plânge d. Ibrăileanu, tace când tace d. Ibrăileanu și... doarme când doarme d. Ibrăileanu.

Nici o uimire în faptul că, morțiș, luptă din răsputeri să rămâe în afară de contactul cu noua generație de huligani literari care în locul frunții înnalt ridicate strâmbă gura, și în locul umbrei discrete pe hârtia albă vor să pue iar, de-a curmeziș, un ciomag.

Și nici victima mediocrității nu vrea să fie. Tiparul o fi fost iscodit pentru răspândirea gândului, dar ar trebui împiedicat să imprime orice.

Și cum acest lucru e cu neputință, d. N. Davidescu încearcă uneori, și prin polemică de-a dreptul, și prin strategie alteori -- prin asociația liberă a câtorva scriitori pentru apărarea tiparului -- să obosească și să dejoace strategiile mediocrității.

El știe că lupta cea mare se dă între cărți și sufletul din ele. Dar poate un aristocrat privi multă vreme fără indignare năvala țiganilor între statui de marmoră și bronz?

„Noua Revistă Română".

„...A trecut prin câteva faze, e adevărat. Când am început să colaborez, „Noua Revistă Română" n'avea de fapt un program bine definit. Era o publicaţie săptămânală, un fel de bazar serios, în care se iveau de toate: istorie, filosofie, filologie, politică, diplomaţie, sociologie, psichologie şi literatură. Fireşte, literatura vremei -- literatura din 1912. Constantin Beldie, pe atunci secretar de redacţie al „Nouei Reviste Române" -- iniţiatorul, are extraordinarul merit de a nu se fi adresat scriitorilor cunoscuţi ai vremei -- azi aproape cu totul uitaţi: Dunăreanu, Beldiceanu, Doinaru, Stavri, Vâlsan, etc. -- ci, din nevoia de a scăpa de banal şi a pune capăt dezorientărei artistice dela „Noua Revistă Română", a lăsat câmp liber tuturor experienţelor interesante literare şi critice. Astfel au fost publicaţi în „Noua Revistă Română" câţiva poeţi cari au surprins... In afară de valoarea propriu-zis artistică a nouilor colaboratori ai revistei, primele discuţii critice asupra „poeziei noui" care au avut o influenţă reală asupra opiniei publice, în „Noua Revistă Română" au fost publicate. Duiliu Zamfirescu a primit răspunsuri (la atacurile sale) din partea lui N. Davidescu, A. Maniu şi F. Aderca. Duiliu Zamfirescu -- care ştia să dispreţuiască -- n'a dispreţuit într'atâta poezia şi critica acestora încât să nu-şi pue pe hârtie opiniile într'un articol intitulat „Poezia viitorului", pe care l'a publicat în „Convorbiri Literare" din Ianuarie 1915. Tot asupra acestei chestiuni a vorbit la Academie. Fireşte, în ironie: „Poezia viitorului!..." Sigur era că nu putea fi numită poezia trecutului!..

Trivale, criticul „Nouei Reviste Române“

Tot la „Noua Revistă Română“ -- și mă gândesc care revistă de azi are libertatea de spirit de atunci a „Nouei Reviste Române“? -- s'a închegat una din cele mai serioase minți critice, care nu polemiza de fapt în „Noua Revistă Română“ decât cu însăși atmosfera revistei unde colabora: Ion Trivale.

Indârjirea cu care voia să priceapă această „poezie nouă“ era atât de vie, încât ajunsese să creadă în posibilitatea unui mare poet simbolist, dar nu și în posibilitatea în țara noastră a unui curent. El a scris aceste rânduri: „Drept aceia, încercările din ce în ce mai dese de a proclama existența unui curent literar simbolist în România pot alcătui cel mult obiectul de îngrijorare pentru acei cari văd poezia românească abătută pentru oarecare timp din mersul ei organic, pe o cale de jalnică sterilitate -- dar numai atât“. De ce a fost sortit pe lumea asta ca niciodată criticii să nu înțeleagă nouile forme literare?... Pe această „cale de jalnică sterilitate“ au mers, la „Noua Revistă Română“: G. Bacovia, A. Maniu, I. Vinea, Emil Isac, N. Davidescu și alții -- și simultan, cucerind opinia publică și revistele cele mai obtuze: Tudor Arghezi, Ion Minulescu -- adică tocmai cei care, azi, reprezintă poezia românească în ce are ea mai viu și mai original!

Și nu trebue să uităm că intuiția aceasta -- care a lipsit nu numai criticilor gravi și glorioși de atunci -- sunt în viață și azi -- dar, și multor scriitori (d. Topârceanu scria pe socoteala simbolismului balade comice, azi tragice) intuiția aceasta a avut'o Constantin Beldie, secretarul de redacție al „Nouei Reviste Române“, omul care n'a râvnit niciodată la vre-o glorie de critică literară...

Un capitol de moravuri intelectuale

...Da, ar fi stat bine „Vieţii Româneşti" să fi avut măcar jumătate din gustul și intuiţia lui Constantin Beldie! A avut un schimb un extraordinar simț electoral!... Bagă de seamă cum, nemulțumiți cu propriul lor grup sau de propriul lor grup, domnii dela „Viața Românească" au căutat totdeauna să smulgă din celelalte grupări literare personalitatea cea mai proeminentă. Și nu atât pentru a și-o însuși, a o încorpora grupului lor, cât pentru a demonetiza pe naivul om de talent, momit de tipografia dela Iași și de dosarele lor colosale.

Astfel au făcut parte din gruparea poporanistă, -- numai o vreme, atât cât era necesar! -- domnii: N. D. Cocea, Tudor Arghezi, Ion Minulescu... Îți amintești prospectul „Vieței Românești", îndată după război?... Pentru a-și reface o virginitate literară cu totul compromisă, „Viața Românească" a dat drept colaboratori -- cu fotografii!... -- cea mai mare parte a scriitorilor români, în tot cazul pe cei mai de seamă, chiar dacă au publicat în V. R., numai o poezie, și nu mai aveau de gând să publice acolo niciodată nimic.

Poporanismul literar e inexistent!...

E inexistent nu numai ca valoare literară, dar și în ce privește concepția. Precum poporanismul politic e Kogălniceanu poleit cu Marx, poporanismul literar e ceiace a fost Sămănătorismul. Mai mult: nici n'a fost în stare să treacă peste ceiace împrumutase (conform sistemului)! N'a creat nimic care să egaleze, necum să întreacă pe G. Coșbuc!

Nu, Sadoveanu nu e poporanist în sensul poporanismului. E sămănătorist. El reprezintă -- în a-

fară de poezia naturei și integrarea omului în natură -- periferia orașului în contact cu satul. E țiganul care vede idilic șatra. Astfel vede domnia-sa idilic pe popa bețiv, pe notar, pe jandarm și pe primar...

Numai la ,,Viața Românească" mai găsești argumente pentru a nu îngropa morții literari. D. Ciocârlan și Artur Stavri nu încetează, după ,,Viața Românească", să fie mari poeți -- d. Ibrăileanu socoate doar caracterul rural, singurul caracter de românească viabilitate literară! Toată floarea intelectualității și criticii dela ,,Viața Românească" -- d. Ibrăileanu, Sadoveanu, Jean Bart -- când s'au pus să culeagă dintr'un maldăr de literatură -- aplicându-și principiul și gustul -- au scos la iveală ,,Cucoana Olimpia" de Lucia Mantu!... E tot ce au putut vedea!...

Datina păruelii

Și pentrucă suntem în plin poporanism -- nu știu dacă ai auzit de o datină a păruelii... Când oamenii din două comune ajung la înțelegere asupra locului unde se înseamnă hotarul, fie prin vreun șanț, fie printr'o movilă (predeal), iau cu ei și un băețaș -- și îi trag acolo o sfântă de bătae, să ție minte... S'o astupa șanțul, s'o prăvăli predealul, dar hotarul rămâne -- mai cu seamă prin amintirea păruelii!...

Ei bine, atacurile pe care dela o vreme încoace le suferă ,,Viața Românească" din partea atâtor scriitori care nu se pot împăca de loc cu confuziile artistice -- sociologice ale d-lui Ibrăileanu, au aceiași însemnătate: e datina păruelii! ,,Viața Românească" trebue de-aci înainte să ție minte că a venit vremea criticei estetice!... Politica pe care re-

vista dela Iaşi a căutat s'o propage, şi-a trăit traiul: a murit dela sine, au asasinat-o alţii, n'are importanţă... De-aci înainte ţăranul român trebue să se caracterizeze orăşeneşte. Altfel toate înlesnirile sociale de care se bucură -- împroprietărire, vot universal -- ar fi zadarnice: să rămâe copilul de ţăran tot vită de plug? Nici ţăranul, el însuşi, nu gândeşte ca un poporanist!

„Viaţa Românească" nu vrea de-aci înainte să vie cu ţăranul şi cu scriitorul poporanist pe poziţia pe care noi îi aşteptăm de 20 de ani? E sigur: mănâncă bătae şi consemnează predealul!

Literatura decadentă

...Da, voi publica şi al treilea volum din „Aspecte şi direcţii literare". Intrucât cititorul e familiarizat din volumul I şi II cu anumiţi scriitori din ultimile două decenii, în volumul III mă voi ocupa mai mult de fenomenele literare după Eminescu. Voi arăta care e adevărata poezie „decadentă", şi care poezia vie, înfloritoare. Adevărul e că a fost numită decadentă tocmai poezia care cuprinde cei mai originali germeni de viaţă. Poezia decadentă e aceia pe care a produs'o imitaţia sau înstrăinarea de principiul pur estetic, şi înlocuirea lui cu noţiuni politice, etice, economice, sociale. Această chestiune părea întrucâtva elucidată chiar înnainte de război. Războiul a precipitat faptul -- o luptă pentru înlăturarea principiului estetic şi înlocuirea lui cu surogate sociale, azi nici nu mai sunt cu putinţă!...

In 1919, „Viaţa Românească" -- cea mai demnă reprezentantă a literaturii decadente (imitaţie, servilism) -- credea că a descoperit America, publicând versurile d-lor Al. Philippide şi Demostene

Botez.. când acest scriitori sunt creații ale valorilor pe care, până la război, „Viața Românească“ le negase!...

Un tânăr prinț al poeziei

„..Iartă-mă, dar să nu mai vorbim nici de proza, nici de critica, nici de teatrul zilelor noastre.

In ce privește poezia, socot că **I. Vinea** (cu toate nelămuririle mele, căci scritorul nu și-a adunat încă versurile în niciun volum) aduce incontestabil ceva **peste** generația noastră!

E norocul și tragedia lui.

. . . .

La ora aceasta, toate camerile ziarului politic sunt goale. Telefoanele tac. N'a început încă lupta! Câteva momente, poezia a putut întârzia pe-aci fără a-și mânji àripile prelungi cu cerneală de mașină...

De vorbă cu d. M. Dragomirescu

Maiorescu și Adevărul. -- In spiritul Maestrului... -- Un om s'a prăbușit. -- Sistemul de filosofie integrală. -- Literatura Română contimporană. -- Obiecții... -- Un adaos!..

„Când scrii sau vorbești ceva, pune-ți ordine în idei... Construește cumpănind și cumpănește construind.

„Cu felul său de a fi, într'un timp când rațiunea supără și misticismul stăpânește ; când individualismul e lege, iar legea prejudecată -- într'un timp când „bolșevismul" social și intelectual răscolește energiile fără să le dea forma echilibrului; când **Bergson** suprimă filosofia, **Einstein** zăpăcește știința și **Trotzki** răstoarnă istoria, -- o personalitate ca a d-lui **N. Iorga**, cu condeiul său ce nu cunoaște nici odihnă, nici consecvență, și cu cuvântul care, din pricina impulsivității, nu-și cunoaște temeiul, -- nu se poate să nu aibă succesul pe care-l are și să nu devină -- cum a și devenit, -- teroarea ocultă a oamenilor noștri publici, chiar a acelora pentru care cumpăna și bunul simț al geniului politic sânt totul".

Mihai Dragomirescu, «Dela Misticism la Raționalism», pag. 9

Sosim la Fundația Carol, tocmai când membrii cei atât de tineri ai Institutului de Literatură se risipesc în Calea Victoriei ca albine de aur dintr'un

stup. Domni cu mustăți abia mijind continuă o discuție de filosofie a stilului, în disprețul tramvaiului 15, gata să-i calce. Domnișoare de curând crescute până la această înălțime, se leagănă cu o servietă plină de intelectualități sub braț, lângă sân, între doi tineri care-și dau luptele de cocoși pe teren de estetică și critică literară.

Sus, în camera din stânga, a conferențiarilor, discipolii cei mai fervenți cu greu se smulg din jurul d-lui Dragomirescu, care le cere îngăduirea să rămâe câteva minute singur...

Maiorescu și Adevărul

...Legăturile mele cu Maiorescu, au ţinut vre-o 15 ani. Amenitatea, inteligenţa, prieteșugul lui Maiorescu sunt de neuitat. Dar mult mai de seamă decât toate aceste însușiri sufletești, era credinţa lui în Adevăr. Aplicarea Adevărului în domeniul culturei și al frumosului, a dat naștere unei atitudini de cea mai pură frumuseţe morală. Faţă de Adevărul recunoscut ca atare, toate celelalte puteri ale vieţei trebuiau să se închine. In epoca noastră de formaţie, Maiorescu a reprezentat această supremă atitudine, care deobicei este fructul unor vechi civilizaţii.

Imi însușisem acest punct de vedere.

Maiorescu însă, care dobândise o influenţă tot mai mare în politică - unde cu adevărul nu faci nimic niciodată! - începuse a privi cu atenţie la Nicolae Iorga, omul care nu cu Adevărul, ci cu **sinceritatea,** care se sinchisește puţin de Adevăr, și cu **misticismul naţional,** cu puternic ecou mai cu seamă în stratele dascălilor, preoţilor și profesorilor mai toţi de obârșie rurală, cucerea atenţia publică. Intrebarea se punea: cum ar fi putut fi adus Nicolae Iorga în cercul „Convorbirilor Literare"... Eu mi-am spus cuvântul dela început, și am rămas credincios până azi aceleiași credinţe: d. N. Iorga putea veni la „Convorbiri Literare", ca istoric -- dar nu era îndreptăţit să ocupe un loc de judecător literar!

Se întâmplă că'n acelaș timp Al. Davila vine la Teatrul Naţional și găsește admisă și pusă în repetiţie piesa lui Ronetti Roman „Manasse". Piesa e reprezentată și are un succes extraordinar. Scriam pe atunci cronici dramatice la „Epoca", și într'o serie de foiletoane, pe temeiul adevărului estetic,

arăt valoarea universală a operei lui Ronetti Roman. Atacurile s'au pornit vehemente, din toate taberile, împotriva piesei și autorului ei -- și nici eu n'am fost cruțat. Mi s'a atras atenția, chiar în cercul „Convorbirilor Literare": dece mă apuc eu să laud piesa a unui ovrei... Am scris atunci 17 articole, -- pe cari le am încă! și le voi publica în volum, -- asupra lui „Manasse" -- dar acele articole, în urma stăruinței lui Maiorescu, n'au mai apărut în „Epoca"... Piesa lui Ronetti Roman a fost astfel o răscruce de drumuri în cultura română. Principiul Adevărului fusese biruit... Articolul „Direcții literare" pe care l'am scris cu intenția de a statornici atunci din nou punctul de vedere al „Convorbirilor Literare" apare, dar... tocmai după trei luni!... La ședința în care s'a discutat alegerea unui nou director al „Convorbirilor Literare", a fost numit d. S. Mehedinți, care nu reprezenta adevăratul ei spirit, deși Bogdan, de cuvântul căruia declaraseră că vor asculta toți, mă desemnase pe mine. De atunci m'am rupt de „Convorbiri Literare", care se înstrăinaseră de principiile lui Maiorescu -- acesta acaparat tot mai mult de politică -- și la numirea mea ca profesor de literatură la Universitate, grupul „Convorbirilor Literare", mi-a fost potrivnic. Am fost numit tocmai în ultima zi legală -- și pricina am aflat'o abea anul trecut din gura fostului ministru de Instrucție, de-atunci, Vlădescu: Maiorescu îi spusese că nu face să fiu numit pentru literatură, că eu ași fi mai nimerit la filozofie...

In spiritul Maestrului

Nu, lupta de atunci n'a încetat. Cu tinerii cari întemeiaseră la Bârlad revista „Făt-Frumos", am scos la București „Convorbirile Critice", în

care zi de zi, analizam cu instrumentul critic al Adevărului Estetic ce nu ţine seamă de artist şi de împrejurări, ci de opera de artă în sine, şi numai de ea. Lui Nanu, Corneliu Moldovanu, Gârleanu, Mândru, Dragoslav, s'au mai adăogat Cincinat Pavelescu, Victor Eftimiu, Ion Minulescu, B. Nemţeanu, E. Lovinescu şi însuşi Marele Anonim, I. L. Caragiale... Din paginile „Sămănătorului" am scos ca din nămol diamantele poeziei lui Cerna şi a fost făcut ca tot după îndemnul d-lui S. Mehedinţi şi Maiorescu, P. Cerna să plece în străinătate, unde şi-a perdut nu numai limba românească, dar şi viaţa. Eu pe Cerna îl sfătuisem să rămâie în ţară... **Autonomia artei** n'am încetat să apăr nici după dispariţia „Convorbirilor Critice". Institutul de Literatură întemeiat cu 5 membri în 1915, are azi peste 200 de membri şi operile de artă româneşti noi le analizăm în virtutea unui sistem critic în care domină aceiaşi idee a lui Maiorecsu, a Adevărului Estetic. La aceiaş şcoală la care am crescut eu, creşte azi generaţia nouă

Un om s'a prăbuşit...

....Mă întrebi, cum se face că d-l Iorga e azi atât de străin de mişcarea literară şi artistică românească. Cum se face, că, fiind un vorbitor atât de gustat, nu mai are vreo influenţă nici asupra creatorilor, nici asupra publicului, în ce priveşte creaţia artistică şi gustul literar... Dar fenomenul e foarte firesc. D-l N Iorga a supus totdeauna creaţia artistică unui deal, **misticismului naţional,** care nu totdeauna este sâmburele creator. Dar d. Iorga a simţit că pentru însuşirile lui, terenul politic îi e mult mai prielnic şi astfel a ajuns ceiace este: te-

roarea ocultă a bărbaților politici. In acest interval viața artistică n'a stat pe loc, și azi, când d-l Iorga vrea să revie la artă, se pomenește singur. Cu mine spune că „nu stă de vorbă", pe d-l E. Lovinescu nu-l cunoaște, pe M. Sorbul nu-l citește (M. Sadoveanu nici nu există!), L. Rebreanu e „obscen", d-ta n'ai „răspundere morală" (și ai avea tot dreptul să răspunzi, cum zici, că **idealul unui scriitor nu e să fie damă de companie**) și tot astfel de ceilalți... Acest nobil dispreț ar fi de respectat atunci când idealul artist al d-lui Iorga ar fi superior artei celor mai sus pomeniți. Iată însă numele colaboratorilor revistei „Ramuri", de sub direcția directă a d-lui N. Iorga, și de unde saltă ultimele sale fulgere -- colaboratori care sunt desigur ultima expresie a genului artistic românesc: **N. Iorga**, Volbură Poiană, Al. Lascarov-Moldovanu, Virgil Tempeanu, C. M. Pârvulescu, N. I., P. Sergescu, N. I., Eugenia Sachelaie, V. T., și Cosma Roură: No. următor: **N. Iorga**, Virgil Tempeanu, Ileana Zara, Dimitrie Sardu, Cezar Petrescu, Virgil Tempeanu și Poșta Redacției!...

Negația aceasta anarhică a d-lui N. Iorga, în ce privește viața artistică și literară, se explică și prin faptul că nu vei mai găsi azi un singur om în țara românească, oricât ar fi de redus la minte, care să creadă pe d-l N. Iorga poet, sau măcar traducător de talent, sau -- cum stărue atât de tragic -- autor dramatic original... In volumul meu de-acum „De la misticism la raționalism", am scris în cele dintâi pagini (caută articolul „Sinceritate și Adevăr") următoarele, pe care nu mă îndoesc că Maiorescu le-ar fi recunoscut. (E vorba de curentul misticismului național) : „De aproape 20 de ani mișcarea culturală este frământată de acest sprit antilogic și antirațional -- și deci într'o oarecare măsură și

întrucât raţiunea e semnul omenescului -- **antiuman.** ...„Inaintea adevărului care ne poate uni -- trece (a trecut!) prestigiul unei personalităţi care, având aerul că ne uneşte momentan, turbură spiritul unificator al adevărului pentru multă vreme...". Ceia ce este într'adevăr îngrijitor, este faptul că personalitatea sa, tocmai din pricina sincerităţii cu care de-atâtea ori sfidează adevărul -- devine un enorm obstacol pentru cultura noastră... Este timpul ca printr'o critică raţională să deprindem conştiinţa publică cu altceva decât cu impulsivităţile sincerităţii ce vrea să ţină locul adevărului. Este timpul să deschidem tuturor ochii că, dacă personalitatea d-lui N. Iorga a putut prin felul său de a fi să încurajeze deşănţatul individualism şi pamfletarism, de care însuş se plânge -- nu aceasta e calea cea sănătoasă a desvoltării sufletului. E timpul să respingem cu hotărâre -- şi cu alt simţimânt decât cel al indulgenţei -- orice falşificare a realităţii. E timpul să nu cruţăm mai cu seamă pe aceia care, apăraţi de prestigiu şi sub masca unei sincerităţi, înaintează neadevăruri, dar în acelaş timp îşi fac o cinste, nu pentrucă spun adevărul, ci pentrucă sunt cu uşurinţă crezuţi".

In istorie, în politică, în agitaţia spiritului public inferior, d-l N. Iorga va mai avea poate un rol. In viaţa noastră artistică şi culturală e un om prăbuşit. Şi de-acum -- tăcere...

Sistemul de filosofie integrală

...De la despărţirea de Maiorescu am încercat să creez Adevărului o temelie mai solidă decât cea platoniceană. Am ajuns la închegarea unui sistem de filosofie pe care am numit-o integrală tocmai prin grija cu care elimină insuficienţa tutu-

ror celorlalte. Opera de artă este astfel integrată într'un concept care cuprinde toată înfăţişarea vieţei. Lumea poate fi privită ca un joc de forţe fizice (Auguste Comte) sau ca un joc de forţe sufletești (Berkley) sau ca un tot al cărui centru să fie omul și interesul lui (James). Eu privesc opera de artă ca o creaţie psiho-fizică, o existenţă aparte, tot atât de vie și de justificată în vaţă ca un mineral, o plantă sau o vietate, **și având în lume destinul său.** Pentru clasificarea acestei lumi noui, independente, întrebuinţez o metodologie apropriată. Am împărţit operile de artă în **psihoze** (emanaţii bolnăvicioase) și **psiheze** (emanaţii sănătoase) ale sufletului creator. Atât psihozele cât și psihezele sunt de talent sau de geniu. Cele de talent se pot analiza și ele dispar prin analiză. Ţin de vremea lor și constitue materialul vast al istoriei literare. Cele de geniu au un fundament mistic indestructibil; nu dispar prin analiză, și având explicaţia lor în ele însile, constitue un material asupra căruia revenim pururea cu o nouă curiozitate și un nou farmec...

Literatura română contimporană

...Da, discipoli care să ducă mai departe aceste cercetări vei găsi printre membri Institutului de Literatură. Ași cita pe d-l **Scarlat Struţeanu,** care nu'mi este credincios mai cu seamă în ce privește aplicarea sistemului la fenomenele vieţei noastre artistice. Aș mai cita pe d-l **Emilian Constantinescu,** un tânăr cu rare însușiri critice, a cărui însănătoșire o doresc din toată inima...

Socot pe d-nii **Liviu Rebreanu** (prin fondul său naţional) și pe **Victor Eftimiu** (prin cultura sa) ca demni de a intra în patrimoniul literaturii universale.

In ce priveşte poezia, cred că nimeni nu se mai îndoeşte de valoarea d-lor **Gregorian, Pillat** şi **Talaz,** pe care-i pun în fruntea generaţiei lor.

Sper în **Adrian Maniu;** el a făgăduit să se lase de acele excentricităţi pe care d-v., unii tineri, le preţuiţi şi încurajaţi.

Proza?...

Cel mai de seamă reprezentant al prozei noui epice contemporane româneşti, e d-l **Cezar Petrescu.**

Dar trebue să recunoaştem o eflorescenţă a poeziei dramatice. Sunt multe nume de citat -- nu trebue să trecem cu vederea pe d-ra **Zoe Verbiceanu,** nedreptăţită şi de teatru şi de criticii dramatici.

Obiecţii

...Nu, literatura sănătoasă foarte uşor se poate deosebi de literatura bolnavă, dacă ai un suflet sănătos -- şi „sănătatea" poate constitui astfel un principiu de clasare şi diferenţiare. Cei care urmăresc Institutul de Literatură s'au familiarizat de mult cu aplicarea principiului!

Nu te plânge că toate simpatiile d-tale literare le vezi căzând în baltă din pricina sistemului meu. D-l **E. Lovinescu** e un critic foarte **maleabil,** care are însuşirea de a caracteriza elementul psicologic, înoind chiar limba cu acest prilej. Aşa zisa „Poezie nouă" i-a oferit un variat material psicologic care n'are însă nimic de-aface cu poezia... **I. Vinea** se căzneşte. **Lucian Blaga** scrie numai o proză ideologică, manierată. **Ionel Teodoreanu** e prea manierat ca să fie un prozator organic. **Al. O. Teodoreanu** are talent numai când scrie pamflete şi pastişe. Cel puţin până azi, n'a creat încă nimic.

Tudor Arghezi, oricât l'ați slăvi unii din d-v., cred că nu-și ia singur în serios poeziile, pe care abia de foarte curând le-a adunat în volum! Am reținut poezia sa **Belșug.** E un viguros pastel. Dar se poate oare apropia de poemul lui **Gregorian** „Golgota" unde poetul spune: „Doamne, nu mă plâng de trupul pe care mi-l chinui, ci de sufletul care..."

. . . .

Plecaserăm de mult de la Fundație. Discuția se aprinsese. Tramvaele circulau electric pe lângă noi. Ultima frază fusese tocmai tăiată de tramvaiul în care d-l Dragomirescu, cu geanta la subțioară, s'a aruncat și unde mulțimea anonimă l'a primit în brațe.

UN ADAOS AL D-LUI MIHAIL DRAGOMIRESCU

In însemnările d-lui **Aderca** asupra ideilor mele literare, s'au strecurat oarecare accente și omisiuni pe care așì vrea să le îndepărtez și să le complinesc.

Membrii Institutului de Literatură, e drept, nu au toți barbă, dar toți sunt la vârsa la care talentul și geniul se afirmă -- între 20--25 de ani. Și aci vorbesc numai de membrii interni, fiindcă printre membrii externi sau directori avem personalități de toate vârstele. Dar cred -- și d-l **Aderca** împreună cu mine -- că valoarea unei cercetări și darea unei judecăți nu se măsoară cu numărul anilor de la majorat în sus, ci cu seriozitatea, obiectivitatea și sârguința depusă, mai cu seamă când acea judecată e supusă controlului public, cum sunt supuse toate judecățile date în ședințele Institutului, la care dealtminteri și d-l **Aderca** a luat parte.

In ce priveşte „prăbuşirea" culturală a d-lui **Iorga,** părerea subsemnatului este că oricât l-am simţi „prăbuşit" în mod **subiectiv** -- nu tot aşa se petrec lucrurile în mod obiectiv. Intr'o ţară ca a noastră în care cugetarea politică stăpâneşte toate mişcările, un om care are o influenţă politică cum incontestabil are d-l **Iorga,** şi care pe deasupra şi-a croit un enorm prestigiu prin mulţimea cunoştinţelor sale--confuze, dar multe--nu se poate prăbuşi cu una cu două.

Cel mult dacă oamenii încep să deschidă ochii şi să înceapă a bănui că ştiinţa nu e tot una cu talentul, posesia unui teatru nu e tot una cu geniul dramatic şi sinceritatea nu e tot una cu adevărul. Dar de aci până la prăbuşire mai va. Sacul cu grăunţe îi va fi totdeauna deschis pentru ca să ne dea o faţadă culturală -- e drept **pocită** -- dar **faţadă...** la Paris, la Praga, la Varşovia, şi în curând de sigur, la Angora. In privinţa aceasta, d-l **Iorga** va fi toată viaţa un fetiş intangibil faţă de toate partidele ce vor trece pe la putere. Şi aceasta nu din pricina culturii, ci din pricina politicei, în care ştie să-şi joace rolul la perfecţie. „Prăbuşirea" de care vorbeşte d-l **Aderca** e o iluzie.

Imi pare rău că în enumerarea diferitelor forţe culturale, în a căror valoare cred eu, d-l **Aderca** nu m'a prevenit pentru ca să-i fac o enumerare completă. In ce priveşte scriitorii, ea se găseşte în cele patru articole în curs de publicare (15 Octomvrie -- 15 Ianuarie 1926) în „Revue de l'Université" sub titlul de „La littérature roumaine d'aujourd'hui". In ce priveşte persoanele grupate în jurul meu ca să dea temeiu şcoalei mele literare, ele nu se reduc numai la d-l **Struţeanu** şi **Emilian Constantinescu.** O enumerare cât de cât superficială ar fi trebuit să cuprindă întâi pe d-na **Con-**

stanța Marinescu, care, pe lângă admirabilul său studiu asupra „Postumelor lui Eminescu", acum în urmă a scris un frumos și interesant volum asupra lui „Coșbuc", singurul studiu asupra acestui poet până acum. Apoi pe d-l **Nicolae Russu,** care în teza lui de doctorat, face racordarea între sistemul meu literar și cugetarea estetică germană, și care, în mânuirea ironiei critice va fi poate fără rival. Este apoi mintea limpede și condeiul fin, logic și plin de conștiința adevărului a d-lui **Raul Teodorescu;** gândirea filosofică și condeiul frumos dar necruțător al d-rei **Constanța Valescu;** pătrunderea metodică a d-rei **Magda Popescu;** cugetul limpede, care nu cunoaște idoli, al lui **D. Mură-rașu;** critica incisivă și fără teamă a d-lui **Pompiliu Constantinescu,** și **George Dumitrescu** -- toți doctori sau licențiați -- și afară de cei doi din urmă, toți profesori titulari în învățământul secundar și devotați ideii literare ce reprezint. Să mai vorbesc de tinerii scriitori ce se ridică acum, sau de zecile de profesori răspândiți în provincie, sau de cei peste 100 de lucrători conștiincioși ai Institutului? Vorbește și va vorbi despre aceasta **„Buletinul Institutului de Literatură",** îndestul.

Mulțumindu-vă de ospitalitate -- și cerând scuză d-lui **Aderca** pentru aceste rectificări, -- vă rog să primiți asigurarea deosebitei mele stime colegiale.

Mihail Dragomirescu

UN ADAOS AL D-LUI F. ADERCA

Publicăm cu plăcere complectarea d-lui Dragomirescu, amintind doar -- pentru prevenirea cititorilor -- că în ce privește pe d. Iorga, ni s'a vorbit numai asupra însemnătății sale din punctul de vedere al d-lui Dragomirescu -- adevărul estetic --

şi nimic despre faţada culturală, pe care şi-ar mai putea-o crea d-l Iorga prin ajutorul „sacului cu grăunţe" al politicei. In tot capitolul referitor la d-l N. Iorga se întrebuinţează precis şi de repetate ori termenii „valoare literară şi artistică" -- ba se şi pomeneşte că d-lui Iorga îi rămâne încă „şi istoria politică şi spiritul public şi spiritul public inferior", adică exact ceiace repetă mai sus d-l Dragomirescu. Nu ni s'a spus deasemenea nimic asupra personalităţilor pe care ni le citează azi d-l Dragomirescu. Şi urmărind cu stricteţe de a reda cât mai credincios opiniile scriitorilor cari ne acordă convorbiri, luăm cu plăcere cunoştinţă de valoarea -- mărturisim, necunoscută nouă -- a doamnelor şi domnilor Marinescu, Rusescu, Teodorescu, Valescu, Popescu, Constantinescu şi Dumitrescu...

*

Şi acum, când d. Dragomirescu a împlinit 60 de ani, putem arunca o privire asupra întregei sale activităţi, încercând s'o redăm în liniile ei esenţiale.

Că d. Mihail Dragomirescu a împlinit 60 de ani nu e meritul său. Din parte-i a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să se ruineze: a ţinut regulat toate cursurile la Universitate, unde are o catedră de estetică literară primită în dar de la Titu Maiorescu (care a şovăit mult pentru că-l credea pe d. Dragomirescu mai mult filosof decât om de gust). Şi nu s'a mulţumit cu această activitate fără pereche: şi-a anexat cursului, în afară de seminariul obligatoriu, un Institut de Literatură, vizitat tot de elevii Maestrului şi care e şi mai obligatoriu. D. Dragomirescu n'a lăsat comitet literar sau teatral, la care să nu-şi ducă principiile încuiate în persoana sa. A scris enorm la ziare, la reviste şi, in-

direct, prin numeroasele probleme pe care le punea fenomenul său intelectual, a provocat mai toate polemicile vesele și literare din ultimii zece ani.

Dar e meritul d-lui Dragomirescu faptul că „Societatea Scriitorilor Români" i-a sărbătorit oficial sexagenarul, iar librăria „Socec" & Co. i-a cedat o vitrină timp de 48 de ore, pentru expunerea operilor complecte inclusiv abecedarele și cărțile de citire. Librăria Socec & Co, nu face studii de literatură comparată și n'avea de ce să nu-l socoată pe d. Dragomirescu cel mai mare și mai total geniu creator din constelația Căii Laptelui. Infățișarea d-lui Dragomirescu în librărie a convins numai decât. „Societatea Scriitorilor Români" nici nu putea să nu simtă dureroasa necesitate a consacrării activității d-lui Dragomirescu. In fruntea societății se află d. L. Rebreanu, care are în chip nepermis la un scriitor de talent sentimentul recunoștinței și care n'a uitat că d. Dragomirescu i-a dat întâiul sprijin literar, dacă nu și înnalta concepție etică pe care romancierul o are despre creația artistică.

Căci nu trebue să uităm că d. Dragomirescu de azi (1928) evoluând între asistenți, referenți, coreferenți și o pleiadă literară tristă de tineri sterpi, nu seamănă câtuși de puțin cu d. Dragomirescu, cel dinainte de război. Cine știe ce ascuțiș de fulger, care a despărțit timpul răsunând de urletul de groază al omenirei svârcolite pe câmpul de luptă, a tăiat și rostogolit în confuzie și mediocritate spiritul marelui Vrăjitor de azi.

Mărturisim că ne-a ocupat serios acest fenomen de degradare și tocmai cugetam cu melancolie asupra insuficienței informațiilor mai apropiate, când am dat peste un rezumat al cuvântării d-lui

Dragomirescu ţinut la banchetul oferit de S. S. R. Induioşat asupra persoanei sale, Maestrul a băgat de seamă, aruncând o privire în jurul mesei pe care sticleau cupele de cristal inert, că nici dibăcia afectuoasă a d-lui Rebreanu n'a izbutit să atragă în cursă pe adevăraţii reprezentanţi ai literaturii vii de azi... Acei câţiva scriitori obligaţi sau miloşi, acele câteva publiciste amatoare de festine, nu puteau satisface universalitatea Maestrului. Şi în cuvântarea de mulţumire către cei de faţă, atât de lucidă, a mărturisit că lipsa de succes şi ecou a zbuciumului său intelectual se datoreşte unui viciu de caracter: **n'a avut tact...** rămânând ca cei de faţă să priceapă dacă vor putea, că Maestrul e victima virtuţei supreme a spiritului critic: **a fost intransigent.**

Antiteza e atât de violentă, încât scânteia a scăpărat brusc : şi s'a văzut morbul care a dus de râpă un om şi o operă!

Căci taina decadenţii d-lui Dragomirescu trebue căutată în primul rând în abuzul pe care l'a făcut cu marele său „tact".

Ce splendit început!... Tânărul critic Mihail Dragomirescu reprezenta, pe la 1900, în chiar sânul **„Convorbirilor Literare"**, principiul autonomiei artei (numit pe-atunci „artă pentru artă") scump lui Maiorescu, de-atâtea ori ispitit şi de-atâtea ori victimă el însuşi a stării confuze de valori spirituale din acea epocă de plămădire a României. Tânărul critic nu se sfieşte să recunoască pericolul apariţiei în revistă a unui Nicolae Iorga şi să denunţe abdicarea **Convorbirilor Literare** (şi deci a lui Maiorescu) de la severul principiu de artă.

La **Convorbirile Critice,** pe care le întemeiază pentru a duce mai departe o tradiţie de preţi-

oasă timp de 4 ani, Mihail Dragomirescu reprezintă acelaş principiu al ,,artei pentru artă", având curajul nu numai să se opue tuturor curentelor populare dar anti-artistice ale vremei, dar să facă o distincţie foarte îndrăzneaţă în valoarea poeziei lui Goga, înaintea căreia ridica inspiraţia lui Cerna. Intransigenţa principială a atitudinii estetice a d-lui Mihail Dragomirescu se bizuia atunci pe un gust literar superior. Nu era, desigur, un merit prea mare de a fi înţeles valoarea lui Caragiale... Dar e semnificativ că I. L. Caragiale (care a fost şi un mare estetician, rar desvăluit) a socotit că locul lui e, pe vremea aceia (1906-1910) la **Convorbirile Critice.** Şi n'a fost puţin lucru ca toate cu rentele literare ale timpului, chiar cele extremiste, să fie sprijinite de critica revistei, a cărei axă era atât de necesară evoluţiei noastre artistice.

In jurul piesei ,,Manasse" de Ronetti-Roman şi care poate fi socotită ca piatra de încercare a tuturor sistemelor critice şi tuturor mentalităţilor timpului, d. Mihail Dragomirescu a dus o luptă eroică, la catedră, la revistă, în ziare pentru recunoaşterea şi impunerea ,,celei mai bune drame româneşti" şi pentru suveranitatea principiului estetic.

Dar acest sistem n'a fost dus până la capătul celor 60 de ani... D. Mihail Dragomirescu a obosit. Armura de cavaler era grea, iar abstinenţa în faţa Crucei severe, dureroasă şi penibilă poate pentru o viaţă întreagă...

A intervenit ,,tactul", marele său ,,tact", care i-a creat faima specială.

D. Dragomirescu a adoptat, din ,,tact", un misticism îndoelnic; tot din ,,tact" a susţinut mişcările antisemite studenţeşti. ,,Manasse" nu mai avea -- din ,,tact" -- drepturi imprescriptibile la scena

Teatrului Naţional. Naţionalismul de pe vremuri al d-lui Iorga, redus în artă la o tradiţie mai mult rurală, a fost adoptat de d. Dragomirescu, după ce d. Iorga îl lăsase de mult oamenilor săi de casă. „Anumita presă" avea şi ea -- din „tact" o mare vină în „stricarea gustului public" şi întinderea „eczemei literare", provocată de toţi scriitorii duşmani ai locului comun. Gustul literar a urmat „tactului"...

Şi în locul admiraţiei pentru un Rebreanu, un Sorbul, un Minulescu, şi înţelegerea unui Lovinescu şi Trivale, de odinioară, a urmat neînţelegerea pentru un Arghezi, Bacovia, Blaga, entuziasmul pentru un Talaz sau un Radu Gyr şi valorificarea unor nulităţi ca Raul Teodorescu sau N. Russu...

Fără „tactul" care, degradându-i şi concepţia idealistă a artei şi gustul, i-a adus d-lui Mihail Dragomirescu popularitatea de suburbie, scandaloasă şi bufă, fără mlădierile, la timp potrivit, după timp, care i-au adus atâtea prezidenţii de comisii literare şi atâţia saci cu grăunţe, cei 60 de ani ar fi fost serbaţi nu numai de recunoştinţa sublimă a d-lui Rebreanu, dar de întreaga simţire românească.

Cei cari au învăţat de la marea lecţie a **Convorbirilor Critice** (şi autorul acestor rânduri face parte) şi au fost siliţi de atâtea ori să fluere activitatea Maestrului cu fluerul lui de argint de altădată, au rămas toţi de-oparte, trişti că familia lor, atât de puţin numeroasă, e atât de alterabilă...

De vorbă cu Elena Farago

Revista „Năzuința" e ucisă de doi literați craioveni. -- Fatma debutează la „România Muncitoare". -- Unitatea criticei române. -- Noua generație de literați. -- Pentru copii... -- Răsărit de lună.

...Mărturia
Nu ne-o dă nimeni încă şi totuşi străvezia
Culoare a mâinii mele n'a fost doar o părere
De noapte petrecută în gânduri şi durere --
Ci alte vieţi trăite mi-au nălucit o mână
Ce doarme'n cine ştie ce tainiţă păgână
Pe pieptul unei mumii de veacuri lungi, aşa
Cum va dormi ca mâine, în raclă, mâna mea...

Elena Farago: *Scrisoare*

Călătorul care, din cine știe ce nevoi sau numai din nostalgie, descinde în Craiova, este silit spre a nu fi cu totul diminuat și otrăvit de liniștea fină a orașului provincial, lipsit de însuflețirea omenească și de zgomotul tramvaelor, să se încue în camera de hotel cu o sticlă de vin vechi și o iubire.

Intelectualul -- ziarist, scriitor, actor, pictor profesor sau trimis al Fundațiilor Culturale -- trebue să se refugieze în salonul doamnei Elena Farago, poeta care a luptat și luptă cu toate partidele politice locale, să poată rămâne în dreptul firesc, minat și solicitat încă de atâția păgâni, de directoare a Museului și Bibliotecii Aman. In acel refugiu de covoare, umbră, pace, disperatul călător întâlnește înfățișarea de supra-om blând a poetesei, glasul ei sigur și pururi emoționat de o caldă undă

interioară, privirile ei mari, deschise, surâsul care a demonetizat și demonetizează toate trivialitățile pe care oamenii le aduc în coșurile cu flori ale sentimentelor lor omagiale. In fața canapelei de unde poeta veghează și luminează persoanele din jur cu râsul sau cu vorba ei grea de experiență și inteligență, pe un perete deasupra unor batalioane suprapuse de cărți legate, își spun prezența într'o singură mare icoană, portretele unor vechi și credincioși prieteni europeni: Edgar Poë, Baudelaire, Strindberg, Ibsen, Henry de Régnier, Verhaeren, Verlaine, Maeterlinck... Pe colțul biroului își împinge genunchiul o mică Veneră de sidef, să nu-i cadă de tot vălul care i-a desgolit brațele smulse, sânii mici și pântecele rotund; o plantă cu frunze late, de un verde șters, umbrește fruntea zeiței și pe ochiul ei un paianjen filosof țesuse bine pânza oarbelor iluzii!... (Spre disperarea poetei, a făcut „curat" femeia din casă, ridicând pânza!).

In Salonul din Craiova vin de dimineață până seara și uneori până târziu noaptea, tot ce orașul are mai fin: un medic care cântă din cap și din gât, un profesor urban, care e prozator rural, un băileștean care vrea să fie din Spania, un student care e eminamente poet, o actriță cu inima grea de personale dureri și veselii, un avocat subit director entusiast de teatru, o soție cu vechi talent la piano, o fecioară cu talent declamatoriu, indignată de ipocrizia socială, un ofițer cu mari nostalgii către poezia inaccesibilă. In sala Muzeului se țin cursuri universale de câteva ori pe săptămână: craiovenii devin cerebrali, profesorii (bieți intelectuali ai bugetului avar) funcții integrale abstracte. La Teatrul Național, unde poeta are totdeauna un cuvânt de spus, de ani de zile bunul gust luptă împotriva unor esteți cu trecere fie la

Primăria care dă lemnele, fie la Uzina care dă lumina electrică.

Şi când urcăm scările de piatră, în capul cărora ne aşteaptă un Apollo de gips alb cu liră şi deschidem uşa, primul cuvânt al poetesei surprinse, îmbrăţişându-ne pentru ertare:

-- Răule, zice, iar mi-ai ponegrit Craiova literară...

O revistă craioveană

,,...Nu, n'ai dreptate. **Năzuința** a fost un efort frumos al Craiovei și te rog să pomenești numele d-lui Ion B. Georgescu, din a cărui râvnă și jertfă a putut apare aci o revistă mare culturală. Că eu ași avea unele nemulțumiri strict redacționale, n'are prea mare însemnătate și sunt convinsă că chiar printr'o eventuală retragere a mea, drumul rămâne deschis tuturor inițiatorilor. Răspunderea efectivă a revistei ,,Năzuința" o au acuma în special dd. Telega și Dongorozi, scriitori cu talente și convingeri critice personale.

Fatma...

Eu am debutat, sub pseudonimul **Fatma,** nu la revistele literare, cum s'ar putea crede, ci la un ziar ,,România Muncitoare", unde am cunoscut fruntașii vechei mișcări socialiste, mișcare cu o tonalitate culturală și literară foarte pronunțată. Am publicat apoi la ,,Epoca". Și toate versurile de care cititorii și domnii critici au luat mai târziu cunoștință din revistele ,,Sămănătorul", ,,Luceafărul" și altele, erau aceleași versuri, firește, nițeluș revăzute, care apăruseră în ,,Epoca".

Politica literară

Primul meu volum tipărit în editura ,,Luceafărul" s'a epuizat foarte curând. Celelalte la editura ,,Ramuri" -- am colaborat multă vreme la această revistă -- și în curând voi scoate un volum de încheere ,,Pe Acheron", în editura Fundației Principele Carol... Nu trebue să te plângi că poezia mea are atât de puțin curs în public și că toate

sforțările dumitale, prin atâtea redacții pe unde ai trecut, n'au fost încununate de mare succes. Pricina o știu și eu: poezia mea nu e prea ușoară... Cred că și în cercul prietenilor mei de-aci, legenda ține o bună parte locul priceperii și gustului personal. Și apoi domnii critici... Nu, e un capitol prea vesel! „Casa Școalelor" mi-a editat o culegere de versuri din volumele apărute. D. Mihail Dragomirescu a scos din culegere poezia „Fântâna", după mine caracteristică. Multă vreme n'am știut pricina... Dar am găsit: poezia era dedicată d-lui E. Lovinescu!... Alta: Era o vreme când d. Nicolae Iorga pomenea foarte adesea numele meu. O poezie publicată de mine după răscoale, a fost reprodusă în „Neamul Românesc" și mi se pare că d. Iorga a scris chiar un articol de fond anume, în foaia sa. De multă vreme nu mai suntem în aceiași tabără și am renunțat de mult și cu consecvență, să colaborez la „Ramuri". D. Iorga a vorbit de curând despre poeții craioveni; eram și eu în sală, în primele rânduri: d. Iorga m'a văzut. Crezi că am fost măcar citată printre poeții craioveni?... Și așa mai departe... D. E. Lovinescu scrisese că sunt „cea mai patetică **poetă** a generației noastre"; i-am atras atenția că eu țin să fiu **poet** și nu poetă; în volumul său de critică sunt trecută deci poet, însă altfel: **„poate** cel mai patetic poet"... Dar nu pot uita și trebue să mărturisesc că ultimul volum, cel care va apare în curând, n'ar fi fost scris dacă n'ași fi fost cu stăruință îndemnată de d. E. Lovinescu. Și cred că **„Pe Acheron"** va rămâne cel mai bun volum al meu.

Poate că acestei -- cum să zic? -- dezorientări a criticei se datorește apariția subită a unei generații de scriitori de o vulgaritate și brutalitate într'adevăr uluitoare. E un fenomen care depășește

puterea mea de înțelegere... Unii din acești scriitori au trecut și pe la mine, au publicat chiar în „Năzuința", și văd cu uimire la ce excese de limbă, la ce practice de ziarism de suburbie au ajuns, având în fruntea lor pe... d. Mihail Dragomirescu. Nu l'am ertat! Am tăiat dintr'o foaie bucureșteană o pildă de asemenea literatură și am trimis'o profesorului universitar, felicitându-l!...

Pentru copii

Nu, versuri nu voi mai scrie. Nu că nu mai pot -- am scris de curând o bucată spre a mă convinge de aceasta -- dar nu mai vreau. Voi scrie numai pentru copii. Ai citit **„Ziarul unui motan"**? Citește-l... E și pentru oamenii mari. Pentrucă nu mi-a fost dat să le fac educația prin poezie, vreau să fac educația copiilor lor, cu mici povestiri. Am câteva gânduri... Vreau să reabilitez pe mama vitregă; e o ființă care are drept, ades, la mai multă -- dacă se poate -- dragoste și prețuire, decât mama adevărată, care uneori nu merită nici iubire, nici prețuire. Apoi vreau să scot odată din cauză pe „bunul Dumnezeu" pe care se întemeiază o morală înaltă desigur, dar prin mijloace prea simple ca să dea roade sufletești, frumoase și trainice.

Maeterlinck la Craiova

N'ai fost la Teatrul Național, aseară?... Păcat! Cred că nu s'a reprezentat încă în țară un spectacol cu Maeterlinck mai desăvârșit decât a realizat în Craiova, Manolescu, marele artist, directorul nostru de scenă. D. Drăgoescu, directorul Teatrului a ținut o cuvântare pe întunerec... A fost im-

presionant. Publicul craiovean umpluse locurile toate ale teatrului! Suntem pe drumul cel bun...

A! Iată şi pe Cincinat!

. . . .

Şi poeta iasă întru întâmpinarea trubadurului eşuat de pe malurile asfaltate ale Seinei pe ţărmurile nisipoase ale Jiului. Poetul surâde voios, îşi scoate pălăria şi înclinându-şi fruntea ne salută cu un răsărit de lună plină.

De vorbă cu G. Galaction

„A l'ombre des jeunes filles en fleurs..." -- Omagii lui Fenelon, Chateaubriand, France ! -- Sfânta Treime, cea de o fiinţă artistică. -- Ingerul din Infern. -- Omul Şaradă. -- Bogdan Piteşti şi Sar Peladan. -- „Viaţa Socială". -- Cele trei dovezi. -- Traducerile sfinte.

De ce a fost orânduit, o Israel!.. să plătești atât de scump norocul de a-l fi dat pe Iisus...

G. Galaction în sutană preoţească privind spre cer, între culisele înalte ale unui teatru, înainte de începerea spectacolului.

Spre G. Galaction am plecat cu inima turburată de neliniște -- de neliniștea unui prea mare farmec. De atâta vreme mă apropiu de sufletul din fraza lui de patimă: cu bucuria de a găsi căldura de sân prielnic, cu spaimă de a nu fi mistuit în stearpă cenușă. Din atâți oameni pe cari setea noastră îi caută și cu ochii și cu imaginația, e unul din prea puținii care au fost totdeauna mai mult decât puteau încăpea în noi; o bună parte rămânea pe din afară, străină, învăluindu-ne misterios, iritant și ispititor, ca un duh în murmur. Cine nu înțelege mâhnirea copilului, mult mai vie pentru bucuria care nu-i e îngăduită, decât pentru păpușa dinaintea lui pe care, dacă vrea, o poate și destrăma...? Pe Galaction l'am descusut, certat, presupus, în o mie de note, articole, schițe și dialoguri, multe rămase ca o iubire vinovată de exces, în taina hârtiilor îmbrățișate între ele în caet. Mai era și un pic de rușine în noi... Nu uitasem că în-

tr'o vreme, când o mare mâhnire, dintr'o pricină iluzorie, ne amorțise pe'ncetul mintea, cugetasem să mergem la G. Galaction, să-i cerem îngăduirea de a-l îmbrățișa, și de a plânge apoi numai câteva minute în liniște pe mâna lui. Ceiace nu s'a întâmplat, mai târziu, decât în vis, când am plâns toată noaptea, într'un câmp, pe o piatră albă, iar G. Galaction, alături, a cântat spre astre dintr'o vioară de argint.

G. Galaction locuește într'una din cochetele case ale „locuințelor eftine", în dosul cimitirului evreesc. („Dela fereastra mea văd mormântul lui Barbu Nemțeanu, nefericitul poet..."). E o stradă dreaptă, cu plantații de arbori tineri, iar casele în șir sunt toate la fel construite, cu balconașe, etaje ușoare, ca de colivii, cu grădinițe în față, și modeste ca un surâs: primăvara, ulița Mihai Cornea, trebuie să fie un șir de fragede zâmbiri, cu nuanțe abea deosebite!...

„A l'ombre des jeunes filles en fleurs..."

Fiicele lui G. Galaction umplu casa cu tinerețea lor și poetul trăește recules la umbra acestor caste înfloriri. Una din fiice e nelinștită de harul picturei și al poeziei. Cântecul lui G. Galaction nu va pieri; el a trecut de pe-acum într'o ființă nouă, care îl va da poate lumii, reînnoit și multiplicat. Unele din stihurile tinerei poetese au lucit de curând -- printr'o neașteptată întâmplare -- și sub ochii noștri: am reținut îndrăzneala cuvântului, frăgezimea sentimentului și puritatea hindușă a unei fecioare care trece cu picioarele goale pe nisip, linie albă proectată pe linia culcată a mării albastre. Picturile indică persistența unui maestru: Tonitza. Dar unele probleme de culoare, unele

studii de perspectivă și mai cu seamă unele preferințe în figurile redate, sunt chezășia talentului. Ce va eși din crizalida care a început să se miște în patu-i de mătasă?

Intrăm în cămăruța întâi, și deodată, deasupra noastră aplecat peste balustrada unei scări de lemn în spirală ușoară, se apleacă spre noi înfățișarea mare a părintelui Galaction: barbă sură, ochi calzi sub arcurile a două sprâncene în unghi neliniștitor, aproape diavolesc. Scoboară prima treaptă -- e în sutană aspră, roșiatică, încins pe mijloc cu o sfoară de pustnic -- și brațele se întind, îmbrățișătoare, către noi...

„Seminaristul".

Omagii lui Fenelon, Chateaubriand, France!

...Ştiu pentru ce venirăţi. **Ion Vinea** mi-a scris câteva rânduri, întrebându-mă din partea unui ziar de literatură franceză, ce cred despre ei şi ce influenţă au avut asupă-ne. Nu, nu-i pot răspunde. Rugaţi-l să mă ierte. S'au spus şi s'au scris atâtea asupra trădătorului de neam care sunt eu -- filogermanul pe care nemţii l'au îndopat cu aur de trăesc în această chilie, precum vedeţi, daurită şi pe jos şi pe sus şi nicio grijă nu-mi mai amărăşte zilele şi casa nu mi-o mai calcă nicio nevoe, precum se ştie -- încât nu vreau să mai stric nimănuia părerea despre mine. Şi dece -- intrând cu părerea mea într'o publicaţie franceză, să se spue: -- „Aha! Galaction s'a dat acum, dacă nemţii sunt înfrânţi, cu franţujii!..." Nu, bucuria asta n'am s'o fac nimănuia!...

Şi apoi cred că trebue să ne lăpădăm odată de toate robiile literare. E vremea să nu mai slujim deloc drept cutie de rezonanţă şi să cântăm deacum înainte din cobza şi naiul nostru.

Omagiul meu întreg se cade să-l aduc lui **Fénelon, lui Chateaubriand** şi acelui fin, sceptic, poetic, divin sau cum vrei să-i mai zicem **Anatole France** -- ei îşi au locul în inima mea şi iată şi în acest înnalt altar de cărţi... Dar -- îmi poruncesc să tac. Vor vorbi alţii, pecât am aflat, Sadoveanu, Rebreanu, Arghezi... Cuvântul nu va rămâne nespus.

Sfânta Treime -- cea de o fiinţă artistică...

...N'ai rămas străin, precum zici că n'ar fi fost cu putinţă să rămâie nici unul din generaţia dumitale, influenţei acelui grup Arghezi-Cocea-Galaction care s'a arătat înmănunchiat literar, tuturor,

prin 1910, odată cu „Viața Socială". Ceiace s'a văzut reunit laolaltă, a ajuns însă aci pe nesimțite, și nu fără voia divină, care cu miracole ne uimește la fiecare pas, și ale cărei minuni le înfăptuește adesea cu propria noastră viață... Ce deosebire între acești trei, Arghezi-Cocea-Galaction!... Și totuși viața mea ar fi fost cu totul alta fără Cocea, și cântărește dacă n'am avut și eu un cuvânt în viața lui Arghezi! Imi vine ușor să vorbesc astfel pentru că toți suntem convinși că cine se apropie de Arghezi, se apropie de cel mai extraordinar poet pe care l'a avut până azi limba românească, și dacă acest lucru nu pare adevărat, e că Arghezi umblă pe stradă, stă de vorbă cu oamenii, fumează -- și pentrucă... își plătește impozitele. De N. D. Cocea, ca scriitor politic nu e nevoe să-ți vorbesc. Iți voi spune însă că mi-a cetit de curând două lucrări literare, cu totul remarcabile. O piesă, o comedie: „Când era bunica fată..." de o vervă neistovită și de un spirit încântător. Eroul -- Armand Lupescu -- e atât de autentic al vieței noastre sociale de după războiu, încât va rămâne precum au rămas tipurile lui Caragiale. Nu știu de ce nu s'a jucat... Se pare că teama de a nu turbura apele și așa destul de turburi. N. D. Cocea mai are un roman pe care l'a intitulat „Ioan I. C. Pantelimon". Fragmentele pe care mi le-a citit sunt de o neobicinuită distincție literară. Mă întreb și acum, precum l'am întrebat și pe el atunci: Cum de a putut împodobi cu atâtea flori rare, bogate și minunate un subiect văzut, în definitiv, ca o oală de noapte...?

Ingerul din infern

Așa a fost N. D. Cocea din totdeauna. Pentru mine el a avut dela început farmecul pe care tre-

bue să-l aibe orice perversiune pentru un anahoret. Thais chema cu vraja ei pe bietul Pafnutie -- care nu-și da seama. Scăparea mea a fost ce eu știam... Inchipueți, pe la 1892 un copil cu un cap de înger, și numai cu privirea nițeluș turbure sub două sprincene pornind ascuțit în sus. In acel copil venit din fundul Moldovei în liceul internat, era o savoare care ne irita pe noi ceilalți, asprii munteni, olteni, și la suflet și la port. Prin 1897 ,,Nelly" publica mici bucăți de proză pe care colegii le citeau cu multă râvnă. Publicasem și eu în ,,Adevărul literar" de atunci, ,,Pe terasă" și ,,Harpinistul Dionisie", primele mele nuvele... Lui N. D. Cocea eu i-am spus atunci întâi, privindu-l drept în ochi: Nelly, **ai talent!..** Și prietenia noastră s'a legat. Invățam împreună -- dar din pricina lui tot am pierdut un an! (Fireşte el, pregătit de mine, a trecut!) A scris romanul ,,Poet-Poetă" pe care l'a publicat în 1898 și a cărui prefață a scris'o cel care iscălea atunci Grigore Pişculescu. Am aruncat amândoi, la Şosea, din trăsură, afişele noului roman și Vlahuță care vedea în gestul nostru o tinerească violare a vieței, ne-a strigat atunci: ,,Bravo băeţi!..." Ce curioase drumuri alege Domnul spre a te duce la adevăratul liman... N. D. Cocea m'a dus într'o vară la mânăstirea Agapia, unde am cunoscut o rudă a lui, soră în mânăstire; această soră a fost ursită să-mi fie soție și să hotărască definitiv de destinul meu. De-atunci a prins fiinţă gândul că trebue să fiu ostașul în rândul întâi al luptătorilor pentru Crist. Cocea a plecat apoi la Paris -- eu la Cernăuți, la seminarul teologic.

Da, în scrisul meu urme din acea vreme au rămas. In familia lui Cocea -- acest nume e vechi românesc și îl afli printre căpitanii lui Mihai Viteazul din Ardeal -- au fost amestecați îngeri și

draci. In afară de mama lui blândă, înger curat fusese Maricica, sora lui Nelly, şi de care Nelly era atât de legat sufleteşte. Moartea Maricicăi a fost într'adevăr un doliu pentru el... O luase Dumnezeu în cer. Pentru ea e „Cimitirul de pe deal" Alice Cocea era cu totul altă fire... Iţi mai aminteşti „Plecarea Drozileei?" E încă un ban din tributul meu către acei oameni fermecători, contagioşi...

Omul-Şaradă

Pe Tudor Arghezi l'am cunoscut la Macedonski, prin 1896, în strada Povernei, pe unde au trecut, socot, toţi scriitorii români, timp de mai bine de un sfert de veac. Ce-mi putea spune acest nume: Ion Teodorescu? Dar m'a impresionat înfăţişarea lui de şaradă: tânărul cu ochi minunaţi, dar cu atitudine agresivă, înghesuit şi masiv. Theo -- cum îl botezase literariceşte Macedonski -- îi citea însă Maestrului versuri de care acesta trebue să se fi îngrozit. E sigur că Macedonski ştia că se află în faţa unui formidabil talent, care depăşea orice măgulire sau încurajare. Macedonski cred că a stricat **cu voinţă,** pe temeiul că aduce îmbunătăţiri, stihurile lui Theo. Prietenia Arghezi-Galaction-Cocea se întemeiase. Ne întâlnim odată pe stradă şi întreb: -- Ce mai nou, Theo? -- Iar făcui o poezie!" Şi Theo scoate pălăria şi din căptuşeală desface un chibrit. Era de hârtie. Il desfăşură -- şi citeşte poezia... Nu, versurile cele mai frumoase nu sunt cele care nu s'au scris, ci versurile care te-au fermecat şi le-ai uitat. Căci a rămas numai farmecul! Mă întreb şi azi: s'au mai scris vreodată stihuri ca acelea? Theo şi-a pierdut poezia înfăşurată din nou ca chibiritul şi vârâtă la loc în pălărie, într'o încăerare...

In drumul dela mânăstirea Cernica spre București, Theo și cu mine, într'o vară, aducând două hărci (vezi „Hârcă pentru Hârcă") am hotărât să rămânem repetenți!... Macedonski auzind de hotărârea lui Theo, a exclamat: -- Foarte bine! Să rămâe repetent: Ca să nu îmbătrânească!...

Bogdan-Pitești și Sar-Peladan

Dar frățietatea noastră, a celor trei, s'a vădit mai cu seamă în timpul când Bogdan-Pitești, care tipărea „Ileana", cea dintâi revistă românească de artă, aduse în București pe magul Sar-Peladan, la șezătorile „Ileanei". Influența și prestigiul lui Sar-Peladan, au fost nemărginite. Apariția lui la Ateneu, în costum indian și parfumat cu acel extraordinar mosc care a umplut deodată tot Ateneul, ne cucerise. Bogdan-Pitești îl acaparase! Dar cu ajutorul lui Theo, care era în cercul „Ileanei", am aflat toate împrejurările ca să-i pot înmâna, făcând o genuflexie rituală pe când Sar-Peladan scobora scările cu Bogdan-Pitești o odă în proză, un messagiu poetic pe care-l iscălisem, **Deux androgynes** (Pișculescu-Cocea). Acest fapt a ridicat la maximum speranțele noastre precum și credința că dacă isbutisem, peste capul lui Bogdan-Pitești, să ajungem la Sar-Peladan, eram ursiți -- Nelly, Pisc și Theo -- să împlinim un și mai mare destin literar!...

Casa lui Bogdan-Pitești!... De când a murit el au dispărut cu desăvârșire acei câțiva metri pătrați care reprezentau, în inima Bucureștiului, Atena și Parisul! Domnea o libertate de spirit uluitoare. Veneau la Bogdan-Pitești: Popa **Auner,** de la biserica Sf. Iosif, catolic; **Storek,** protestant; **Pișculescu,** ortodox. **Moșoi,** anarhist. Apoi, **Victor**

Eftimiu, Ion Minulescu, A. de Herz, Adrian Maniu, Han, Paciurea, Fundoianu, Claudia Milian, plus o duzină de excroci şi de prostituate... Bogdan-Piteşti, a cărui intuiţie artistică n'a avut pereche (şi nici nu mai văd alta în jurul nostru) deţinea şi cele mai preţioase documente (versuri, caete, desene de diferiţi artişti) argheziene. Ce s'or fi făcut, pe unde or mai fi, --- nu ştiu...

„Viaţa Socială".

Ne-am risipit: Eu la Cernăuţi, Cocea la Paris, Arghezi, ajutor de chimist la fabrica de zahăr cam prin anul 1899, călugăr la Cernica şi apoi vre-o patru ani la Mitropolie, de unde pleacă în 1905 în Apus („şi în capela de unde plecam, am mai făcut o leturghie aurorelor", îmi scria în scrisoarea pe care am copiat-o în aceste caete de memorii). Ce distanţă apoi dela unul la altul!.. Până în 1910, când posedatul de spiritul neliniştei, Nelly, tipăreşte „Viaţa Socială", care aruncă din nou lumei pe Theo, Pisc şi Nelly, de data aceasta cu numele nostru literar propriu: Cocea, Tudor Arghezi, G. Galaction...

Am crezut totdeauna că am fost nişte sălbateci, crescuţi în izolare. Poate că suntem într'un fel, precum spui, precursori... Dar nu văd azi pe cei care ar fi trebuit să ne mulţumească, ei, cu fapta lor de artă, sufletul. Mi se pare că noua generaţie literară calcă pe la spatele nostru -- când noi îi căutăm înainte. Ei se leagă mai mult de Zola, Turgheniew şi cu mari riscuri, de Maupassant... N'au ajuns nici de unde am plecat noi. Nu, nu cert pe nimeni. Preocupările mele sunt azi cu totul altele...

Cele trei dovezi.

,,Scrisorile către Simforoza" și celelalte pagini în care e o gândire religioasă, vor rămâne în urmă. Căci voi isbuti, prin toate aceste obstacole pe care mi se pun de-a curmeziș în fiecare zi, să scriu cartea mea de temelie, **Israel** sau **pro Israel.** Voi pune aci toate siguranțele mele. Se va înțelege atunci, limpede ca lumina zilei, dece cred în Iisus Christos. Se vor deschide ochii evreilor, care nu vor să pomenească numele lui Iisus și-al creștinilor cari nu înțeleg minunea existenței poporului evreu... Vrei în câteva cuvinte credința, certitudinea mea? Iată. Am trei dovezi că Iisus a înviat și deci a fost de esență divină, a fost Dumnezeu: 1) Faptul însuși că a înviat. 2) Scripturile și arătarea lui Iisus unor apostoli. 3) Existența neamului lui Israel! Această existență fenomenală este pentru mine reversul medaliei aceluiași miracol dumnezeesc!

Iată un volum aproape gata: **„Scrisori căre Părintele Toma"...**

Și de-mi va da Dumnezeu zile, tot voi scrie romanul: **Vlădica Eronim.**

Traducerile sfinte

Noul Testament e gata. Iată-l în acest catastif. Am tradus tot ,,Noul Testament", când pentru a ocupa catedra vacantă la Facultatea de Teologie, ar trebui să traduc numai câteva pagini. Cererea mea e însă la Minister, nerezolvată nici azi (1925), iar catedra tot vacantă... Căci eu politică nu fac. Patalamaua mea dela Cernăuți, cu stampila împărătească în ceară, stă sus, în tocul ei de mucava, pe altarul de cărți. ,,Fundația Principele Carol" va tipări ,,Noul Testament"... Vechiul Testament?...

Nu, n'ai dreptate... Nici un bancher din vechiul

testament, cum zici, nu poate fi obligat la sacrificiul bănesc necesar. Da, deşi e singurul său titlu de autentică nobleţă... Şi acuma spune-mi adevărul: Ispititorule de ce ai silit un duhovnic să se destăinuiască?“...

. . . .

„Nelly“, copilul din Infern.

De vorbă cu d. Octavian Goga

Fragmenete dintr'o convorbire despre multe chestii oportune şi inoportune.
I. L. Caragiale zis şi „Nea Iancu". -- „Moş Virgulă". -- „Salutări din Blaj". -- Meserie necurată ! -- La Răşinari. -- „Mâna Blestemată". Nuvela ucigaşă ! -- Leul şi Poetul. -- Ce e arta ? -- Nea Iancu e sentimental... -- Maşinărie fină. -- Menirea scriitorului român în societatea contimporană. -- Chestii inoportune... -- O mărturisire de credinţă. -- Naţionalism fără bici!...

Ce om fericit, poetul național Octavian Goga! Apropierea de el îți toarnă în suflet mai mult decât o seninătate -- un optimism pe care cred că nici un alt eveniment în viață nu ți l'ar inspira atât de bărbătesc. Octavian Goga în tinerețea sa a scris cele mai viteze versuri ale epocii. Durerea Ardealului, cu oamenii lui robi pământului, visul de cucerire al țării Oltului, și dacă nu se poate, mutarea în altă țară, cu Olt cu tot, toată această cântare a pătimirii, într'o vrâstă și într'o vreme când ceilalți cântăreți români, oftau cu chitara sub balcon sau deveneau galbeni de invidie în pragul bisericei unde iubita se mărita -- găsise ecou deplin și dincoace de munți. Redacțiile, Saloanele, Academiile devin bolți pentru răsunetul vocii și zăngănitul armurii tânărului arhanghel din Rășinari. Precum s'a întâmplat în mai toate țările subjugate, cântarea națională se împletea cu patima socială a muncitorului (în Cehoslovacia) a clăcașului (în Ardeal) -- găsind astfel un punct de atingere și cu durerea universal omenească.

E drept că poetul s'a depărtat apoi de Rășinari, a văzut țări și orașe străine. Dar inima lui de războinic n'a mai găsit accentele de metal. Și nici nu trebuia. Ar fi însemnat că natura (atât de artistă

până și'n glumele ei) a voit odată să ducă o glumă până la monstruozitate, punând în acelaș piept omenesc, și inima lui Goga și inima lui Eminescu!... Dar din dorul poeziei, d. Goga, ființă voluntară, a trecut peste natură și tot a scris eminescianele versuri, din volumul „In umbra zidurilor!"...

A venit apoi acel mare eveniment — înfăptuirea României-Mari.

Domnul Octavian Goga a avut norocul extraordinar, — care nu e dat ori și cui — să vadă împlinindu-se cel mai frumos vis al inimei sale! Visătorii n'au, credem, niciodată acest noroc — ei cad striviți sub propriile lor visuri. D. Goga n'a pierit nici de sfânta-i otravă, nu s'a descompus nici în fața portalelor înalte de lumină pe care soarta, biruind atâtea puteri, le-a deschis deodată și atât de neașteptat, ochilor mari albaștri ai poetului!

De atunci luptă, cu o bărbăție și tinerețe de toți văzută, ca înaltele portale tot deschise să rămână.

Cine l'ar putea certa pentru luptele lui?... Cine mustra pentru vrăjmășiile pe care, înaintea pașilor, singur și le deșteaptă?... Cine, reține dela aceste sigure mijloace de a păstra pururi, tinere și vii forțele sufletului?...

Poate vre-un exclusiv amant al Poeziei care nu încetează de a cere poeților, ca și femeii creatoare, să se lase în fiecare zi călcați de oameni grei, în picioare, fără milă spânzurați de copaci nostalgici și arși de flăcările dorințelor; poate cine știe ce critic imoral și inuman care vrea ca fiece viers să fie esența unei experiențe pe propriul trup...

Intreg, și azi d. Octavian Goga, (dar fără aripele lungi și albe ale îngerului poeziei) în fața lumii stă răzimat într'o grea sabie politică, apărător al drepturilor neamului românesc.

Deşi bărbat politic, cu d. Octavian Goga se poate vorbi uşor. Numai hazardul ni s'a cam împotrivit. Farmecul de a fi aproape de domnia-sa, a fost iritat niţeluş de trei vizite neisbutite. La primele două d. Goga era la Palat, la Cotroceni. Un ceai, în 1925... Ofiţeri, diplomaţi, oameni politici, doamne, unele cu limbi streine, -- Regele, surâzător, printre ei. D. Goga reprezintă ceva tare şi îndârjit în sine, la Palat însă, credem că surâde şi el.

A treia oară, d. Goga nu se afla în camera dela Athénée Palace, hotelul cosmopolit, ci în hall. *Ceasornicul arată ora când -- atunci când suntem miliardari -- abea ne ridicăm dela masă: ora 3½. Pe d. Goga trebue să-l caut printre persoanele care fumează încă în* hall, *între mese mici de răchită văpsită verde. Totul e uşor şi mlădios. In fund, ca un altar misterios, între sacsii de plante ecuatoriale, un BAR AMERICAN. La dreapta, o eşire discretă, pe un covor gros. Cu o telegramă în mână, d. dr. Lupu, ras proaspăt şi congestionat de un generos sânge, vorbeşte cuiva cu pasiune; e cu spatele întors ascensorului absent. Dar ascensorul coboară fără ca d. dr. Lupu să prindă de veste. Intră un domn în micul compartiment, cu figură de copil, dar cu pântece de bivol, scoţând repede o ţigară de foi din gură, spre a putea înghiţi şi comprima brusc un val de alimente venit furtunos în sus, dintr'o neaştepată revărsare a stomacului.*

D. Goga e un bărbat scund, cu trunchi masiv, cap rotund, puternic, din care te isbesc ca faruri de automobil, doi ochi mari şi tari. Are mişcările repezi şi sigure. Probabil că nici o încheietură nu-i scârţâie. Dacă spiritul divin l'ar fi făcut furnică, ar fi apărut printre furnicile luptătoare. Printre copaci, gorun; printre stele, cometă de rond la frontierele lumii; printre câini, buldog.

Crescut la hotarul dintre două neamuri în luptă de cel puțin o mie de ani, d. Goga e, sufletește, grănicer. E Omul-Hotar, *cu toate frumusețile imperiale ale unui astfel de suflet.*

Dacă n'ar exista lupta, suntem convinși că d-l Goga, cel dintâi, ar fi iscodit-o.

In acest înțeles, un om perfect realizat. Nici o ușă din el nu duce spre una din acele uimiri, nelămuriri, neștiințe, frică, mister sau altă spaimă, — care sunt atât de omenești.

Dar ce luptător!

Inconjurat de rezonanța leneș-fermecătoare a ceaiului de la Cotroceni, de imaginile suprarealiste ale hotelului Athénée Palace, d. Goga își perde din asprimile văzute ale omului de oaste. Toate se ridică la un diapazon de cerebralitate — și deci de artă. Totul e sport.

O doamnă învăluită în vulpi roșcate de sus până jos, trece prin hall *aruncând tuturor, din ochii ei amuzați,* spiritul de joc, *pe care nu l'a perdut din îndepărtata ei copilărie,* et dont l'enjeu, depuis longtemps, est son propre corps.

D. Goga a rămas omul în arme, dar esteticește, el s'a ridicat la acea complexă algebră a voluptăților în care evoluiază cu artă. Sufletul lui bărbătesc devine astfel nostalgic — spre o platonică feminitate.

Și-ți amintești fără voe de Maurice Barrès — minus muzicalitatea.

I. L. Caragiale, zis şi „nenea Iancu“

...Numai trei întrebări şi una din ele despre I. L. Caragiale. Nu crezi că vorbind despre „nenea Iancu“, vom uita poate celelalte două întrebări?... E o figură uriaşă a literilor române -- şi nu, nu-i mai văd echivalentul... Legăturile mele cu el, au fost mai mult decât literare; şi omul şi scritorul mi-au fost cu deosebire dragi! L'am cunoscut prin 1904, la Berlin, unde-mi continuam studiile. Frecventam pe-atunci un cerc de studenţi români. Erau mai toţi la politechnică. Publicasem cele mai multe din poeziile mele în „Luceafărul“, dar nu apăruseră încă în volum. Intr'o seară descinde în mijlocul nostru Caragiale. Spirit de un rafinament rar, nu-şi putea spune dispreţul pentru compatrioţi, totdeauna şi în măsură deplină. Trăia la Berlin, oraş foarte departe de mahalaua culturală şi politică românească. In seara aceia, vorbea un bursier despre politica României, care ar trebui îndreptată spre Balcani... Mai mult în glumă, Caragiale a arătat în seara aceia că **ochii poporului român au a se îndrepta către Nord.** Să nu uităm: era în 1904! Fireşte, studenţii l'au înconjurat şi l'au rugat să le spue ceva despre artă. Cu cine să vorbească însă Caragiale despre artă?... Studenţii îi atrag atenţia că e cineva de faţă care nu ar fi prea străin... -- „Să poftească încoace să stăm de taifas, se uită Caragiale peste noi, dar despre două lucruri să nu vorbim: despre muzică şi despre teatru -- că eu la astea mă pricep!“ Târziu, după apariţia volumului peste care a căzut întâmplător la o masă de berărie din Bucureşti, unde se afla şi Nerva Hodoş, a aflat că Octavian Goga din Berlin, e acelaş Octavian Goga depe volumul de poezii tipărit la Budapesta. Intâlnindu-mă pe stradă, m'a

îmbrățișat și sărutându-mă, cum îi era obiceiul: „Mi-ai tras chiulul, arhitectule!..." zise.

„Moș Virgulă"

Că a fost o extraordinară inteligență critică, nu mai încape îndoială. Dumneata socoți, fără alte elemente, că asemenea lui Oscar Wilde, e poate singurul scriitor român care-și **trăia** și **gesticula** ideile de artă. Eu cred că s'ar putea și ar trebui să se adune toate „anecdotele" și „cuvintele" care circulă asupra lui Caragiale. S'ar alcătui cea mai originală operă critică din câte cunoaște literatura română, și poate literatura lumei. Îmi amintești că „nenea Iancu" se trăgea dintr'o familie de actori, că a fost el însuși sufleur, și că am putea să ne înșelăm asupra adevăratei valori a acestui **histrionism literar...** Cred că, spre deosebire de cei mai de seamă contemporani ai săi, „nenea Iancu" avea o foarte precisă concepție de artă, pe care o aplica totdeauna cu o cruzime într'adevăr artistică. Asemenea naturii, nu cunoștea mila -- și avea totuși **conștiința**. Se cunoaște lupta pe care a dus'o toată viața împotriva greșelilor de tipar. Spunea că toată arta stă în **interpunctuație**. Anunțase odată acest titlu: **Punct și virgulă**. -- „Mie, mă, să-mi ziceți, când oi îmbătrâni, **Moș Virgulă**". -- „Punctuația, fraților, e **gesticulația gândirii!**" Și altele.

„Salutări din Blaj"

La Blaj, unde ne aflam câțiva prieteni, în jurul unor pahare de vin, Caragiale simți nevoia să aibe alături și pe ceilalți prieteni, -- „Să-i scrim și lui Vlahuță!" zise, și luă un condei și o hârtie. Noi ceilalți am mai băut, am mai glumit, -- nenea Iancu

scria mereu cu creionul pe hârtie, Târziu, când îi luarăm hârtia din mână s'o iscălim și noi, citim doar atât: „Salutări din Blaj". -- „Bine nene Iancule, de atâta vreme, numai asta ai putut scrie?"... -- „Nu știu, mă, când am hârtia albă dinaintea ochilor, mă apucă, așa, o amețeală și o spaimă... Mi se pare că e cineva în spatele meu, care îmi pune o mână pe umăr, poate chiar eternitatea, și se uită să vadă ce scriu...". Noi ceilalți am mai vorbit, am mai băut, am mai glumit -- apoi am adormit, pe rând. Caragiale a stat de vorbă, până n'a mai rămas unul treaz. A doua zi când m'am deșteptat, „nenea Iancu" sta încă de vorbă cu un primar, un țăran...

„Meserie necurată"

E în posesia doamnei Vlahuță, „masa de brad". Cred că e cel mai interesant monument literar al generației literare de-atunci... Caragiale venise la Vlahuță să scrie -- după ce telegrafiase: „Pregătiți-mi masa de brad și „biblioteca" (sticlele de vin). I s'a întâmplat să verse odată cerneala pe masă -- o pată mare, neagră... Și a scris, atunci, amărât câteva cuvinte, sub pată. Au scris apoi pe acea masă mai toți poeții și prozatorii vremei, câte o strofă sau o cugetare. Am scris și eu: „Picăturile de cerneală pe masa unui scriitor, sunt ca stropii de sânge, pe câmpul de bătae!". Caragiale scrisese: „Toate meseriile necurate lasă pete".

La Rășinari

Prin 1908 aveam pe St. O. Iosif la mine, la Rășinari. Vream să-l fac să uite singurătatea și suferințele lui, care îi veneau de la două ființe crude

și iubite. Mai era și Vlahuță. Chemasem și pe Caragiale. Ceiace surprindea la „nenea Iancu" era marea lui cultură și complexitate cerebrală, și iubirea pentru natură. Extremele îl interesau în cel mai înnalt grad. Ceiace nu putea suferi și erta, era mediocritatea. Nu voia să călătorească decât în Expres-Orient clasa I sau în clasa III, tren de persoane, cu țăranii. In clasa II, el știa bine, erau Brânzovenescu și Mitică.

La Rășinari, într'o noapte de lună, admiram zarea tăiată de o culme înpădurită. Și atunci nenea Iancu a simțit o dorință care înfrățea cele două extreme din el: -- „Vedeți mă, sublim ar fi acum, așa, cu toții în pielea goală aci -- și un pian -- și Beethoven...".

„Mâna blestemată"

Și mai era oare cineva, în afară de Caragiale, care să priceapă tragicul creerului său?...

Ii eșise înainte un precupeț cu coșurile pline de portocale. Precupețul cunoștea pe Caragiale.

-- Ia o portocală, nene Iancule.

-- Nu iau, mă...

-- Ia, zău, să-mi faci safteaua.

Caragiale ia o portocală și o desface: era stricată.

-- Ia alta, nene Iancule; așa se'ntâmplă...

Caragiale mai ia o portocală. Tot stricată...

-- Nu se poate, coane Iancule, mai ia una ori ce-ar fi...

Dar Caragiale cu figura de-odată tragic destinsă, privindu-și omul prin ochelari:

-- Nefericitule, fugi din drumul meu, că te nenorocești. Crezi tu că ți-a fost marfa stricată?... Nu. Mâna, mâna asta a mea e blestemată!... Pe tot ce se lasă și atinge, ofilește, putrezește....".

Nuvela ucigaşă

Era pe vremea când scotea Vlahuţă revista „Vatra", dacă nu mă înşel. Poeţii veneau şi îşi citeau lucrările ce urmau a fi publicate. De obicei erau de faţă şi colaboratori mai de seamă: Delavrancea, Caragiale... Intr'o după amiază de vară avusese reaua inspiraţie să vie cu o nuvelă d-l Găvănescu. Era o nuvelă în stilul timpului: Cu Gheorghe şi Simina care se iubeau la câmp, jucau la horă. Lectura începuse. Caragiale, de la o vreme şi-a scos haina. Apoi vesta. Apoi gulerul. (Autorul citea mereu: „Şi Gheorghe aşa şi pe dincolo -- când o vedea pe Simina..."). Şi lăsându-se binişor în patru labe, Caragiale ocoli astfel scaunul autorului hain, şi oprindu-se în faţa lui, îşi înălţă numai capul, mască teribilă: --„Asasinule, opreşte-te! grăi el cu voce tunătoare către autor. Oare ţi-i în gând să ne ucizi de tot?...".

Leul şi Poetul

Poetul e d-l Iorga, simpaticul nostru om politic. Venise cu o poezie, **Leul.** Trebue să fie undeva în volumul său de poezii... Era o poezie scurtă, de vre-o trei strofe numai. Când autorul stătu din citit, Caragiale, foarte atent, îl îndemnă: -- „Dă-i nainte! Dă-i nainte!"

-- S'a isprăvit, declară Poetul.

-- Nu se poate...

-- S'a isprăvit, accentuă Poetul.

-- I-auzi, Barbule, că s'a isprăvit! Vlahuţă, s'a isprăvit!...

-- Dè...

-- Păi ăsta Leu e, domnule?... se ridică de la locul lui Caragiale. Ascultă colea, să vezi Leu...

Şi Caragiale improvizează o adevărată bucată literară: Sahara... apusul soarelui... Beduinul cu flintă cu cremene păzeşte un ţarc de vite, la o oază... Un muget depărtat... Noaptea care vine... (Barbu Delavrancea, cu părul lui ca o coamă de leu într'o parte, Vlahuţă într'alta, Caragiale la mijloc se apropie ca un leu de d-l Iorga).

-- Şi Leul, punând laba lui pe o juncă: Vin la neica să-ţi dau prăjitură!... zise cu voce groasă -- şi pustia îl înghiţi din nou...".

...De-atunci cred că d-l Iorga nu i-a mai citit poezii lui Caragiale!...

Ce e arta?

O discuţie se încinsese la restaurantul Imperial între Caragiale şi Brătescu-Voineşti, pe atunci director al Teatrului Naţional. Fusesem luat arbitru. Caragiale era pentru arta sadea -- cu sau fără tendinţă! -- numai artă să fie! Brătescu-Voineşti ţinea la menirea morală a artei. ,,Căci arta, spunea el, e ca diamantul care căzut în c... tot diamant rămâne".

-- Dinpotrivă, ripostă nenea Iancu, arta e chiar ce spuseşi, peste care însă trece suflul dumnezeesc al geniului! Şi atunci, mă, devine radiu!...

Nenea Iancu e sentimental...

La o masă prietenească, cineva, ridicând paharul, avusese reaua inspiraţie să pronunţe: ,,Când avem între noi şi pe marele satiric Caragiale...".

-- Eu satiric, mă? Eu sunt profund sentimental...

-- Dar Eminescu, maestre, a spus odată...

-- Şi dacă Eminescu a făcut o greşală, tu trebue să spui o prostie?

-- Dați-mi voe... Aveți răbdare...
-- Nu e nevoe să am eu răbare; să ai tu talent, boule...

Mașinărie fină

In lupta pe care o începusem în Ardeal împotriva partidului național, scosesem un ziar, care era destul de citit, „Tribuna". Atunci adversarii au scos și ei „Românul", și ca să-mi opue un nume destul de cunoscut, l'au luat pe Caragiale. Evident, între mine și Caragiale erau aceleași relații de prietenie... Il vedeam adesea. Și pentrucă nu se putea ajunge la nici un rezultat, mi-a spus într'o zi: - Mă, pentru românii din Ardeal două gazete e prea mult... Vorbește tu cu proștii tăi, eu cu ai mei. Să nu fie nici „Tribuna", nici „Românul"; să scoatem o singură gazetă; să-i zicem, uite, „Tribuna Românului"... Că așa, vezi tu, nici nu poate ține. Eu nu sunt râșniță, să merg cu seu dintr'o lumânare o săptămână. Eu sunt cronometru de precizie, mașină fină: șterge-mă, unge-mă!...". -- De unde apoi, într'o seară, la Arad, dacă nu mă înșel, Cincinat Pavelescu i-a și scornit epigrama:

Ești cronometru fin, de sigur,
Dar la „Românul" ce cați oare?
Au ei nevoie de ceasornic,
Sau tu nevoie de unsoare?

Nenea Iancu s'a cam supărat...

Când mașinăria s'a stricat...

La moartea lui Caragiale am încercat un sentiment profund. De-atunci nu l'am mai simțit pentru niciunul din contemporanii mei.. Am avut impresia că s'a pierdut ceva în natură. Era o lipsă... Mi se

părea că se descomplectase lumea. Caragiale era în fond un turmentat, un neliniștit -- și nu trebue să lăsăm să se piardă nimic din bogățiile risipite cu atâta dărnicie de această extraordinară figură ivită 'ntre noi. Ar trebui să se 'nceapă o culegere sistematică a tuturor elementelor ce ar putea întregi imaginea lui I. L. Caragiale. Persoanele care l'au cunoscut de aproape -- și multe din ele sunt încă în viață -- să-și însemne tot ce știu, tot ce au auzit din gura lui Caragiale. Ar fi nu numai o monografie originală, ci și oglinda cea mai vie a spiritului românesc...

Menirea scriitorului în societatea contimporană

...Intrebarea d-tale va constitui miezul conferinței pe care o voi desvolta în curând la Cluj, la șezătoarea Scriitorilor Români. Nu pot avea altă credință decât aceia pe care am voit s'o înfăptuesc cu propria mea viață. Scriitorul trebue să fie un luptător -- azi în deosebi. Nu înțeleg să fac, din acest principiu, un zid chinezesc; orice convingere -- naționalistă sau socialistă, -- dacă e sinceră, constitue armura cea mai de preț a scriitorului. La noi, vezi ce nehotărâre, ce confuzie domnește în prețuirea valorilor... Și selecția n'o pot face decât oamenii de valoare, aceia care, cu mai multă forță, reprezintă un punct de vedere sănătos și legitim. Scriitorii au acest mare rol social. Nimeni altul nu-l poate înplini în locul lor -- și atunci când ei sunt absenți, începe iremediabila anarhie. Vrem o **literatură militantă.** Arta, care e în primul rând armonie, e singură în stare să purifice atmosfera vieței sociale. Scriitorul român trebue să iasă din izolare. Societatea îl așteaptă... Și numai atunci când își va împlini adevărata lui menire în societate, va avea și **o stare civilă.**

Chestii inoportune...

(D-l Goga ne-a mai făcut, în aceiaşi ordine de idei, câteva declaraţii asupra relaţiilor dintre literatură şi presă, ziarişti şi literaţi, apoi câteva observaţii asupra evreilor din vechiul regat şi asupra evreilor din Ardeal -- pe care însă nu le socoate oportune să le transcriem. Ne-a făgăduit în curând dezlegare -- şi amintiri personale despre Coşbuc... Abea mai avurăm timp să-i facem o destăinuire aproape intimă, la care ne-a răspuns cu această frumuseţe morală:)

O mărturisire de credinţă

...Nu, nu cred să mă înşel. Sunt pe drumul cel drept... Cred că năzuinţele naţionale pe care le apăr sunt legitime. Credinţa mea în arta naţională, specifică, intră în armonia universală. Eu sunt, cu modestele mele puteri, un conservator al tuturor frumuseţilor sufletului omenesc; nu vreau nimic să se peardă, originalitatea nici unui grup naţional, oricât de nefericit politiceşte: a ucide pe celţi, pe basci, mi se pare a voi să despoi universul de ceva fără pereche. De-aceia eu lupt cu această credinţă în armonia universală şi vreau şi pentru neamul meu, atât de bine înzestrat, toate condiţiile prielnice de desvoltare, ca tot sufletul lui să devie artă... Am întâlnit, la mine la Ciucea, pe uliţă, în ajunul ernei, un copil. Era orfan. Era ne'ngrijit... Avea însă o privire minunată. Acest copil, lăsat astfel pe drumuri, nu mai apuca primăvara. Copilul e mare acum, şi e la mine. E inteligent. Cunoaşte toţi oamenii politici care mă vizitează şi stă de vorbă cu ei... Crezi oare că neamul românesc în condiţii mai prielnice, n'ar fi asemenea puiului de la Ciucea?...

Naţionalism fără bici

...Imi aduci pilda celor doi scriitori, **Marcel Proust** în vinele căruia curge mai mult decât o picătură de sânge evreesc şi care a înnoit romanul francez contimporan, şi pe **Joseph Conrad,** vagabondul polonez şi totuşi unul din cei mai de seamă romancieri englezi. Ascult intima d-tale destăinuire, ispitele de-aiurea pe care le-ai respins cu hotărâre de la început, ca să rămâi -- cu puterile oricât de modeste -- scriitor român. Şi mă'ntrebi dacă în „Ţara Noastră", revista pe care o conduc, e drept să se vorbească de „literatura musafirilor"...

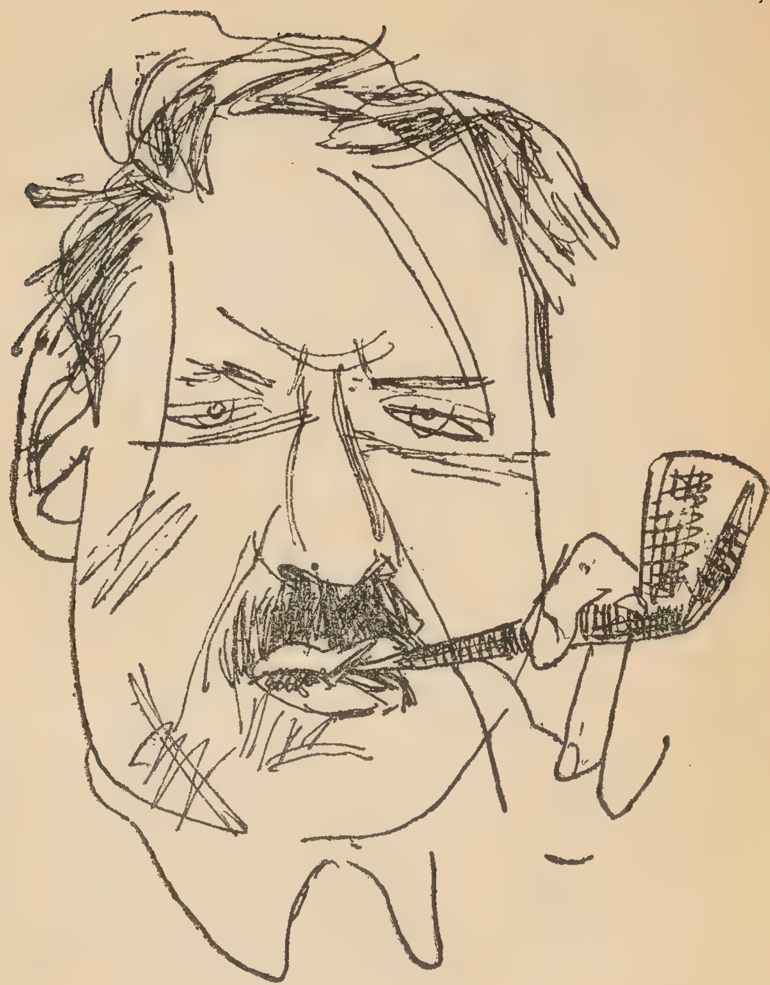
Ei bine, iată: Eu am dormit ani de-arândul cu „Buch der Lieder" de Heine la căpătâi. Toate insultele împotriva lui n'au folosit la nimic. Fiecare scrie, nu pentrucă vrea, ci pentrucă nu poate altfel. Nici un colaborator al revistei mele nu te va putea împiedeca pe d-ta, sau pe altcineva, să scrie! Şi dacă mai intervine şi acel accident de naştere care e **talentul** -- discuţie nici nu mai poate fi! Şi apoi... naţionalismul meu în artă şi religie, nu e cu bici. Eu mă despart şi de d. A. C. Cuza şi de d. N. Iorga în această privinţă. Sfatul meu la confesiunea d-tale, iată-l: Scrie mai departe. Nu se poate, trăind în lumea noastră, vorbind din totdeauna limba noastră, pasionându-te cu noi, să nu fie în scrisul d-tale şi ceva din misterul pământului nostru...

. . . .

Confesiunea n'a fost făcută de cel ce scrie rândurile de faţă, de dragul operilor sale literare (pe care de altfel ştie să şi le apere destul de aspru) ci pentru a da prilej d-lui Goga să risipească din juru-i atmosfera de zgârcenie sufletească pe care i-a creat-o nevoile politice şi unii amici prea zeloşi.

De vorbă cu sculptorul O. Han

Două popoare sculpturale. -- Intre Rodin și Bourdelle. -- Staticul și dinamicul. -- Evoluția unui cuget plastic. -- Eminescu și Săulescu. -- Monumentele publice în România. -- Curente noi în sculptură. -- Sculptura românească

Ați văzut „Seherezada", pantomima cu muzica lui Rimski-Korsakow? Eunucul păzitor al Seraiului poartă la brâu o chee uriașă care-i acoperă tot pieptul. Fără alte lămuriri, tot publicul înțelege că acel eunuc n'are alt rost și alt înțeles decât al pazei iar simbolul lui perfect și unic e: cheia. După descuierea ușilor tinerii ar trebui să intre în sală tiptil, neîncrezători, spăimântați și de o cursă probabilă și de bucuria scurtelor și neașteptatelor voluptăți oferite de femeile seraiului. Tinerii nu vin tiptil; ei fac o singură săritură prin văzduh, de la ușă la picioarele femeilor; linie curbă perfectă, elan vital sublim sau trivial -- cum voiți -- tăind în semicerc aerul, cometă din care nu vezi bine decât steaua în căutarea contopirii cu altă stea. Săritura era esențialul; mișcarea curbă definea elanul erotic, dacă nu chiar gestul unic și de neînlocuit.

Cugetam că danțul trebue neapărat pus printre celelalte arte -- întru cât creiază, *și într'un chip care nu poate fi înlocuit de nici o altă artă -- când ne-a venit în minte un grup al sculptorului Han. Spiritul lui Han* danțase *în piatră. Era sculptura prin care aflasem de existența lui Han și prin care-l ținem minte. Grupul reprezenta o femee întinsă cu spatele pe trupul unui bărbat, într'o tor-*

tură care te îndemna să pipăi piatra de teamă să nu fie moale ca viața. Bărbatul, cu fața halucinată, deși ținea de-asupra lui femeia, era chinuit de imposibilitatea de a cuprinde cu mâna dreaptă, în întregime, ceeace inima lui voia -- și această luptă corp la corp, sălbatecă, fără milă, arăta că sculptorul trecuse de așa numitele și crezutele atitudini „frumoase" și căuta gestul caracteristic, adevărul emoționant de sub aparențe. Grupul era „stilizat", gestul era voit, îmbrățișarea omului care ținea deasupra lui femeia, avea, cu toată tortura lui, ceva precis; se ghicea că sculptorul își pusese o problemă și o rezolvase cinstit, în toate amănuntele, în cât opera putea constitui o demonstrație la o teoremă dată. Am reținut însă problematica *sculptorului, tendința lui spre eliberarea formelor din jugul „atitudinilor' și întrebuințarea acestor forme în mișcare.*

De-aci până la mânuirea formelor -- chiar în afară de legile antropometriei și ale anatomiei legale -- era numai un pas. Sculptorul Han a făcut și acest pas.

Așa dar Expresionism?...

Da, Expresionism!... Căci Expresionismul nu este -- nici în teatru, nici în poezie, nici în sculptură -- o școală a haosului și a nebuniei, a viziunilor anormale și anti-estetice. Ca și romantismul, sora lui mai mare, ale cărui manifestații în toate domeniile artei, sunt azi clasice, expresionismul urmărește tot o redare a esențialului, a cosmicului, a „patosului mișcării" (cum zice atâta de bine d. Lucian Blaga). Singura deosebire -- și fundamentală, întru cât a schimbat toate mijloacele de expresie -- dintre romantism și expresionism, e că romantismul vrea să redea esențialul, cosmicul, „patosul mișcării", prin elementul tipic *(elementul*

comun obiectelor sau fiinţelor), pe când expresionismul urmăreşte acelaş scop prin elementul particular *al unui gest, al uneî imagini, şi unei fiinţe.*

Sculptorul Han are meritul că sculptura sa e ferită de toate exagerările inovatorilor. Gustul sigur şi ponderat l'a păstrat pe tărâmul normal şi accesibil tuturor iubitorilor de artă, şi nu ni se cere un prea mare efort ca să trecem de la sculptura de eri la sculptura lui Han.

Cine a văzut bustul lui N. Iorga -- o frunte încruntată sub care se aprind doi ochi aşteptând şi privind parcă apropierea unei haite de lupi; bustul lui Dante, cu chipul perfect închis în gândul lui, ca şi trupul deplin înfăşurat în piatră până la gât; capul „domnişoarei Iulia" sub înfăţişarea Didei Solomon -- cap de şarpe, cu şuviţa la mijlocul frunţei ca un gând de nebunie; -- sau fluidele înfăţişări ale poetesei Claudia, ca o silfidă întinsă pe o stâncă peste care trec mareele şi spumele mărei; a simţit numai de cât gândul *neastâmpărat al lui Han.*

Dar gestul esenţial şi exclusiv făcut piatră, Han ni l'a dat numai în câteva, numai în prea puţine lucrări până azi, (Sculptorul e la mijlocul vieţei sale). „Sărutul" e construit în două triunghiuri cu înălţimile lipite şi ipotenuzele desfiinţate. Inălţimile lipite -- trupurile spiritualizate -- sunt „sărutul" ridicat la emoţia unui gest metafizic.

Grupul în care Han a fost inspirat însă de cea mai mare bucurie a geniului său artistic, e „Isus şi Magdalena". Sunt convins de acest lucru şi de faptul că valoarea deosebită a lucrării a scăpat intenţiei principale a sculptorului şi puternicul gând sculptural trăeşte doar ca amănunt al concepţiei generale. Smerită, învăluită în faţa lui

Magdalena a lăsat fruntea în pieptul lui Iisus care, iluminat, mult mai înnalt, o sărută în creștetul capului, cu amândouă mâinile pe după mijloc strângând-o la el. Mâinile Magdalenei care au lăsat loc îmbrățișării lui Iisus, întinse, fac din întregul grup văzut din față: o cruce. Sculptorul mărturisește că a voit să facă o cruce creștină din Iisus și Magdalena, cele două poluri ale moralei noastre. Dar ceiace impresionează în grup nu e această „cruce“, care trebue descoperită cu oarecare dibăcie, ci atitudinea *lui Isus, al cărui gât e* mai înalt *de cât prevede anatomia restului oamenilor, ca dela această înălțime, cu ochii închiși, Iisus să-și lase gura pe creștetul femeii pierdute. Aci, în aceastaă anomalie e întreg spiritul creator al lui Han și în acelaș timp tot spiritul creștinismului. (Neînțelegător, sculptorul și-a reprodus lucrarea văzută din față, ca să apară „crucea“, acum câțiva ani în revista „Gândirea“).*

Cu astfel de însușiri, nu e de mirare că O. Han, e cel mai bun prieten al scriitorilor. Intr'un fel, el e scriitor. El scrie în piatră.

Și foarte bine vede problema monumentelor publice, în țara aceasta în care „statuile“ sunt atât de „expresioniste“ pentru vulgaritatea generală a gustului. Geniul cu aripi care a scoborât pe soclul poetului Săulescu a venit — precum au bănuit dela început câțiva scriiteori — dintr'un vers al poetului. „Știam bine că pe Săulescu într'o poezie a lui trebue să-l caut...“ mărturisise Han în fața monumentului în gips, și câțiva dintre cei de față am rostit în acelaș timp cu Han: „Un țipăt a suit în noapte...“ Sculptorul găsise poetul!

I s'a dat de curând însărcinarea să conceapă o statue pentru Eminescu.

D. Sadoveanu, căruia îi mărturiseam într'o în-

tâlnire întâmplătoare de curând la Iaşi, că'n afară de gândul unei statui, comitetul de scriitori trebue felicitat pentru alegerea lui Han, a zis: — „Chiar dacă nu va fi Eminescu, va fi Han, şi tot va fi o operă de artă!...“

Va fi Han, incontestabil, dar credem că va fi în primul rând Eminescu, dacă nu prin trăsăturile feţei — pe care de altfel le poate reproduce orice elev de belle-arte, — prin romantismul lui Eminescu pe care Han îl va găsi şi ni-l va înfăţişa mâine, în bronz.

Han: Iisus și Magdalena.

Două popoare sculpturale

S'ar putea spune că omenirea a avut două popoare cu adevărat sculpturale: grecii şi francezii. Şi totuşi fiecare dintre ele au cu totul alt ideal artistic. S'a întâmplat ca şi alte popoare să înscrie în istoria artelor sculptori mari. Italienii deopildă. Dar acolo Donatello şi Michel-Angelo sunt excepţii, două individualităţi geniale răsărite izolat, fără trăsură de unire care să facă un lanţ ce s'ar putea numi sculptură italiană cum se spune despre pictura italiană cu înlănţuire strânsă dela Giotto, Rafael, Leonardo, Tizian.

Sculptura greacă a avut darul să realizeze plastic o idee colectivă. A abstractizat în linii şi forme rezumative, nu omul-individ, ci omul-tip-reprezentativ al frumuseţii plastice şi al idealului de viaţă grec: Omul-zeu, perfecţiunea fizică şi seninătatea sufletească, zeul spre care cultura şi viaţa greacă tinde. In sculptura greacă echilibrul sufletesc duce la perfecţia formelor.

Forma realizată unitar şi rezumativ duce la stil; prin stil şi formă abstractizată omul a devenit zeu. Artă în care sufletul, raţiunea, ochiul şi mâna, sunt într'o armonie deplină. Artă de pondere şi echilibru.

Idealul sculpturei franceze nu e realizarea prin pondere şi echilibru a unei idei individualiste, realizată prin sentimente. Nu zeul cu seninătatea lui abstractă, tipul-sinteză şi apoteoză vieţei, a omului fărâmiţat de viaţă. Sufletul care animă forma nu raţiunea care o înseninează şi împietreşte, ca la greci!...

Intre Rodin şi Bourdelle

Sculptura lui Rodin rămâne opera unui suflet cu ecouri în viaţă, opera unui mare technician, o-

peră însă, în cadrul sculpturei de interior. Cu toate aceste însuşiri de bogată viaţă, a creat -- cum era firesc -- o atmosferă de magie în jurul său, devenind aproape singurul izvor de inspiraţie plastică. Nu îi mai interesa viaţa pe artişti. Se înfruptau fiecare din fructele pomului Rodin, socotind că prin aceasta se apropie de sculptură, și tot deodată de marele mister al operei maestrului. Devenise furnizor de idei și inspiraţie plastică.

In această atmosferă stagnantă se afirmă brusc, izolat și straniu **Heracles** al lui **Bourdelle.** Deosebit cu totul în gândul care concepe și în mâna care zămislește, Bourdelle afirmă dela început un spirit plastic înrudit de aproape cu monumentalitatea artei egiptene, cu primitivii greci, cu sculptura gotică, și apropiat de preocupările artei germane, în străduința de acăuta un stil.

Pentru Bourdelle, piatra, bronzul, în forma lor brută, sunt întreguri vii cu viață proprie, de care artistul nu se poate atinge. El nu face decât să dea formă nouă materiei. El afirmă în piatră și bronz, într'un stil definitiv, omul în tot ce are mai profund mai definit și mai constant în viață. O statuă a lui Bourdelle este om de piatră sau de bronz, (cu calitățile întregi ale materialului, purtător de un sentiment energic, idee, simbol omenesc).

Pornind dela un sentiment static definit, printr'o organizare savantă, stăpânind materia, construește într'un bloc prin opoziții mari de planuri și linii arhitectonice, o formă omenească închisă într'o formă geometrică. In acest bloc taie o succesiune de planuri din a căror poziție şi relaţiune, obţine o formă plastică omenească, constructivă, cu simplitatea și claritatea duse până la abstract cu care se prezintă ca o operă arhitectonică. Această unitate a operei, privită din orice latură, o face

să aibă o siluetă cu aceiaşi fizionomie de sentiment. Spirit constructiv înclinat spre abstractizare, Bourdelle a înţeles că sculptura fiind arta care a servit mult timp de ornament arhitecturei, a intrat în spiritul său constructiv şi se cere clădită pe un schelet geometric. Emancipată de arhitectură, sculptura rămâne totuşi pe acest principiu pe care însuş materialul aproape comun al celor două arte îl impune.

In acest spirit, cu aceste mari însuşiri plasticoarhitectonice şi-a urzit opera.

Staticul şi dinamicul

Rodin a prins mişcarea, descompunând-o în momentele ei schimbătoare, obţinând astfel senzaţia de succesiune şi continuitate. Bourdelle în „Heracles" nu dă mişcarea în succesiune ci dimpotrivă statizează o acţiune omenească. Eroul lui întinzând arcul într'o supremă încordare fizică, s'a fixat în această acţiune rămânând împietrit în ea. E deci un maximum de acţiune concepută totuş **static.** Nu afirm nici o ciudăţenie paradoxală. **Bourdelle** spirit logic şi ochiu constructiv, nu concepe dinamismul în sensul lui Rodin de a da iluza mişcărei în succesiune. Sculptura luptă cu realităţi cum sunt piatra şi bronzul care au un volum real şi care realmente nu se mişcă. Iluzia mişcărei numai pictura o poate da, fiindcă se bazează pe o convenţie a ochiului; fiindcă relieful în pictură nu este o realitate în spaţiu, cu proporţiile reale ale obiectului pictat ca în sculptură, ci se întemeiază pe o iluzie: pe o suprafaţă plană obţine forme în atmosferă.

De aceea pentru Bourdelle sculptura rămâne statică prin definiţie şi prin materialul întrebuinţat.

După cum un arhitect nu concepe o casă care să-ţi dea senzaţia că se mişcă, tot astfel Bourdelle nu concepe ca o statuă să-ţi dea senzaţia că sare de pe soclu.

Evoluţia unui cuget plastic

...Am trecut printr'o epocă de formaţie, în care nu mă găseam pe mine şi alta în care m'am pus de acord cu sentimentul meu plastic. Iubitor de construcţie şi formă înţelegând că sculptura trebue clădită pe un schelet geometric, nu mă puteam adapta curentului Rodenist dela noi, care sta pe o sculptură impresionistă. Mi-a trebuit după terminarea şcoalei, să muncesc să mă desbăr de cele ce-am învăţat la şcoală. Invăţământul artistic la noi fiind o ruină, constitue o grea problemă culturală.

Cu toate că talentul unui artist este determinat prin naştere, mijloacele de realizare sunt perfectibile ori cărui artist.

In afară de şcoală, în desăvârşirea unui artist, intră ca factor cultural muzeul de artă, care contribue la educaţia artistică.

Muzeul de artă, sufleteşte, este pentru un artist plastic ceiace este biserica pentru un credincios: un loc de reculegere sufletească. Intr'un muzeu, operile înaintaşilor noştri au o atmosferă de religiozitate, care întăreşte o conştiinţă artistică. Dar unde şi câte sunt muzeele noastre? Lipsa lor se resimte şi se va resimţi dureros şi de-aci înainte în viaţa noastră artistică.

Arta gotică a contribuit la clarificarea sentimentului meu plastic în faţa naturei şi mi-am lămurit direcţia posibilităţilor mele de realizare.

Cred în alfabetul elementar al sculpturei. Sculp-

tura care a servit de ornament arhitecturei, a intrat în spiritul ei constructiv şi se cere clădită pe un schelet geometric. Emancipată de arhitectură, sculptura rămâne totuşi pe acest principiu pe care însuşi materialul comun al acestor două arte îl impune.

In sculptură mă interesează **Omul**, în tot ce are mai definit și mai constant în viață, în tot ce e mai esenţial în vitalitatea lui.

Eminescu şi Săulescu

Sculptura monumentală trebue să reziste în cadrul naturei profilată pe arhitectură, să formeze un element decorativ și subordonat. Un monument este și arhitectură și sculptură: arhitectura și sculptura să se unească într'un volum, într'o formă în care planurile și liniile sculpturale să facă un tot unitar ca stil, contopite astfel încât monumentul privit din orice latură să facă o singură siluetă, o singură încheere arhitectonică prin armonie și unitate.

In realizarea sculpurei monumentale a lui Săulescu, pe care o cunoşti şi în cea viitoare a lui Eminescu, acestea sunt principiile călăuzitoare. Și accentul grav -- precum ai văzute la monumentul lui Săulescu -- cade nu pe ceiace constitue personalitatea fizică a poetului, trecătoare, ci pe ceiace constitue personalitatea lui **poetică**, aceia care ne-a fermecat.

In acelaş fel vreau să-l redau şi pe Eminescu.

Monumentele publice în România

Inceputurile sculpturei noastre au fost mai fericite. Primele monumente publice făcute la noi, precum: Gheorghe Lazăr și Gh. Asachi de sculp-

torul **Georgescu,** statuia lui Miron Costin făcută de **Hegel,** monumentul lui Ștefan-cel-mare dela Iași, de artistul francez **Frémier,** Ovidiul lui **Ferraro,** așezat la Constanța, și Heliade Rădulescu din București, sunt opere de seamă și de reală valoare și au fost ridicate la sfârșitul veacului trecut.

Partidele politice s'au adresat în străinătate unor sculptori-antreprenori de talia unor **Romanelli și Dubois,** grandilocvente nulități artistice în țările lor. Astfel ni s'au erijat monumentele tip-redingote, soldatul și țăranca, vulturul și steagul, simboluri gata confecționate, apelând câte odată și la Arsenalul armatei cu toate ustensilele, cu care se sorcovesc monumentele publice (vezi monumentul de ghiulele al generalului Florescu) și totdeodată se trivializează sentimentul național.

Cum era de așteptat, sculptorii noștri grăbiți după comenzi, au utilizat la rândul lor aceste simboluri-tip cu vulgara lor putere de convingere, astfel că ideia plastică, concepția de monument, simbolul izvorând dintr'un **sentiment creator** de artă este standardizat (monumentul Carada) și comercializat -- dând generațiilor vitoare icoana grotescă a vremurilor noastre și creind pentru viitorii artiști, prin exemplul acestor monumente, o atmosferă neprielnică unui curent real artistic.

Am fi bucuroși dacă lipsind pe un artist român de comanda unui monument, am fi recompensați printr'un monument făcut de un mare artist străin, și exemple avem în trecut (Ștefan-cel-mare, Ovidiu, Heliade), care ar folosi educației noastre artistice. Dar în loc să ne adresăm nulităților străine e mai bine ca monumentele să fie făcute de artiștii noștri, ca printr'o continuă experiență să ajungă să creeze monumente originale.

Felul cum se vor da de-aci înainte monumen-

tele, constitue pentru Ministerul Artelor, -- singura noastră autoritate în problemele de artă -- **o obligaţie culturală** a cărei însemnătate numai vremurile noastre valutare o ignorează. Un semn bun a fost numirea d-lui Nichifor Crainic ca secretar general al Artelor, personalitate culturală cu o înţelegere superioară a problemelor de artă, spirit entuziast pentru cultura românească. Aceasta ne îndreptăţeşte să sperăm şi să-i cerem imperios stăvilirea cauzelor urăţirei urbane prin monumente ridicole şi rezolvirea acestor probleme atistice şi naţionale.

Dealtfel d. Nichifor Crainic se angajează prin convorbirea din „Rampa", convorbire ce devine la d-sa un întreg program pentru Ministerul Artelor. Ea a avut darul să suscite în lumea artistică un deosebit interes, iar problemele de artă îşi găsesc o superioară înţelegere.

Curente noi în sculptură

Impresionismul lui **Rodin** dusese sculptura la o înlănţuire de suprafeţe plastice, iar întregul volumului îşi prevedea existenţa în spaţiu.

Diferenţierea de planuri, încărcate de detaliul plastic sclipitor, mişcarea în întretăerea planurilor fărămiţite, distruge expresia întregului, elementul constructiv. In această elaborare pusă pe amănunt, sentimentul, factorul creator dela care purcede orice operă îşi pierde forţa iniţială la artiştii moderni.

Prin afinitate sufletească şi poate ca o regenerare, personalităţi ca **Bourdelle, Mestrovici, Haller, Maillol, Despiau,** au găsit în stilurile arhaice, care sprijinite pe alfabetul elementar al sculpturei, sunt arhitectonice, o lămurire a viziunei lor plastice. Sunt departe de a crede că opera acestor ar-

tişti este primitivă ca sculptura popoarelor în prima fază de civilizaţie.

Răsboiul cu deprimarea generală ce a produs în sufletul modern, a creat o voinţă nouă, care în pictură şi sculptură îşi caută expresia, tinzând spre crearea operei în care voinţa apare ca factor determinant.

Realitatea unui curent este opera de artă. Ea determină valoarea unui curent. Este absolut egal în ce curent se integrează o operă de artă. Ea se adresează simţului nostru plastic prin corespondenţa dela forma plastică a operei la simţul nostru de viziune plastică.

Cubismul cu **ismele** afiliate sau nu, e în afară de această corespondenţă. Realizarea îi stă cu totul în abstract. De altfel formulele acestea în plastică sunt foarte generoase, dispensând artistul de ucenicia necesară meseriei. Plutind în abstract (sculptura e o **realitate** în spaţiu) avem şi noi sculptori de gângănii-formule; **iar ştiinţa** sculpturei se dispreţuieşte, pentrucă artistul ignorând realităţi practice, are iluzii de superioritate artistică.

Sculptura românească

Reprezentanţi caracteristici după mine ai sculpturei româneşti sunt:

Sculptorul **I. Georgescu,** autorul statuei Gheorghe Lazăr şi a statuei G. Asachi din Iaşi. Sculptura din timpul lui era pusă în serviciul antreprizei de pompe funebre.

Opera lui Georgescu e impregnată de un spirit constructiv, cu o rară forţă de abstractizare plastică. Georgescu e primul nostru sculptor de valoare artistică.

Brăncuş, în ciuda preocupărilor lui multiple şi

încărcate de tendințele mai multor stiluri arhaice, rămâne tot realistul din prima fază de realizare.

Paciurea, dotat cu un mare sentiment pentru plasticitatea formelor. Gigantul în piatră din parcul Carol, este o lucrare de dimensiune cu concepție largă și unitară. D. Paciurea este un nedreptățit al timpului nostru. Nu i s'a dat nici un prilej să realizeze opere în măsura talentului său și la care avea tot dreptul.

Fr. Storck, o conștiință severă pentru ceiace constitue meșteșugul sculpturei.

Medrea, cu simț al volumului și fluiditate ritmică.

Cine e urmașul acestora, sau cine va izbuti să realizeze mai amplu și mai original pentru vremea noastră spiritul sculptural -- iată enigma pe care numai viitorul o va dezlega!

. . . .

Domnul O. Han se exprimă greu. Ar fi voit să lucreze toate acestea, ca lutul, cu mâinile lui... Nu e oare și ideia o materie plastică în care trebue să ne sculptăm personalitatea?...

De vorbă
cu d. G. Ibrăileanu

Portretistica literară a fost totdeauna impresionistă. Succesul ei a fost totdeauna mare: aducea buchetele de flori ale iubirei sau dezlănţuia vijeliile pustii şi otrăvite. Cum aş putea vedea pe îndepărtatul G. Ibrăileanu -- mult mai îndepărtat decât oraşul împrejmuit de pădurile Bârnovei -- altfel decât cu simţirile care pe 'ncetul l'au creat în închipuirea noastră?...

In felul acesta G. Ibrăileanu ar fi pentru noi un arici zbârlit de timpuriu în pragul unei peluze englezeşti. Chiar cuvintele bune -- foarte bune, neaşteptat de entusiaste -- asupra întâiului volum al celui ce scrie au fost premeditate: d. Ibrăileanu nu şi-ar fi îngăduit niciodată atâta generozitate, dacă nu şi-ar fi rezervat o frază, o singură şi mititică frază, prin care a dat peste cap hârdăul cu laptele tot, atât de trudnic muls. Atitudine admirabilă faţă de un necunoscut!...

Dar aceste diplomaţii, destul de graţioase, între critic şi ţambalagiu, nu, nu ar fi creat duşmănii. Ţambalagiul îşi are el, răsplata lui, după ce a cântat, de care nu ştie şi nu-şi dă seama niciun muzicograf...

Ne'nţelegerea adevărată a purces dela idei.

Pentru a reda însă toată aristocraţia de atitudine a criticului, trebue să mărturisim dela început

că d. Ibrăileanu niciodată nu a socotit că are de-aface cu vre-un adversar care să semneze ca mai jos. Acest de mai jos era un trădător: căci deși fusese primit între colaboratorii „Vieții Românești", el nu se socotise prin aceasta obligatul impresionantului clan și nu se supusese acelei tainice discipline și ierarhii sufletești care în ordinea morală a dus la frumoasa dragoste dintre colaboratorii „Vieții Românești", în ordine estetică la educația lor literară atât de îngrijită și pusă în valoare fără precupețeli și în ordine materială, la sprijin în viață, mergând până la Premiul Național. D. Ibrăileanu se ferea să se socotească adversar — pentrucă rebelul venea poate dintr'o generație mult mai tânără, mai neexperimentată și totuși obraznică.

Nu este oare, în asemenea împrejurări, explicabilă violența atacului nostru, violență numai în convingeri, asupra concepției estetice a „Vieții Românești", asupra influenței acestei reviste în evoluția literaturei și a gustului public, asupra erorilor de prețuire a câtorva mari scriitori mai vechi și asupra totalei ne'nțelegeri a scriitorilor mai noui, de valoare dosebită? D. Ibrăileanu — „Viața Românească" — a răspuns. A răspuns totdeauna. Freneticul ideolog care e criticul „Vieții Românești" n'ar fi îngăduit niciodată personagiului său aristocrat să tacă dintr'o mândrie rău înțeleasă. Și astfel „Viața Românească", de zece ani, ridică o sabie în văzduhul culturei românești și fără a voi să vadă capul care conduce atacul și a căuta mâna care mânuește sabia adversă, a luptat cu o tinerețe, o vervă și o voluptate, entusiaste.

Dar azi când autorul acestor rânduri a încheiat și tipărit „Micul Tratat de Estetică" provocat de exclamația d-lui Ibrăileanu: „Noi nu suntem es-

teți!..." *să închinăm în fața sumbrului adversar nevăzut spada și odată cu ea orgoliul de-acum înainte inutil.*

Căci nimic nu ne va face să renunțăm la admirația pentru fenomenul Ibrăileanu, intelectualul subtil care trăind într'o cetate de cărți viața lui nocturnă, e mai prezent în activitate ca omul depe stradă și pătrunde mai adânc în sensul scriitorilor pe care-i gustă, decât s'ar crede cu putință la un schimnic.

A fost învinuit că a supra-prețuit scriitorii cercului „Vieții Românești". Istoria literară rămâne să pedepsească pe d. Ibrăileanu pentru acest exces de iubire. Dar s'ar putea spune că d. Ibrăileanu a dezertat? El s'a supus celei mai grele dintre poruncile moralei, împlinirea datoriei, întreagă și cu toate riscurile pe locul hărăzit de stele. Și fără această datorie care se confundă cu viața lui, cultura românească ar fi fost lipsită de nucleul celei mai intense și -- pare ciudat! -- celei mai europene totuși reviste culturale de când România a ieșit din Asia și s'a încorporat Europei.

O seamă de scriitori au scăpat vigilenții d-lui Ibrăileanu... De bună seamă. Cui nu-i scapă? Sainte-Beuve a scăpat pe Beaudelaire.

Dar criticul care a înțeles pe Proust și l'a comentat pe acelaș plan de intelectualitate cu un Valéry, un Curtius, un Thibaudet, un Gide, cercetătorul care a izbutit să facă o singură dată *-- dar a făcut-o! -- acea răsturnare în văzduh în plin zbor, vorbind însfârșit nu de tălmăcirea plaiurilor moldovene în Sadoveanu, ci de* sadovenizarea *plaiurilor românești, cu toată noaptea în care omul fără corp s'a învăluit și s'a depătat, e mai viu, mai actual și mai european decât -- ar voi poate el-însuși să fie.*

O vizită la d. G. Ibrăileanu.

Ar fi fost poate mai drept să scriu: o vizită la redacția „Vieții Românești", care este casa cea adevărată a d-lui **Ibrăileanu:** casă mare de piatră, nu departe de „centrul" Iașului. Simți de cum urci scările, că liniștea a fost adusă aci de buna ei soră, cugetarea, și că înșiși mașinile tipografice în adâncul clădirii, și-au catifelat strigătele lor metalice, îndărătul ușilor perfect închise.

Sus e sala redacției: masă lungă, un cuier, o canapea și în perete un tablou fotografic reprezentând primul comitet, de-acum cincisprezece ani, al „Vieții Românești". Deosibești trupul îndesat și capul cu barbă imperioasă -- pe atunci-- care era **C. Stere,** și alături de el trupul deșirat, în haine închise, brațele odihnind îmbrățișate între genunchi, ale unui om cu fața plină de păr negru, în care luminează, melancolici, ochii unui poet: **G. Ibrăileanu.**

Colaboratorii se adună pe'ncetul și te pomenești deodată între toți: **G. Topârceanu** amintind în stihuri istețe, titluri de nobleță ale poeziei lui cerebrale: rimele noi (a găsit o rimă chiar la „inimă": -- „minimă", întrecând astfel pe Eminescu, poetul moldovan, care silit de rimă a trebuit să scrie „inemă") acelaș vioi și îndrăzneț **G. Topârceanu** care, apoi, în tot timpul discuțiilor, se ascunde în umbra înaltului poet **Demostene Botez.** Zărești deodată pe **Teodoreanu (Al. O.)** complotând de unul singur, în fața liniștitului **Sadoveanu** o revoluție împotriva Teatrului Național din București care nu joacă absolut toate piesele românești... **Rosetti,** alb ca un crin de ninisoarea anilor, e mai puțin departe de inima ta ca un pisc de munte: tot timpul a surprins pe care cum intra, cu

adevărul istoric că Mircea a avut şi un alt Radu în familie, nu numai pe acel Radu pe care toţi îl ştim că a fost Radu, şi d. **Rosetti** se căineşte dulce că era să facă această ne-mai-po-me-ni-tă confuzie care era să... Primul care a aflat de distincţia făcută de d. **Rosetti** între cei doi Radu, a fost şeful de atelier. Celorlalţi le-a destăinuit, cu surprize dramatice, din ce în ce mai amenajate în vederea scopului final, pe rând. Singurul care are ceva de spus în această controversă, e d. **Sadoveanu:** el cunoaşte, deşi e membru al Academiei, istoria românilor. D. **Stere** mărturiseşte că n'ar putea fi niciodată adversarul politic al d-lui **Trancu-Iaşi:** fostul ministru e poate singurul om care simte într'adevăr toată imensitatea fericirei de a fi ministru. Oameni fericiţi se văd foarte rar, oameni foarte fericiţi şi mai rar, un om cu totul şi cu totul fericit: niciodată. D **Trancu-Iaşi** fiind un om cu totul şi cu totul fericit, el trebue ocrotit şi păstrat ca un exemplar fără pereche al speţei umane!...

D. **Ibrăileanu** aduce însfârşit în discuţie o idee de artă... Ce trebue să facă ,,Viaţa Românească" pentru a cinsti memoria **Sarei Bernard?...** Şi propune reproducerea **în franţuzeşte,** pentrucă nici n'ar putea fi tradus cumsecade, nici nu s'ar putea scri mai frumos, a faimosului articol de antologie al lui **Jules Lemaître.** Toate obiecţiunile sunt zadarnice: d. **Ibrăileanu** ţine la această idee. Ţinea într'adevăr? Noi credem că nu... Era o cochetărie, o îndrăzneală, o revoluţie -- bună, desigur, numai între amici, şi poate pentru împăcarea spiritului care se ştie ţinut în atâtea hamuri, hăţuri şi frâe, şi sburdă totuşi în strânsoarea lor.

Şi d. **Ibrăileanu** mărturisi că dacă ar fi exilat pe o insulă pustie ar citi numai pe **Jules Lemaître...**

G. Ibrăileanu, este cel mai lipsit de personalitate din câți oameni mi-a fost dat să întâlnesc. Numai la noi unde lipsa de personalitate se confundă cu lipsa de caracter, afirmația de mai sus este dezonorată.

Kaiserling, filosoful german, care a făcut o călătorie în jurul pământului spre a se vindeca de personalitatea ce-l năpădea ca o anchiloză, dacă l'ar cunoaşte pe d. Ibrăileanu, l'ar iubi cu pasiune. Trebue să fi existat o clipă în viaţa d-lui **Ibrăileanu,** când forţele sufleteşti funcționau perfect ca o moară mică de vânt, ca un ceasornic sub clopot, ca un transatlantic de argint, într'o vitrină de agenție maritimă: Dacă în acea clipă, d.**Ibrăileanu** ar fi întâlnit un pedagog de geniu, ar fi devenit cea mai frumoasă și puternică inteligență critică din câte a avut țara noastră. A întâlnit însă mișcarea socialistă -- dela care a luat teatralul răzvrătitului, entuziasmul preconceput al profetului și apoi, tot aparatul care i-a complicat atât de mult exteriorul. Toate excentricitățile au fost aduse violent de vânt spre acel perfect vid sufletesc. D. **Ibrăileanu** poartă barba și frizura, inculte -- deși e atât de sensibil la eleganțe. (Venise la redacție cu un foarte interesant album de mode femenine -- tot veacul 19 -- în care identifica înfățișarea probabilă a eroinelor romantismului: iubitele lui **Musset, Hugo, Eminescu...**). Poartă câteva flanele sub şi peste vestă, iar peste haină o blană generoasă de urs: apoi, tot timpul, stă descheiat spre a se răcori și a svânta nădușala pe care nu ştie ce maladie nervoasă i-o provoacă... Nu fumează : enervează însă tot timpul o țigare pe care a aprins'o întâi la carton, spre a o desinfecta...

-- N'aşi vrea să fumez cu microbi, explică d. **Ibrăileanu.**

-- Foarte bine, foarte bine, afirm.

-- De unde?... ripostează inteligent. O manie şi asta... Am și manii.

In drum spre casă, d. **Ibrăileanu,** vorbește ca o femee veselă. Și dacă n'ar fi fost vârsta, l'am fi luat de braț și i-am fi spus glume de băiat în călătorie prin alt oraș. D. Ibrăileanu, căsătorit și cu o fată măritată nu s'a dumirit bine de ce a făcut Dumnezeu această pururi jignitoare confuzie între iubire și posesiune. Mama, -- tata, și ei?... Nu, nu se poate crede!... Dar în orice familie în care sunt trei copii, nu mai încape îndoială: de trei ori, sigur!... Biblioteca acestui excentric atât de cuceritor de simplu: dar e toată casa lui, în care vulgarul se împreună cu sublimul, arta cu nevoile gospodărești: galoșii în raft, umbrela în sertar și funia de ceapă în jurul portretului lui **Turghenieff,** -- cellalt uriaș sensibil și fără personalitate al literaturii ruse!...

Și în timp ce, în biblioteca în care lucrează de la 3 noaptea în sus, d. **Ibrăileanu** se întreabă unde e atât de admirata genialitate a d-lui **Iorga,** când acest ,,geniu" **n'a creat nimic,** eu îmi amintesc de cealaltă nefericire -- după cea socialistă -- care a deteriorat sufletul d-lui **Ibrăileanu:** poporanismul.

Născut să fie un perfect și delicios prețuitor de gânduri și sensibilități, d. **Ibrăileanu** -- fecioara cu suflet de înger -- a avut soarta, atât de vitrigă să trăiască în combinații utilitariste. Deși creat pentru un anarhism, care e singura condiție de dreaptă prețuire a artei, viața a voit ca d. **Ibrăileanu** să fie amanta fanatismului socialist, iar mai apoi -- cu atât mai rușinos, cu cât era opera personală a unui viril fecund în toate marile partide -- amanta fanatismului poporanist a d-lui **Stere.** S'au stricat, e adevărat, amândouă ,,legăturile" făcute cu ju-

răminte de eternitate; și socialismul romantic și poporanismul reacționar!

Ar fi fost însă d. **Ibrăileanu** mai norocos dacă vreunul din cele două fanatisme isbuteau în vre-o creație socială?...

Venisem pentru oarecari discuții contradictorii la Iași. Nici n'am avut vreme să le încep... Când m'am urcat în tren, am simțit că ele se rezolvaseră de la sine.

De vorbă cu d. E. Lovinescu

„Splendida generație"... -- D-l Popescu!... -- Criteriul de judecată al simbolismului. -- „Istoria civilizației române". -- Sincronismul și valorile estetice. -- Stilul epocei noastre. -- Cerc de admirație mutuală? -- Adversarii cercului Sburătorul. -- Poetesa cu pletele de foc...

D-l E. Lovinescu e o persoană rotundă. Viața, aproape numai cărturărească, pe care o duce de când un fermecător noroc l-a îndepărtat de Universitate și Academie -- cele două Justiții ale Geniului Banal -- i-a arcuit toate liniile: ale feței, al trupului și al gândirii. Și-a pierdut calitatea care-i împodobise junețea: grația în stil. A dobândit însă o fermitate de convingere pe care o păzesc, în conversație și scris, ironia și politețea. Casa, ca și viața d-lui Lovinescu au dobândit ceva din însușirile mai sus amintite: mica universitate din Câmpineanu 40, unde nu se dau nici bile, nici premii, dar care trăește luminoasă și pasionată de vre-o zece ani, atrage toate libelulele literare. Au rămas acolo, -- deși unii veniți cu intenții de polemică și satiră,--câțiva scriitori care nu fac rușine azi literaturii române. De obicei cenaclele literare sunt ușor de ridiculizat. Ființele toate, când nasc, au atitudini comice -- dar cât de sfinte!... Nu, n'am avea curajul să îndreptăm spre acel fin atelier de poezie, bun gust, politeță și grație, tunurile pe care le propunem pentru atâtea alte bastimente literare plutind îngâmfat, stupide și umflate, pe apele uleioase ale budgetului...

„Splendida generație"...

E ora 5.

Nu mai e mult până să apară prietenii și prietenele artei, atrași în primul rând de talentul de a primi al criticului care are, hotărât, în această privință, o educație anti-tradiționalistă... De atâta vreme supus de voe bună acestui farmec -- cum să mărturisesc această intenție publicistică?... Primul meu gând e să renunț. Al doilea gând e să mărturisesc d-lui Lovinescu tot, tot... și apoi să râdem, el ironic, eu învins. In planul meu e prevăzut un atac asupra trecutului -- când e vorba de trecut, oamenii se înduioșează totdeauna; e o introducere nițeluș muzicală; cititorii sunt cuceriți la sigur... Dau cu ochii de două fotografii -- punți de salvare!... Una, mai mare, reprezintă falanga literară care a pornit cam în acelaș timp: Corneliu Moldovanu, cu mustață neagră, groasă; Al. T. Stamatiad, svelt ca un palicar, cuceritor ca un Lohengrin; doamna Karnabatt, slabă; doamna Gârleanu, oacheșă ; d. Karnabatt cu un obraz ca o pitușcă moale; pictorul Satmary, cu picioarele pe o pălărie de pae, și o doniciară pe umăr; Gârleanu, cu ochii de prinț persan și mustăți elegante de lăutar de oraș; Dragoslav, ca un chirigiu travestit în notar; d. Minulescu, ca o tânără cuconiță cu ochelari la bal mascat, cu un braț leneș de gâtul d-lui E. Lovinescu, june seminarist... In fund, slab, Liviu Rebreanu, cu fața de publicist flămând, cu pălărie tare, neagră, de funcționar de stat... Cealaltă fotografie, mai mică, reprezintă un grup de prieteni cu prilejul reprezentărei feeriei „Inșiră-te Mărgărite" de V. Eftimiu. Pe un scaun poetul, cu mare lava-

lieră neagră la gât, tot scund, tot creţ, priveşte spre Maria Filotti--dar n'o vede! (Poziţia e pentru profil...). Apoi, în jur, Cincinat şi Ionel Pavelescu, d-na Karnabatt, E. Lovinescu...

...,,Am rostit atunci o conferinţă la Universitate asupra feeriei d-lui Eftimiu. Trebue să adaog că toate atacurile care s'au adus acestei opere de tinerească fantezie, dar nu lipsită de o concepţie personală a bazmului românesc, a creat un gen literar la noi, necunoscut până la d. Eftimiu. Feeriile cu poveşti au curs de-atunci cu nemiluita; nu le mai citez! Ultimul mare succes al d-lui Eftimiu e ,,Făt Frumos" de Horia Furtună...

...Oricât de puţin favorabil ai judeca literatura d-lui Eftimiu, îţi atrag atenţia să nu uiţi acea admirabilă idee din ,,Prometeu": oamenii alungă din jurul focului, pe însuşi Prometeu care venise să se încălzească... D-l Efitimiu nu e cum credeţi, victima dv. a tinerilor polemişti; el e mai curând victima propriei sale dexterităţi...

D-l Popescu!...

...Da, într'o zi se prezintă cu un caet de versuri un tânăr îndârjit şi indignat din fire. ,,Sburătorul" apărea. Se recomandă, Popescu. Nu era numai un solicitator obicinuit... (Primeam foarte mulţi, din toate breslele!) Tânărul avea un remarcabil simţ al ritmului şi o gândire largă, îndrăzneaţă. ,,Versurile dumitare vor apare în ,,Sburătorul", îi zic, dar înţelegi că nu le putem iscăli chiar aşa, Popescu... Să-ţi iei un pseudonim"... -- ,,Popescu e chiar pseudonimul meu, răspunde tânărul. Adevăratul meu nume e Dan Barbilian, -- licenţiat în matematici!"

De aci a trecut mai uşor la **Ion Barbu,** care e numele unui bunic al poetului.

Surprizele lui Ion Barbu n'au încetat, nici după apariţia versurilor sale cu factură parnasiană. A trecut la un fel de poezie balcanică, şi în ultimul timp la un expresionism, mai mult... arbitrar.

Criteriul de judecată al Simbolismului

După ce în articolul din **Omul liber** susţii, scriind despre volumul meu ,,Poezia nouă", că rău fac definind simbolismul după un criteriu de substanţă poetică (sufletul muzical redat prin mijloace de suggestie) şi propui acea prăpastie care e principiul expresiei -- ca şi cum oamenii s'ar deosebi între ei după felul în care poartă vesta sau cravata -- crezi în revista **Lumea,** că nici sufletul nu e tocmai de dispreţuit... In ziua în care pun pe două coloane această contradicţie... Vezi pericolul?...

Astfel că cea dintâi concluzie pe care oricine o poate trage, e că toate observaţiile făcute cu privire la studiul meu asupra poeziei noui, cad!...

...Nu, eu n'am susţinut câtuşi de puţin că materialul poetic al simboliştilor adevăraţi e pe de-a'ntregul simbolist, şi că în opera lor nu se găsesc şi elemente streine... Dar în virtutea unui principiu pe care-l socot fundamental, eu fac această operaţie critică necesară, de a scoate ceiace e în afară de definiţia pe care o dau simbolismului, şi de a clasa astfel pe scriitori, cred, în chip organic şi deci sigur.

In literatura română, am spus'o, Tudor Arghezi, bunăoară, e numai un **fals** simbolist -- oricât ar

susține admiratorii și elevii lui, contrariul. Sunt poate printre cei dintâi care am arătat, în virtutea aceluiași principiu, că Al. Macedonski, care trece drept șeful școalei simboliste române, e un clasic!

...Dumneata îmi reamintești că definiția unei școale literare nu trebue scoasă din opiniile critice ale poeților, ci din creația lor; că chiar aceasta din urmă fiind uneori contradictorie în ce privește cuprinsul, trebue să cercetăm elementele care au constituit grupul. Imi citezi exemplul școalei simboliste franceze, de la care purcede simbolismul român: în ce privește **materialul poetic,** Rimbaud și Mallarmé stau fiecare la polul opus al conștiinței umane, ceva tot atât de antitetic ca apolinicul și dionisiacul în filosofia lui Nietzsche. Cu toate acestea sunt cei doi stâlpi de marmură ai școalei franceze care a avut o formidabilă înrâurire asupra literaturei lumei.

Și îmi ceri să găsesc în **mijloacele de expresie** principiul comun...

Nimic în acest caz nu te mai îndrituește pe d-ta să revii, și să susții **contrariul,** că elementele sufletești nu sunt nici ele de disprețuit -- în care caz trebue să adopți principiul meu de analiză, care implică și materialul sufletesc și expresia!

Hortensia P. Bengescu.--Poate că d-l Lovinescu n'a făcut în volumul IX de „Critice" decât să raporteze poeții la principiu, rămânând ca apoi, în celelalte opt volume, cititorul să găsească, analizat în sine, complect, pe oricare din poeții contemporani...

E. Lovinescu. -- E în volumul „Poezia Nouă" vre-un poet a cărui însușire fundamentală să fi fost trecută cu vederea?... Nu dă oare volumul o imagine integrală a poeziei române contemporane?... Căci în volumul al IX-lea din „Critice" e vorba

nu numai de simbolism, ci de toate aspectele poeziei noastre de azi. *).

Hotărît, cu toții nu facem decât, în cărțile altora, să ne citim tot pe noi!

„Istoria civilizației române"

Nu mai vorbesc de d-ta, care de două săptămâni îmi faci observații asupra cărții, și eu am convingerea nestrămutată că nici n'ai citit'o! Iată, însuși d-l C. Rădulescu-Motru, care mă 'ntreabă într'o scrisoare... Dar dă-mi voe să-ți spun întâi ce cuprinde cartea, ca să știi de ce e vorba. Desvoltarea, până'n veacul trecut, a poporului nostru a fost împiedecată de orientalism, prin instrumentul lui cel mai puternic, ortodoxismul. Cele câteva întâmplătoare atingeri cu marea cultură apuseană ne-au dat și primele licăriri de conștiință națională.

Toți istoricii care ne-au vorbit până azi de o „tradiție" culturală -- sunt în afară de adevăr, sau se află într'un adevăr atât de umilitor, că e mai bine să-l uităm, iar nu să facem din el -- precum s'a încercat iar de curând în viața culturală -- un stindard de luptă.

Progrese evidente, în viața politică și socială, am făcut oridecâteori am izbutit s'o rupem cu „tre-

---

*) D-l F. A. răspunde aci învinuirei de contradicție că, în cazul școalei simboliste, principiul de diferențiere de alte școli e **numai expresia**. Caracteristicele sufletești, trebue luate în considerație însă în ce privește analiza **izolată** a poeților -- altfel Rimbaud și Mallarmé ar trebui clasați în școli diferite, ceiace ar fi fals. (Romantismul, dimpotrivă, ca școală, poate fi înțeles și trebue analizat mai mult ca material sufletesc, inovațiile de expresie fiind aproape un bun comun).

cutul strămoşesc". „Regulamentul Organic", bunăoară, în acest înțeles, reprezintă -- cu toată origina lui străină, -- un progres imens în desvoltarea vieței noastre publice. Și așa mai departe... Obiecțiuni aduc materialismului istoric -- reprezentat la noi prin d-l **Zeletin** („Revoluţia burgheză în România") -- şi arăt că în clipa când la noi se introduce ideologia burgheză, nu existau încă temeliile economice ale unei atari revoluții. Aceste temelii s'au creat, apoi, în decurs de câteva decenii -- și aci trebue pomenit Ion Brătianu, singurul care a avut viziunea precisă a momentului istoric! -- în cadrul politico-juridic al revoluționarilor pașoptiști.

Geniului politic al munteanului Ion Brătianu datorăm crearea burgheziei române, în realități, după ce fusese în capete și pe hârtie. S'ar putea spune că punctul acesta de vedere e al Junimei... Nu. Căci pe când Junimea (și toţi critici și ziariștii ei) socoteau că am evoluat **anormal,** de la formă la fond, -- vezi corolariul: să dărâmăm această șandrama a „negrei streinătăți" care falsifică geniul național--eu socot, din potrivă, că am adoptat singura formă **normală:** cea revoluționară, căci a fost singurul fel posibil să ne punem pe acelaș plan cu popoarele europene, în concertul cărora intram ca națiune independentă. Fenomenul nu e izolat: el e atât de normal, încât s'a repetat în toate țările înapoiate care au intrat în veacul XIX în orbita civilizației europene: e o lege a interdependenții, care lucrează prin contagiune mintală, și apoi prin economie, și pe care, în amănunt, o studiez în volumul III al lucrării mele.

D-l C. Rădulescu-Motru, îmi scrie câteva rânduri destul de măgulitoare, dar e foarte uimit de faptul că eu susțin necesitatea de a ne fi adaptat

ideologiei burgheze apusene. „Dacă e aşa, -- zice domnia-sa, de ce -- având în vedere toate avantagiile -- nu ne-am adapta ideologiei contemporane ruse, care e destul de contagioasă?... Şi în acest chip dr. Lupu (1925) ar putea fi într'adevăr geniul politic al poporului român!". Dar d. Motru uită acest fapt: că independenţa nu e o chestie de bunăvoinţă, ci o lege -- ea ni se impune, fără să consulte bunul nostru plac. Noi trăim în orbita ideologiei şi economiei apusene. In ziua în care Apusul s'ar bolşeviza -- în 24 de ore, mai înainte deci ca economia noastră să fi ajuns la gradul de desvoltare al celei apusene, am urma aceiaşi curbă istorică...

...Ştiu, d-ta, ca şi câţiva „specialişti" în economie politică, vă tot uimiţi că-mi scot argumente şi fapte sociologice din E. Faguet, Gustave le Bon, Chamberlain, Laskine şi alţii -- care n'ar fi decât -- cum zici -- „uzufructuarii" în publicistică ai adevăraţilor economişti. Dar ce admirabil scriu cei de mai sus!... Ce limpede formulează ei o idee -- ce plastic! Iată două broşuri istorice de d. N. Iorga: cât crezi că se poate scoate din ele, pentru o operă de sinteză?... E un amestec de fapte, o confuzie de expresii... Şi această tradiţie de a scrie prost, e -- de la Gherea -- respectată de toată economia politică română, inclusiv criticii literari, urmaşi ai lui Gherea!...

Sincronismul şi valorile estetice

Nu există antinomie între sincronism şi valorile estetice.

„Sincronismul -- precum am arătat şi aiurea --

nu se raportează numai la una din preocupările omeneşti, ci slăbeşte în totalitatea lor o interdependenţă care le dă un stil şi un ritm, formele estetice îi sunt deci supuse ca şi fenomenele sociale şi economice. Omul nu este o fiinţă abstractă sau izolată; acţiunea lui spirituală suferă presiunea atmosferii morale a veacului după cum suprafaţa trupului suportă presiunea atmosferii fizice.

Dar dacă sincronismul este numai o lege de existenţă a vieţii sociale, considerată în toate manifestările ei, printre care intră şi esteticul, nici „diferenţierea" nu trebue privită decât ca o replică necesară desvoltării şi progresului aceleiaşi vieţi sociale.

Ceiace nu înseamnă anularea importanţei diferenţierii; dimpotrivă, trebue s'o exaltăm ca pe adevăratul agent al progresului şi ca pe singurul reactiv împotriva multiplicării în serie şi a continuităţii vegetative.

Apreciabilă ca tendinţă şi efort, diferenţierea nu se valorifică însă decât prin rezultate şi în însăşi cadrele ei de manifestare; în estetică diferenţierea nu reprezintă aşa dar prin sine o valoare, ci numai o lăudabilă tendinţă a cărei importanţă rămâne de precizat înăuntrul cadrelor esteticei.

Dar dacă valorile estetice nu se deosibesc de celelalte valori spirituale, ci sunt numai simple rezultate ale luptei dintre cele două forţe inegale din a căror ciocnire iasă civilizaţia lumii, -- ele nu sunt nici în contradicţie cu principiile sincronismului. Oricât de minimă şi de imperceptibilă ar fi, şi deşi reprezintă un efort individual -- în cele mai multe cazuri şi mai ales în cazurile în care e valabilă, diferenţierea nu e o acţiune conştientă şi arbitrară, ea însăşi este determinată, -- dacă nu încă de o stare de spirit generală -- totuşi de anumiţi fac-

tori sufletești în strânsă interdependență. Ea este prin urmare rezultatul perceptibil al unor cauze deseori imperceptibile. De ar fi solitară și arbitrară, acțiunea i-ar fi nulă; tocmai prin strânsul ei determinism cu momentul istoric, rolul ei capătă, prin fecunditate, o importanță apreciabilă în determinarea etapelor progresului. In acest sens, departe de a fi antinomică, diferențierea se înglobează ca un element decisiv în legea generală a sincronismului sub imperiul căreia se desvoltă viața civilizațiilor moderne.

Stilul epocei noastre

Cât despre întrebarea asupra „trăsăturilor caracteristice ale stilului epocei noastre" cu aplicații precise la literatura română contemporană -- îți mărturisesc că n'am soluții ce se pot exprima pe calea lapidară a unor răspunsuri categorice. Problema nu-mi pare, desigur, absurdă și intră în vederea preocupărilor mele viitoare. In ordinea intențiilor mele ea ar trebui sá preceadă chiar și **Istoria civilizației române** și numai întâmplarea a trecut-o la rezervă. Cum în orice caz, ea se desvoltă mai mult în domeniul ipotezelor, reclamă și un tact și un calcul de probabilități ce o feresc de formulări definitive.

Cerc de admirație mutuală?

După această eliminare de oportunitate, rămâne întrebarea : E oare cercul **Sburătorului** un cerc de admirație mutuală precum s'a spus ? Sub formă polemică ai tratat-o, de altfel, și d-ta în coloanele

Sburătorului. Cercul **Sburătorul,** știi tot atât de bine ca și mine, este de zece ani o realitate săptămânală, ca să nu spun cotidiană: o trăim cu toții, și, atent față de fenomenele vieții literare, fii sigur că-i înregistrez și evoluția și ritmul cu destulă obiectivitate pentru a-i preciza mai târziu fizionomia; după istoricul formației civilizației române și al literaturii române contemporane, voi întreprinde și istoricul mișcării noastre, nu din excesivul sentiment al importanței ei cosmice, ci din convingerea că astfel de mișcări colective sunt destul de rare în evoluția culturii noastre pentru a merita să fie fixate nu numai sub forma doctrinară, ci și sub forma vie a conviețuirii cu multiplele ei incidente ce explică și pe oameni, dar luminează și momentul literar. Nu mă întrebi nici de rostul, nici de mecanismul acestui cerc de elaborație literară -- și bine faci: Ar fi să anticipăm asupra unei operații în curs. Te mărginești numai la obiecțiunea admirației mutuale pe care am cultiva-o: e, negreșit, cea mai nedreaptă învinuire ce ni s'ar putea aduce. Activitatea mișcărei noastre se desfășură, în genere, într'un singur plan, pe care l'am putea numi **al esteticului,** pentru a-l deosebi de tendințele etice și sociale încă destul de curente, și al modernismului pentru a-l deosebi de unele procedeie ostentative. Dar această tendință generală nu numai că nu este exclusivă și se adaptează după însăși natura genurilor literare -- și cazul lui Brăescu este din cele mai convingătoare -- dar chiar pe propiul său teren de luptă se descompune în nuanțe destul de perceptibile: nu pot decât aminti, de pildă, divergențele noastre în chestiuni totuși importante și polemicile în înșiși coloanele **Sburătorului,** în paginile **Istoriei literaturei române con-**

timporane. Ceiace caracterizează pe membrii esențiali ai cercului nostru e **individualismul și respectul individualității** : tăria, și totodată slăbiciunea în unele privinți. Pentru a te menține printre noi, trebue să știi asculta adevărul sub forma mlădioasă a unora, sub forma mai brutală a altora; nu că ne-am atribui o competență literară fără greș, dar prezența a treizeci de oameni a căror preocupare exclusivă e literatura, determină o atmosferă care situează aproape de la sine; chiar tăcerea conține în ea un principiu de valorificare. Utilitatea unei astfel de atmosferi, -- oricare ar fi tendințele doctrinare și posibilitățile ei de afirmare -- este neîndoiasă: și nu e duminică în care fiecare din noi să nu se dedubleze și să nu se verifice, chiar de n'ar fi decât prin acele imponderabile ce se desprind din orice colectivitate omenească. Acest respect al individualității știi prea bine, deoarece ai spus-o d-ta însuți, merge până la anarhie și nu se poate plânge nimeni dintre noi de a fi găsit în tovarășul său de luptă o simplă complezență ce-și așteaptă reciprocitatea: cele mai încăpățânate rezerve, pe care le trezesc operele noastre sunt tot printre noi, fie dintr'un anumit fel de a vedea, fie chiar numai din dorința, legitimă până la un punct, a afirmării independenței atitudinii.

O astfel de atmosferă de sinceritate, în care talentele se situează dela sine prin virtutea verificării săptămânale, nu este însă prielnică decât caracterelor tari; asiști, deci, ca și mine și de atâția ani la scurte apariții de elemente tinere ce încearcă fără a mai insista apoi sau de temperamente slabe ce-și caută prin încordare o valorificare disproporționată. Cu îngăduința noastră principială, nepăsători, lăsăm să se desăvârșească însuși procesul vieții de integrare și dezintegrare: o atmosferă

literară reprezintă un habitat cu inegale efecte individuale şi nu cred să mă înşel afirmând că habitatul convieţuirii noastre literare e dezinteresarea, respectul individualităţii şi -- lucru aproape de necrezut -- omenia.

„Adversarii“ Sburătorului...

Mă întrebi, totuş, pe ce cale a prins consistenţă această părere destul de generalizată a unui cenaclu format pe baze de admiraţie mutuală. Nu mai vorbesc de cei din afară, de cei ce nu ne cunosc sau de cei ce ne duşmănesc pentru atâtea motive întâmplătoare. Rău-voitorii cei mai înverşunaţi sunt însă tot printre noi: cea mai mare parte din toţi aceşti tineri care se încearcă cu atâta timiditate decentă în vreo lectură poetică ne sunt duşmanii de mâine, dacă speranţele lor nu s'au realizat sub forma visată de dânşii. Citeşte, nu mai departe, foiletonul **„Cuvântului“** din luna trecută şi vei vedea cum foiletonistul, după ce atâţia ani s'a încercat în lecturi poetice şi prozaice nefericite, pe al căror efect mi-am dat silinţa să-l îndulcesc, un tânăr ne ia acum de sus de tot, ne tratează de incompetenţi şi de masonerie literară -- în care, totuşi, s'a străduit să intre!... Dar, cum ţi-am mai spus, totul trebue privit ca un fenomen natural şi când porneşti la o acţiune, trebue să ai în vedere şi riscurile ei.

. . . .

Nici nu băgasem de seamă că cea mai mare parte din obicinuiţii cercului sosiseră. Un zvon de albine în livadă -- şi înţepătura cuiva -- mă

smulse din țesătura densă de idei a d-lui E. Lovinescu.

Era ora 6 jumătate...

Cu mâna stângă amfitrionul dete puțin deoparte micul templu de alamă care e lampa electrică, și privi înainte, spre colțul divanului din dreapta, unde — aproape ascunsă de o vază de flori de toamnă — o mică poetesă cu suflet regal și plete de foc, începu în tăcerea deplină să citească mistic: „Pentru Myrriam cea de azi și cea de-acum trei mii de ani...‘.

De vorbă cu d. Ion Minulescu

Prima farsă ! -- „Clopotele“ lui conu Mihalache. -- Caragiale și poezia simbolistă. -- C. Stere e în fond un poet liric... -- Poetul are 45 de ani? -- „Roș, Galben și Albastru !“ -- Cucuriguuu!...

Lui Paul Zarifopol

Poetul Ion Minulescu fusese numit prin aclamație director al Teatrului Național. Intâmplarea, care m'a slujit de atâtea ori, a voit ca după amiaza sortită să-l văd pe noul director, s'o petrec în întregime între zidurile micului și fantasticului oraș care e Teatrul Național.

In acea după-amiază, cea dintâi după-amiază de adevărată primăvară, când toate trăsurile, duduie, automobilele și școlarii au ieșit la Șosea sau la câmp, am intrat în sala uriaș boltită și crud luminată, ca un palat scufundat de basm în adâncul mărilor, pe cine știe ce stâncă de coral, pentru ca în locul primăverii nestatornice și tragice -- ea poartă surâsul propriei morți în fiecare floare, pe fiecare gură -- să gust siguranța operei de artă.

E un matineu. Se reprezintă „Tinerețe fără bătrânețe" a poeților Adrian Maniu și I. Pillat.

Nu, n'am noroc! Piesa rău primită și de public și de bunii mei confrați cronicari dramatici, cu gustul atât de exersat pentru recunoașterea mediocrității, piesa nu-mi oferă siguranța operei de artă -- pentru că simt și aci gustul morții. Piesa celor doi poeți -- extraordinar de bună față de producțiile obișnuite ale dramaturgilor autochtoni -- e

alterată de creerul obosit al nu știu cărui domn care a otrăvit miezul piesei, redând aidoma pe scenă Câmpile Elizee și gemetele umbrelor nefericite, uitând că poezia umbrelor din text e una, iar gemetele reale pe scenă sunt altceva. Opt tablouri vii nu mai izbutesc să stârpească efectul a două tablouri penibile. Moartea primăverii și moartea operii de artă, alcătuiau abstract două planuri suprapuse, pentru cine știe ce altă construcție mai complexă poate, și mai dureroasă...

Și piesa?... Dar e însăși povestea poetului care umblă după vecinicie, urmărit de criticul trivial, plin de catalogări, corectări și filozofări, goana poetului după chipul care nu se va ofili, trupul care nu va cădea oase mucegăite în mormânt. Poetul trece prin cârciuma satanei, prin podul cititorului de stele, prin stâncile unde apare Sf. Vineri hrănită de doi hultani -- spre a face, dezamăgit, drumul înapoi. Dar drumul înapoi -- în virtutea aceleiași legi de nestatornicie -- nu mai e acelaș: excursioniștii sunt preumblați de un călugăr cu gânduri industriale pe locurile dintre stânci ale Sfintei, și tot loc de turism a devenit podul cititorului de stele. Poetul luat drept nebun, cade mort la picioarele lunetei uriașe, cerând „frăgezimea stelei care cade“..

Și astfel se adaugă al treilea plan unui sistem care se încheagă...

Mă ridic, aplaud cu discreție -- numai pentru mine! - această operă goethiană cu elemente fundamentale de basm românesc, căzută între un regisor care n'a fost poet și cronicarii dramatici care vai! au fost, și reprezentată în primele zile ale primăverii, când lumea umblă după frunze și fire de iarbă.

Dar nu, calvarul meu sentimental nu s'a încheiat aci! Se încheagă din nou, din voia mea, un nou

plan. Peste câteva clipe voi avea bucuria de a sta de vorbă cu Ion Minulescu. Dar Ion Minulescu este însăși imaginea unui început de anotimp în literatura română. După cele dintâi acorduri de încercare, pe o temă când de Eminescu când de Macedonski, Ion Minulescu se înfățișează pe neașteptate cu adevărata lui geografie -- uluitoare prin culori, sunete, atmosferă și elan! Nimic asemănător până la el. Spaima pe care a provocat-o -- el știe! -- e atât de mare, încât -- din milă pentru contemporani și critici -- debutează în „Viața Literară" a lui I. Chendi -- adversarul sumbru al „simboliștilor" Anghel, Demetriad, Macedonski („Macabronski") -- cu o așa zisă „traducere". Traducerea era însăși poezia minulesciană, Romanța *lui, așa cum am cunoscut-o cu toții mai târziu, înnoind limba, înnoind atmosfera literară, pătrunzând în școli și saloane, în grădini și reviste umoristice, jefuită de acea bandă de pirați, imitatori care confirmă totdeauna geniul creatorului.*

Un critic, eminent de altfel, mărturisea de curând că poezia lui Ion Minulescu trebue cercetată din nou. Nu se știe dacă e într'adevăr vie și viabilă. Sunt îndoeli... Popularitatea ei subtilă denotă o vulgaritate, nu îndeajuns de observată azi. Cine știe dacă poezia minulesciană nu e decât un punct de plecare...

Dar acesta e destinul oricărei poezii adevărate! Toate lumile poetice originale, devin vulgare și caduce. Și în ce privește pe Ion Minulescu, el va trăi în literatura română nu numai prin poezia lui, deși cuprinde elemente caduce sau născute moarte, dar și prin acest „punct de plecare", de fapt înmormântarea unei anumite „literaturi" care l-a precedat și a încercat de câteva ori să-l asasineze. Nu

cunoaștem în ultimii 20 de ani un critic — în afară de două-trei personalități — care să fi făcut în cultura română și gustul public, o mai definitivă și sigură operă de curățire și higienă critică și violentă ca aceast poet! E puțin lucru? Dar e esențial!.. Ion Minulescu, prin poezia și marele lui succes, a făcut cu putință gloria unui Arghezi, unui Bucovia, unui Maniu, unui Philippide, unui Blaga și alții...

Că poezia lui, citită azi, ar putea apare uneori cam întârziată față de creațiile poeților contimporani... Dar e tocmai meritul lui Ion Minulescu! Și e meritul oricărei primăveri adevărate care, după ce a suferit toate sulițele de ghiață ale cerurilor târzii, se topește fără urmă în cea dintâi zi de vară...

A! Dar să nu vă închipuiți!... Ion Minulescu nu se „topește". El este un anotimp în neîntreruptă înnoire! Bonhomme vit encore! *(Vă aduceți aminte de acest strigăt superb al bătrânului Breugnon!) Ion Minulescu nu cunoaște starea pe loc. Versurile lui, în mijlocul puilor pe care i-a ocrotit douăzeci de ani, ultimile lui versuri pe care le găsiți prin revistele cele mai proaspete și mai tinerești, sunt tot atât de originale și vii, ca versurile „traduse" acum două decenii pentru amarnicul și îndârjitul Chendi. „Artistul pentru mine, trebuie să fie găina care clocește ouă de rață! Dacă a clocit tot ouă de găină —* s'a curățat! *Pe acelea le cunoaștem toți". E deviza lui Ion Minulescu — și deviza viitoarei Academii de poeți liberi, care va purta numele primului lor Cavaler!*

. . . .

Nu! A fost o iluzie!... Cristalele morții pe care le înălțase una peste alta, imaginația mea, s'au topit

în prezența poetului pururi inovator. Atât belșug de viață, o inteligență atât de imună la sugestiile ruginei, o imaginație care pornește și năzuește la creația pură, la originalitatea absolută -- deși visul e himeric! -- nu-ți dă răgaz să guști voluptățile amare ale scurgerii anotimpurilor. Zadarnic mi se înfățișează icoana multiplă, în camera șefului de cabinet, a artiștilor și artistelor Teatrului Național de acum o jumătate de veac: Nottara *tânăr,* Demetriad *cu mustăcioară,* Marioara Voiculescu *în profil tandru, cu pană mare deasupra pălăriei arhaice,* Tina Barbu *ca o fragedă unguroaică odihnită și cu ochi duioși, doamna* Lucia Sturdza-Bulandra *în profil roman și talia subțire de amazoană, cu grație de lebădă fără vârstă, bietul* Radovici, *cu monoclu, demn ca un tânăr împărat...*
...Și mă urmărește aevea pe uliți și apoi noaptea până în vis, imaginea tinerească și primăvăratecă a Poetului fără moarte prin înnoire.

*

Pe Ion Minulescu nu l'am putut vedea. L'am găsit însă acasă, în cel mai interesant muzeu personal de artă modernă.

Prima farsă!

„...Iată, dau foc unui călugăraş; mirezmele lui nu sunt otrăvitoare. Şi iată, îl pun colea, pe această cutie de tinichea. In poezie am pus „tripieduri" ca să epatez femeile: ai observat cât de mult plac femeilor obiectele cu trei picioare! Inceputurile mele literare... Nu-ţi mai vorbesc de premiul luat pe când eram elev de liceu la Piteşti, dela revista lui Bacalbaşa pentru cea mai bună poezie monorimă. Am debutat în revista d-lui Ovid Densuşianu care însă mi-a respins bucăţile cele mai bune. Adevăratul meu debut a fost în „Viaţa literară" din 1906, de sub direcţia lui Ilarie Chendi. Cum să-ţi mai fi tras sufletul de „sămănătorismul" de pe atunci?... „Tradiţionalismul" de-acum e o jucărie... Ca să intru şi eu în lume i-am ticluit o farsă lui Chendi: i-am dat opoezie de-a mea şi i-am spus că e traducerea unei poezii descifrată pe un papirus găsit la Pompei. Poezia a apărut... Caută colecţia „Vieţei Literare!"... Când a aflat Chendi, s'a supărat foc; nici n'a vrut să mai ştie de mine! Dealtfel a revenit... Tot el a publicat apoi o bună parte din „Romanţele pentru mai târziu", şi a avut -- dacă-ţi aduci aminte -- cuvinte bune pentru versurile mele. Adevărul e că publicul îmi ştia versurile pe dinafară! Intâmplarea cu Chendi nu trebue să te mire pentrucă eu am fost totdeauna un tolerat, critica mă primea ca un fel de otravă, un fel de chinină -- necesară numai la anumite febre!

Da, aici suntem în domeniul subtil al cerului gurii şi creerului!

Singura mea nădejde era prietenia câtorva scriitori: Eugen Speranţa, Mihail Cruceanu, N. Davidescu, Al. Stamatiad, de altfel singurii cu care

puteam vorbi literatură, fără teamă de a mi se a-runca ceașca de cafea în cap!

„Clopotele“ lui conu Mihalache

Eram la Tulcea, trimis din nevoile slujbei dela Constanța unde mă aflam cu D. Anghel, când am scris lui conu Mihalache, directorul „Convorbirilor Critice“, alăturându-i și poezia „Clopotele“. Conu Mihalache îmi răspunde că poezia e bună dar că are nevoie de oarecari schimbări... Răspund și eu că nu fac nici o schimbare! Eu vreau să-mi recunosc singur prostiile, nu să mi le spuie altul. Și n'am schimbat nimic. Știam că'n cercul „Convorbirilor Critice“ se dau lupte omerice în jurul manuscriselor. Scriitori de toată mâna, unii musafiri cu totul străini de poezie, se credeau datori să schimbe versuri, cuvinte, să aibe păreri literare... Conu Mihalache, deși n'a avut niciodată pretenția să fie poet liric, a scris pe marginea „Clopotelor“ o altă poezie, cu schimbările pe care le socotea necesare ca să fie perfectă. „Convorbirile critice“ apar și cu „Clopotele“ mele și cu „Clopotele“ lui conu Mihalache. Am toată dragostea pentru el, căci îl știu însuflețit de patimă pentru literatură. Literatura e pentru el o pasiune sufletească și o nevoie intelectuală, iar nu o trambulină... Ii cer iertare însă că, după 20 de ani, eu rămân la părerea că tot versiunea mea e mai bună!...

Caragiale și poezia simbolistă

Prestigiul literar mi l'a dat un om pe care n'am avut prilejul și fericirea să-l cunosc și să-i strâng mâna: este I. L. Caragiale care citindu-mi „Clopotele“, dela Berlin unde se găsea, i-a scris d-lui Dragomirescu cerând amănunte asupra au-

torului. Cred că d. Dragomirescu are încă scrisoarea lui Caragiale; ar putea-o reciti...

In definitiv personalitatea unui poet e ca o floare. Nu i se poate schimba cu cine ştie ce socoteală o petală sau stamină, și nimeni mai bine decât floarea nu ştie care-i sunt adevăratele petale și stamine! Floarea e galbenă sau liliachie, pentrucă așa îi e sămânţa! Nu e nici o crimă dacă unora le place trandafirul, altora garoafa, altora laleaua. Vina e atunci când prostia, ca un vin tare, te îmbată și te face să iei un crin drept baston.

Am scos apoi -- e drept, numai 3 numere! -- revista „Insula", cu N. Davidescu, A. Maniu, Nae Ionescu, C. Beldie și prietenul Teodor Solacolu...

C. Stere e în fond un poet liric...

Revistei „Viața Românească" îi trimisesem câteva din poeziile mele, dar fuseseră toate respinse! Imi luasem speranța să mai fiu vreodată colaborator al „Vieţei Româneşti". Când la masă la d. Ion I. C. Brătianu, unde trubadurii nu erau dispreţuiţi, am întâlnit pe d. C. Stere. După masă am fost rugat să recitez și am recitat câteva din versurile mele: „Soarele", „Morile", „Vagabonzii"... Cel mai entusiasmat a fost d. C. Stere, directorul „Vieţei Româneşti"!... Şi cu reproş în glas: -- „De ce n'ai trimis nimic „Vieții Românești"? -- I-am trimis! -- Da? -- Şi au fost respinse!... -- Se poate?... Dă-mi versurile pe care le-ai recitat adineaori!..." Şi i le-am scris acolo, pe colţul mesei. Poeziile au apărut în numărul următor al „Vieţii Româneşti"!...

D-ta, crezi că d. Ibrăileanu trebue să le fi luat drept comunicat liberal și le-a publicat ca un „râu necesar politic"...

Adevărul e că volumul în care se aflau și versurile publicate de „Viața Românească" a fost, la

apariţia lui, obiectul unei critici teribile, împotrivă, din partea numitei reviste.

Ajunsesem să cred că furia criticei noastre e cea mai bună reclamă ce o poate visa un autor român!.. Prima ediţie de 2000 exemplare din „Romanţe pentru mai târziu" a fost mâncată de şoareci; ultimul tiraj, de 10.000, s'a vândut într'un an.

Are 45 de ani?...

Poezia e ca un gheizer: ţâşneşte în chip firesc! La 45 de ani e baroc, e grotesc să mai scrii poezii!... Te cheamă alte forme, care pe lângă intuiţie cer experienţă, mult meşteşug... Am scris în forma romanului numai după ce -- sănătos, cum mă vezi, -- am scăpat de cleiul gazetăriei. Am lăsat o pauză între război şi mine - şi războiul a fost pentru scriitorii noştri un adevărat examen de capacitate -- până să scriu romanul **Roş, Galben şi Albastru.** Trebuia să cadă la fund toate gunoaiele şi toate flaşnetăriile... Şi apoi l'am scris dintr'odată. Căci îl purtasem destul în mine. Intr'o lună jumătate a fost gata: îl rumegasem doar, ca un bou după ce a mâncat iarbă. Unde să-l public?

Mă urc în tren şi mă duc la Iaşi, la „Viaţa Românească".

D-l Ibrăileanu a ascultat numai câteva capitole şi l'a reţinut să-l publice, oricum şi orice aşi fi scris mai departe!

„Roş, Galben şi Albastru"

Romanul a apărut în „Viaţa Românească", şi acum de curând în editura „Cultura Naţională". Editura mi-a plătit atât ca să pot pleca şi sta la Paris o lună: am avut voluptatea să trăesc însfârşit şi eu în ţara mea, din produsul materiei mele

cenușii! Am plecat cu oarecare tristețe -- căci acum 20 de ani trăisem la Paris 4 ani jumătate, și cu banii tatei... Știu că nu toți colegii mei de literatură au acelaș noroc; ei câștigă din opera lor atât cât să meargă cu trenul până la Chiajna!...

Ceiace n'ași fi crezut însă niciodată e ca pe „Avenue de l'Opera" un necunoscut să mă oprească și în loc de „Bună ziua" să mă întrebe: „Ce e cu **Roș, Galben și Albastru?...**"

Era d-l Pâltânea, criticul român dela Mercure de France!

Se pare că franțujii s'au plictisit într'atâta de Rabindranath Tagore, de Joyce și Dostoiewski, că țin morțiș să li se traducă și din literatura română.

Venezulianul, un prieten din Venezuela, care n'a mai părăsit Parisul de-acum 25 de ani, când l-am cunoscut: -- „Caramba"!... îmi zice, **Roș, Galben și Albastru** e roman venezulian, căci roș, galben și albastru sunt culorile Venezuelei. Romanul trebue tradus în limba noastră! Columbia și Ecatorul au aceleași culori naționale! In trei republici deodată vei fi citit! De-aci vei trece în America de Sud, în chip firesc, căci se vorbește aceiași limbă, spaniolă, apoi în Spania, de-aci în Franța unde André Gide sau Romain Rolland îți vor scrie o prefață, ca d. H. Sanielevici în țara ta, cu aceste mari recomandații, să te scoată însfârșit dintre cei 150 imbecili care scriu românește!..." Ce glorie!... Eram fericit!...

...Nenorocul meu e că nu găsesc nici un român care să știe spaniolește și nici un spaniol care să știe românește!...

De-aceia, docamdată, mă văd silit să scriu piese și romane pline de imoralități pe care criticii mei indignați, preferă să le practice...

. . . .

Și luat de șuvoiul vervei lui artistice, Ion Minulescu, se duce și se'ntoarce, fără a conteni din vorbă, când pe o ușă, când pe alta, și cu brațele pline de cărți, de reviste, de ziare literare... Iată „Paris-Journal", ziar literar distins, cu mult mai prețuit de cunoscători decât „Nouvelles littéraires". Iată cărți din cultura „Imagier" -- un abea cunoscut Rémy de Gaurmont! Iată uluitoarele reviste umoristice, numere de Crăciun și Anul Nou, cu o exacerbare de spirit și vervă satirică. Iată flacoane noui de parfum... Iată măștile extraordinare ale Baletului Suedez, caetul cu „Relâche", balet-cinematograf de Francois Picabia, dadaistul spiritual. Iată în sfârșit The dial, The Arts, The transatlantic review -- pline de spiritul atât de ridicat de-asupra pământului, realizat în piatră, lemn, bronz și aur al lui Brăncuș!

-- ,,Brâncuș, cel mai reprezentativ sculptor al epocei, și în acelaș timp o entitate a geniului românesc: e oltean!.. De ce nu revine în țară? Tot naiv ai rămas.., -- Ce ? vrei să-l înjure lumea, să-l ucidă criticii cu pietre? Uite colea, în revista asta americană, o poezie scrisă anume, pentru ,,Pasărea Măiastră" în aur, a lui Brâncuș: ,,Brâncusi's Golden Bind, by Mina Loy"

„Pasărea Măiastră" în aur, e aidoma cu „Pasărea Măiastră" de alamă expusă de grupul constructivist român la Expoziția Internațională a Contimporanului din anul 1925. Dar Ion Minulescu desfășură deodată un teanc de fotografii luate în atelierul din Paris al extraordinarului sculptor român. „Pasărea Măiastră" apare și în lemn, cilindru gros, cu un cap subțire, apoi deodată pe un fond negru, marmură albă -- o săgeată prelungă, abea umflată la mijloc de elanul care o

svârle către cer -- „Pasărea Măiatsră“ nouă, pură esență muzicală!

Poetul întoarce altă fotografie: un ciudat ferestreu de lemn, oblic întins în văzduh, gros la temelie, cu dințătura rară, tot mai subțire...

-- Cucuriguu!... Cocoșul!!...

Astfel închee poetul făcând cu mâna un scurt ferestreu în aer. Apoi strânge fotografiile cu melancolie... La câte sute de kilometri, într'adevăr, suntem departe de Cetatea creatoare ?

Am plecat împreună. O ceață ca un uriaș văl de mireasă căzuse peste Bucureștiul cu noroaiele înghețate. Casele păreau de marmoră albă și se perdeau într'un cer uriaș fără rezonanță. Câte o statue banală își perdea gestul în albul difuz al văzduhului de vată.

Dar Bucureștiul, cu toată iluzia în care-l învăluia cerul, n'a vrut să se desmintă de tot. In dreptul hotelului Athenée Palace, un domn în vârstă măsluită oprește pe Ion Minulescu și discută noul cacne-nez parisian multicolor al poetului. In fața Teatrului Național ne despărțim. Mă opresc la afișul uriaș spânzurat pe unul din pereți. Și citesc, fără a avea curajul să rostesc tare:

-- Premieră... Byzantz... Mircea Rădulescu...

De vorbă cu d. D. Nanu

Eminescu iubeşte transilvănenii. -- Emil Costinescu premiază filosofia. -- Botezul occidentului. -- Generaţia dinainte de război. -- La „Convorbiri literare". -- La „Convorbiri Critice". -- Artă şi Dumnezeu. -- Literatură şi tipografie.

Poetul nu turbură cu existența lui nici pe critici nici pe cititori, nici pe poeți. Nu este o tăcere vrăjmășească, nici o tăcere de neant -- e liniștea schitului, și poetul trece prin această viață literară, ușure, cu papuci de lemn prin iarba verde și floricelele sfioase și modeste, fără arome sau culori răpitoare în inspită, ale locului sfințit. Cu sufletul a fost totdeauna atât de-aproape de inefabil, că trupul s'a resimțit de această perpetuă dezertare și -- contrast într'adevăr drăcesc! -- poetul și gânditorul mistic D. Nanu are pururea în buzunarul vestei un piramidon, cel mai nou purgativ iscodit, și se oprește cu voluptate în fața vitrinelor orientale unde, între covoare de Persia se resfață o cutie rotundă veritabilă de rahat de Bechir.

Imi povestea odată o ciudățenie a inimei lui. Venise într'o vară dela Câmpulung unde-și petrecea vacanța, la București. Voia să-și vadă prietenii. Dar vre-o două zile, ostenit, nu trecu pe la ei. Era însă împăcat: îi știa pe aproape. După două zile află că nici unul nu e în București! Izolat ca o stea singură în noapte și depărtare, poetul n'a mai putut sta un ceas în mijlocul Capitalei... A fugit cu primul tren!...

Această inimă de frate care caută în viață os-

trovul de bună voe, prietenie și liniște, era ursită să conceapă minunata poemă „Atolii", lacul de azur împrejmuit de stânci sălbatece în mijlocul infernului de flăcări sure de apă al oceanului. Și poate de aceia poetul a fost ursit să aibă pe lumea noastră înfățișare de drac. El pare, văzut din față și din profil, un mic dezertor din armata iadului: ochi adânci, nesiguri și neîncrezători sub sprâncene cu săgețile spre tâmple, scund, bărbiță neagră. Dracii au luat foarte adeseori înfățișare de sfinți, sfinții au fost nu odată turnați în formă de draci. Pe ulițe poetul nostru umblă repede de parcă ar fi pururea urmărit de o idee nelegiuită, iar el urmărește și caută pe Dumnezeu pretutindeni unde sunt probabilități să fie găsit: și în cămările secrete ale predicatorului răzvrătit, și în biserica veche, și la expoziția de nuduri și în fumul poeziei poeților dela cafenea, și între culisele înnalte și tăcute ale Teatrului frivol, pe unde de-atâtea ori poetul a trecut spre casierie și bibliotecă.

Eminescu iubeşte transilvănenii

„...Nu voi uita pe transilvăneanul I. Moţoc, coleg de şcoală la liceul Matei Basarab. Era conducătorul unei reviste literare tipărite, la care colaborau elevii. Dar Moţoc ameninţat să piardă anul din pricina profesorului de elenă, a chemat în ajutor pe Eminescu, marele lui prieten, care a intervenit... Ceiace dovedeşte că Eminescu, care a trăit mulţi ani printre românii transilvăneni, a rămas cu largă simpatie pentru ei dacă n'o fi avut chiar -- vezi intransigenţa lui naţională -- o afinitate destul de mare sufletească.

Emil Costinescu premiază filosofia

Pe aceiaş vreme apărea „Românul Literar" al lui Emil Costinescu, acel Costinescu, bărbat politic şi mare industriaş, ale cărui instalaţii se văd şi azi pe valea Prahovei şi aiurea. La revista acestui mare industriaş român am colaborat şi eu concurând la o temă asupra existenţii lui Dumnezeu! Am fost premiat cu... 50 lei, bani pe care mi i-a promis Emil Costinescu, fabricant de cue!

Botezul Occidentului

După o scurtă colaborare la „Adevărul literar" de sub conducerea spiritualului Anton Bacalbaşa, am plecat la Bruxelles, unde am stat un an. Era în 1894. Revista „Semaine Litteraire" îmi publică, între numele lui Anatole France şi -- pe vremea aceia, celebrul François Coppée, fragmente dintr'un ciclu de „Petits poèmes roumains".

Generaţia dinainte de război

Am mai colaborat şi la „Floarea Albastră", revista lui Constantinescu Stans, Antemireanu şi St.

O. Iosif, și când am scos ,,Nocturnele", am avut prețioasa fericire de a afla că Titu Maiorescu vorbind despre ,,reziduul emoțional al noțiunilor abstracte" a luat pilde din volumul meu, citând ,,Doar unul singur" și ,,Marea". Am colaborat apoi intens la ,,Convorbiri Literare". Era altă generație. Și totuși ca să pricepem generația de azi, trebue să ne amintim că a dospit și s'a copt în atmosfera aceia înăbușitoare a anilor 1914-1916. Era, cum zicea un francez ,,une neutralité ardente"

Tot ce simțea și gândea mai intens atunci: bătrâni, oameni maturi și mai ales tineri, intrase într'un surd conflict cu autoritatea recunoscută a țării, cari nu voia războiul **fite cum,** și **ori când.**

In așa atmosferă de încordare, se plămădise generațiile răsvrătite, nu numai cu arma, dar și cu condeiul, și cu toate actele vieții lor. Se declanșează atunci anumiți germeni impulsivi, parte morbizi, parte sănătoși, ai stării nervoase, cu anumite părți bune și rele ale naturii omenești; și caracterul dominant al vremii de frământare și voința comprimată silnic, dă tiparul întregei vieți de mai târziu a tinerilor.

Noi am fost generația **răspândirei Memorandului** iredentei transilvane în presa mondială [1]) -- dacă generația de azi a cules cu noi, fructul sămânței pregătite atunci, meritul generației noastre a fost că, oricât de depărtat ne-ar fi apărut viitorul întregirei naționale, l'am primit totuși ca pe o moștenire sacră dela înnaintași, l'am păstrat cald în inimile noastre, l'am făcut cunoscut străinătății de

---

[1])Un deputat maghiar interpela pe atunci guvernul lui: ce are de gând să facă împotriva junimei valahe de la București și Paris care otrăvește opinia cu broșurile iredentei lor?

timpuriu, ne ajutați de guverne, uneori împotriva lor, ca niște **doritori** ai unui timp, **cari n'aveau să se împărtășească din împlinirea visului lor.**

Dar în afară de năzuințele naționale mai depărtate, tinerețea generației noastre a fost calmă, și cu spiritul recunoașterei adevăratei autorități consolidate și justificate de timp.

Apariția figurei incadrate de păr argintiu a unui Ion Brătianu, Kogălniceanu, Maiorescu, umplea atmosfera parlamentelor de o liniște quasi-religioasă. De aci respectul ce-l păstrăm **„pontifilor"** iubiți, căci pe atunci, grație atitudinei noastre, existau cu adevărat pontifi iubiți, și profesorii universitari nu erau amenințați cu **suprimarea!** Asasinatul? Cât cerul de pământ, cât ura de iubire, era departe de noi! Tot ce ne înconjura, era opera biruinții acestor pontifi iubiți, cari instauraseră începutul unei Românii civilizate. Noi abea în copilărie mai apucaserăm, ici colo, ca niște epave ale unui trecut trist, învins și scufundat de acești Feți-Frumoși, viziunea siluetei câtorva ișlicuri și giubele anacronice. Dar nici pe aceștia nu-i uram. Și ei pluteau în poezia lor, fixată de Gârleanu.

O fi plăcut sentimentul de răsvrătire al unui Spartacus, rupându-și lanțurile robiei exterioare, (chiar dacă n'a scăpat de cea lăuntrică), dar și sentimentul unui fiu care aderă în mod liber la primirea, ca un sacru patrimoniu, e experienței și înțelepciunii înnaintașilor, ca s'o ducă mai departe, nu este o voluptate spirituală de disprețuit.

Cei de azi sunt mai revoluționari, noi eram mai conservatori-evolutivi.

Principiul dela care porneam noi în orice luptă, fie literară, politică sau chiar religioasă, era să te întrebi cu mult înainte de a intra în focul polemicei, sunt eu un răzvrătit **„franc-tireur"**, al unei

bande neregulate, sau sunt patrula înaintată a unei armate formidabil organizate în spatele meu? Gândurile, actele mele, sunt ele exclusiv din capul meu numai, sau își trag și își bizue valoarea pe cooperațiunea anterior armonică a tuturor inteligențelor liberatoare, în mersul progesiv al adevărului? Și până nu ne acordam, nu ne armonizam sincer cu ritmul acestuia, nu făceam un pas înainte. Tot ce aveam mai bun în noi, n'aveam să-l cheltuim risipit, fără scop, ci să-l cooperăm. Aveam adânca necesitate să ne simțim tinerețea ca niște muguri în ramurile cele mai de sus ale vastului copac bătrân, dar pururi verde și viguros, **al patriei și umanității.** Numai în sentimentul de **înrudire cu tulpina,** îndrăsneam să ne deschidem floarea gândurilor.

La „Convorbiri Literare"

Iată ce m'a atras la Convorbiri. Revista era un „post de observație" înaintat al culturii adevărate, în paraginele orientului nostru. Pe lângă covârșitoarea personalitate culturală a lui Maiorescu, m'a atras acolo patriotismul luminat al d-lui Simeon Mehedinți, și originalitatea de tânăr critic a d-lui Mihail Dragomirescu.

La „Convorbiri Critice"

La „Convorbirile Literare" erau foarte multe și îndrăcite convorbiri critice, iar la Convorbirile Critice foarte mult entusiasm și încântare literară... La Convorbiri Literare hărțuială nemiloasă și multă parcimonie în fața noutăților de stil. Judecând numai după impresia atmosferei întrunirilor, un răutăcios ar zice că tocmai la Convorbirile Critice era

un cerc de admirație mutuală. Adevărul e că buna credință era și într'o parte și în alta, dar la Critice, vârstele fiind mai omogene, stăpânea un entusiasm sincer pentru lucrarea reușită a prietenului; era camaraderia literară cea mai frățească.

Artă și Dumnezeu

Sunt atâtea de spus în această privință! Dar poți exprima **inefabilul?** Numai în poezia isvorîtă din această experiență, s'ar putea **simți, nu defini!**

Ar trebui să citez dintr'un autor care abia dibue la pragul nemărturisibilei Taine, ca să vezi ce răscoliri în temeliile ființei, aduce cu sine apropierea de acest foc pe muntele Sinai! Dar nu e loc aci. Poate voi reveni cândva, subiectul rămânând pururi neistovit și pentru poezie și pentru critică. Destul să spun aci, că așa cum se aseamănă un lucru mare cu un lucru mic, renașterea religioasă când are loc într'un suflet de poet, devine un isvor de inspirație ca orice **transiție** a sufletului dintr'o zonă spirituală într'altă zonă... Ai băgat de seamă că scritorul e mai productiv în epoca de tranziţie a pubertății, apoi în punctul culminant al maturității? Cauza? Primenirea punctului de perspectivă.

In renașterea religioasă **fiecare zi** e o tranziție nouă a sufletului pe calea nesfârșită a desăvârșirei, o **înaintare** a lui în felul de a privi în sine și în afară. Această situație îi oferă contopirea într'o sinteză superioară a celor două stadii: clasică şi romantică. Sufletul, prin fixitatea țelului de urmărit, capătă seninătatea obiectivă a clasicului, iar prin prefacerea necontenită, lăuntrică, dobândește expanziunea și frăgezimea romanticului, fără a se risipi în toate părțile și nicăeri, ca acesta. De aci, defectele celor două genuri sunt eliminate: o ener-

gie mlădioasă înlocueşte şi rigiditatea tiparelor clasice şi inconsistenţa prea fluidică a romanticului. Apolonicul şi dionisicul, atât de ireconciliabile în întrupările poetice, numai în inspiraţia unui remarcabil talent religios s'ar putea în viitor îmbina, cu puterea cu care înfăptuirea lor se întâlneşte în psalmi şi în poemele biblice.

Poetul punând tot accentul vieţii sale pe desăvârşirea divină a sufletului, desăvârşirea operei va rezulta aşa cum unda vine limpede când izvorul s'a limpezit.

Literatură şi tipografie

Ai atins partea cea mai neplăcută a vieţii mele intim-literare! Nici odată, -- afară de două excepţii ciudate -- n'am avut norocul să consacru literaturii, măcar timpul pe care cel mai lipsit de râvnă funcţionar, îl dă slujbei sale. Funcţiunea care îmi procură existenţa în mare parte, fiind pentru mine o ocupaţie de la care nu mă pot abate din scrupul de conştiinţă, fireşte că scrierile mele au trebuit să fie elaborate laborios, printre picăturile vremii abia disponibile ! De aceia, oricât de modestă ar fi râvna ambiţiei mele, le judec încă mult mai prejos de ceiace ştiu că ar fi fost poemele libertăţei mele.

Şi la gândul că nu mi-am întrupat încă adevăratul cântec al sufletului, mă mângâiu şi eu cu parigoria că numai pasările cari nu-s domestice, nu concep pui în sclavie.

Singurele pagini mai de Doamne-ajută ce am putut scrie, au fost numai în două momente ale vieţii mele: odată când am rămas un an fără slujbă şi am fost găzduit la moşia Principelui Leon Ghyka-Dumbrăveni, şi altădată, când am căzut 15 luni prizonier la nemţi. Atunci am cunoscut liber-

tatea gândului şi am avut diamantul acesta care ne scapă printre degete şi în care se toarnă razele sufletului: **timpul!**

Ce ciudată ironie a soartei pentru unii! Să nu obţină complecta libertate a spiritului decât când restriştea înlănţueşte pe aceia a trupului!

Dacă va mai fi rămas însă ceva de spus, în mine, care să întregească aceia ce-am scris până acum şi să merite astfel lumina tiparului, probabil că voi avea într'o zi eroismul să sfârşesc cu orice sacrificii, o clădire începută şi rămasă neterminată din lipsă de... credit!

Pentru aceasta n'am râvnit şi nu mi-a lipsit de cât urciorul de apă al lui Cratès, pâinea şi fructele ce le avea el în peştera lui, -- şi orizontul infinit al unei mări prietenoase.

Şi le voi avea când le voi merita deplin...

. . . .

Doamne, Tu care ai grijă de păsările cerului şi de lighioanele pământului, întemeiază o tipografie artistică în Bucureşti, unde cei mai buni copii ai Tăi să poată tipări lesne, fără factură şi poliţe, cântecele sfinte şi păgâne, toate întru vecinică slava Ta, Amin!

De vorbă
cu d-na Papadat-Bengescu

Autorul lui Pygmalion. -- Poetesa franceză depe malurile Dunărei. -- Suzon își aruncă vălul! -- Cum lucrează o romancieră? -- Les poupées!... -- Epoca de Renaștere. -- O mlădiță cerebrală...

Hazardul care a voit să cunoaștem pe doamna Hortensia Papadat-Bengescu în vre-o câțiva din cei mai fecunzi ani de literatură nu au isbutit să ne și liniștească prin vre-o iscoadă formulă psicologică sau prin uzul aceluiași cerc literar.

Planta umană zveltă și aurie care e scriitoarea noastră, ni s'a părut totdeauna dusă de puteri atât de mari și din altă parte, că vădit ele depășesc biata viața socotită din minte, însăși voința și conștiința scriitoricească. Doamna Hortensia Papadat-Bengescu ni se pare astfel unealta supusă unei creații văzute numai în câte un amănunt, ființă grăitoare vorbind adeseori după o partitură de mister, însă apropiindu-se și depărtându-se de oameni, după legi tainic îmbinate și cărora se supune...

Imagini ne trec pe dinaintea ochilor -- dintr'un șir cu multe lipsuri -- basmul somnambulic cu aparențe contemporane, ale unei ființe fermecate... Iarna, sub arcada unui teatru, în stradă. Lume multă, grăbită, în dreapta, stânga și jur împrejur. Lumini electrice, între fulgi de nea, ca explozii tăcute, încremenite. Trupul nalt și svelt se apropie de una din ușile mari; se oprește; deschide ușa.

Şi aruncă o privire înapoi, uimită: oamenii au fost aruncaţi, care înainte, care înapoi, care în sus cu fulgii spulberaţi... -- E aproape primăvara. Dincolo de Palat luminile vitrinelor, deşi târziu noaptea, tot mai ard violent. Numai trăsurile şi automobile către Şosea au mai contenit. Frig primăvăratec. Pe un trotuar, sub muntele uriaş de piatră sură al etajelor, trece alene -- încotro? de ce? -- trupul svelt şi nalt al plantei neştiutoare şi vrăjite de mersul ei... -- E vara şi trenul fuge copilăreşte pe ţărmul de nisip dela Constanţa la Mamaia. O fetiţă cu ochii mari, albaştri, cu faţa în care-şi scriu voinţa sigură maxilarele fragile, sprâncenele fine, oasele capului sub firele firave de păr blond, priveşte când spre mare, când -- parcă fără a-i vedea -- spre oameni... E o creaţie a doamnei Hortensia Papadat-Bengescu. Despre mama ei, doamna scriitoare, ştie să spue câteva cuvinte, dar întotul, fetiţa visează. A luat din mama ei şi duce şi ea prin lume visul tare şi imperios care tiranizează nu numai hârtia, ci şi fiinţa în care visul sălăşlueşte.

Şi totuşi numai doamna Hortensia Papadat-Bengescu ne-a convins cu fapta, că fiinţa umană este şi ea un material care trebue conştient transformat în operă de artă. Poate că niciodată n'am fost mai deplin lămuriţi asupra dificultăţilor pe care le întâmpină insul mânat de conştiinţa limpede a perfecţionării lui. Atâtea omizi, în fiinţa omenească, trebuesc date jos din copac; mâna nu trebue să şovăe scârbită, nici piciorul să pregete a strivi. Atâtea dulci ramuri subţiri se întind spre soare, gata să se 'ncurce în proprile lor elanuri; ele trebuesc retezate cu foarfeca de oţel laminat al horticultorului. Fiecare an, fiecare om, fiecare eveniment pune fiinţei omeneşti noui probleme de confuzie, eroare, lipsă de gust, descompunere şi moarte

-- doamna Hortensia Papadat-Bengescu poate da lecţii generaţiei noastre, de autoperfecţionare. Cine a văzut-o în cercul „Sburătorului“ între femei cu atât de violente prejudecăţi şi prejudiţii, domni cu grade şi istorice trecuturi literare, tineri gata de sfiiciuni obrasnice, ea însăşi producătoare de dificultăţi cu literatură dificilă, nu va mai putea crede că aristocraţia e o şcoală a trândăviei nesfârşite, a complezenţelor cu sine, a somnului prelungit în timpul veghei. Femeia care nu jigneşte niciodată culoarea cerului cu rochia ei, care te respectă într'atâta că nu ţi-ar umili şi banaliza ochii azi cu găteala de eri; care ştie să asculte 7 acte inedite, o nuvelă cât un roman, plus câteva cicluri de versuri ale mai multor poeţi, cu acelaş surâs, trimiţând doar înainte, ca o dovadă a calităţii ei vii, două mâini cu inele, doi şerpi albi cu numeroşi ochi de pietre preţioase, care ştie să ofere din paginile caetului ei, cu modestie ultima experienţă complexă a celei mai vaste orchestre sensoriale din literatura română -- s'a supus înainte, de sigur, în cămara-i proprie, tuturor torturilor, tuturor operaţiilor, tuturor încercărilor şi corectărilor, fără un murmur împotrivă, a lucrat conştient, îndelung, cu severitate şi precizie asupra propriei persoane, care ni se înfăţişează totuşi cu farmec şi simplitate uluitoare...

In asemnea cazuri, Moartea e însăşi Imbecilitatea: ea sfărâmă şi aruncă în şanţuri o operă trupească şi sufletească de artă, care nu se va mai repeta.

-- Se va repeta! *ne surâde gândul doamnei Hortensia Papadat-Bengescu, încrezătoare în spiţa prinţeselor vieţei.*

*

„Sunt Vara!
Simt fremătând depline, vii, sucurile 'n plante
Atârnă 'n mine poame, copac de diamante!
Obrajii mei sunt luciul trandafiriu de fruct,
Albaştrii ochi se pleacă, prune pe ramul rupt...

. . . .

„Sunt Vara!
Bobul falnic, umplut şi sensual,
Işi va crăpa de sine în soare trupul pal
Şi fructul în cămaşa-i de azur, fără de preget
Şi-o sfâşia vestmântu-i la voia unui deget.

. . . .

„Sunt Vara!
Vino să te rostogoleşti sglobiu
Pe patul de mătăsuri al trupului meu viu,
Aşterne-te pe corpu-mi adus ca o emblemă
Să 'mbrăţişezi în spasmul total vara supremă!

. . . .

Timpul, meşter fără de greş, neostoiat,
A stat să se încânte de lucru-i încheiat.
M'a fecundat Natura ce torţele-şi aprinde...
Sunt Vara!... Mă cuprinde!...
Voluptuos tezaur
Trupu-mi s'a 'ntins pe lume ca Venera de Aur!...

Aceste stihuri ale doamnei Hortensia P. Bengescu, le-am transcris dintr'un caet manuscris şi le-am tradus din franţuzeşte, fără voia autoarei, cu plăcerea de a fi găsit rădăcina ascunsă de unde a purces toată literatura ei lirică. Mlădiţa care a crescut apoi, luxuriantă, în „Ape adânci" (1916), „Sfinxul" (1920), „Femeia în faţa oglinzii" (1923), când se încheie o epocă în arta autoarei şi începe alta, de natură epică, a încântat pe scriitorul acestor rânduri într'atât încât a uitat toate

dificultăţile de stil şi toate asprimile şi desacordurile care se iscau penibil, de atâtea ori. Prin puternicul şi îmbătătorul ei parfum, această literatură e menită să încânte şi alte cercuri, mai largi, până la care n'a ajuns încă, molipsitoare, beţia lirică a Hortensiei Papadat-Bengescu.

„Femeia în faţa Oglinzii" nu e numai cel mai caracteristic, mai unitar şi mai bogat volum al autoarei, dar şi cel mai bine întitulat: e o definiţie a întregului ei lirism. Cartea e un colan de douăzeci şi două de poeme, fără anecdotă accentuată, cu un bărbat care circulă între pagini străveziu, cu gest teatral şi pururea mut, având doar menirea sacră de a ţine trează şi în revărsare de parfumuri imensa grădină de trandafiri a fiinţei unei femei, atentă la ea însăşi. Basme, legende auzite ori iscodite, rituri, presupuneri, înnodări şi împletiri de senzaţii, valuri de analize zbuciumate de-asupra cărora se ridică, străluminând, câte un surâs firesc şi cuceritor, podoabe şi găteli alese nu numai din pietrele preţioase şi vestmintele subtile ale viermilor de flutur, ci şi din luminile becurilor electrice, din tăceri şi nopţi — abundent, hieratic, generos, regal!

Nu începeţi cu începutul „Femeii în faţa oglinzii". Deschideţi la întâmplare. Pretutindeni vă aşteaptă un paradis cu o muzică fantastică: Balul, Şarpele, Sânii Gemeni... Poeta a depăşit aritmetica, geometria, istoria şi geografia noastră: a creat simţiri noui, uneori inaccesibile...

Găsim totuşi două momente în viaţa literară a poetesei, când soarta a voit ca opera de artă să fie infuzată de atâta artă încât să rămână tot omenească, adică aproape de noi şi tot fermecătoare.

Acele două momente sunt: „Femei între ele" (August 1914) şi „Bianca Porporala către Don Juan în eternitate" (Mai 1915). Sunt în acelaş

timp două din cele mai prețioase momente ale literaturii române: iată însfârșit grația și grația pasionată, culcate însile pe hârtie!...

Dozele acestea de artă și simplitate în inspirația lirică a doamnei Hortensia Papadat-Bengescu au fost unice: nu s'au mai repetat. A fost o miraculoasă întâlnire de linii din care să se ridice aceste două neasămuite construcții sufletești: pagini în care ideile sunt doar înfioratele roabe ale unei regine autotcuceritoare, întinzând pasul dincolo de lectură și trecând vie și îmbătătoare prin fața ochilor noștri. Observi cum autoarea a încercat să facă „literatură", cum stărue să transpună beția de cuvinte care va crește în celelalte cărți și cum însăși rațiunea stridentă a autoarei a ațipit o clipă în bătaia acestui amețit tufiș de liliac.

De la această puternică poezie personală, autoarea a trecut -- prin ce miracol? -- la creația epică.

Admiratorii literaturii de odinioară ai doamnei Hortensia Papadat-Bengescu au sângerat în fața operei trădate, și mulți au închis ochii nevoind să mai vadă și să mai audă -- dincolo de „Femei între ele" și scrisorile în care îi scria „Lui Don Juan în eternitate, Bianca-Porporată" -- vastele arhitecturi al autoarei.

Cu totul lipsită până aci de sufletul epic, Hortensia Papadat-Bengescu pregătea de mult trădarea: încercarea de a vedea obiectiv în lumea dimprejur, ipocrizia de a crede și a face să se creadă că e ruptă cu totul de copilul ei, opera de artă, care-și duce viața lui natârnat, fără niciun vestigiu din fragila-i casă caldă, fără nici o urmă pe trup din părul de aur al mamei.

In căutarea vieții epice, Hortensia Papadat-Bengescu și-a osificat stilul, l-a acoperit cu plăci de

adjective barbare, şi-a ridicat o platoşă pe mâna stângă, din prevestiri şi predestinări şiinţifico-filosofice, a dat asalturi într'o atmosferă în care de obicei se adoarme şi se visează voluptuos -- şi au apărut astfel rând pe rând „Marea", „Pe cine a iubit Alisia", „Romanul Adrianei" şi altele -- în care, cu toată zarva, distingi glasul substanţial al autoarei, tânguirea ei fericită, auzi foşnetul mătăsăriilor interioare şi ajunge până la tine aroma părului şi a trupului, care ţine să se obosească în atitudini, ritmuri şi înaintări virile.

Primele elemente reale *de creaţie epică încep să se ivească în „Balaurul" -- însemnări din timpul războiului, văzut de o infirmieră sensibilă şi lucidă -- şi maicuseamă în „Fecioarele despletite", care ar trebui scrise a doua oară, şi purificate de ultimile efluvii lirice, ca personagiile atât de vii -- Halippa, Lenora, Mika-Lé, Maxenţiu, prinţesa Ada, Lică Trubadurul -- să apară tot atât de liberi şi de vii, ca însăşi marea păpuşărească.*

Autorul lui „Pygmalion"

..Ai văzut „Pygmalion"? Tragedie în versuri! Subiect assiro-babilonian, dar aceiaşi eternă durere şi bucurie a iubirii pătimaşe!... Bengescu-Dabija, autorul lui „Pygmalion" şi a altor tragedii în versuri, celebru în ultimul sfert al veacului trecut, mi-a fost unchi. Tata general, unchiul general -- am crescut între aceste înnalte grade militare care, pe vrema aceia, ţineau însă să fie împodobite, dacă se putea, şi cu laurii meritelor civile. Unchiul Dabija, care era de altfel un bărbat foarte curtenitor şi spiritual, cunoscuse gloria literară şi îmi aduc încă aminte de o reprezentaţie festivă a lui „Pygmalion" când autorul a primit într'adevăr o cunună de lauri!... Dar ce efemeră e gloria scenei!... Pe unde o fi cunună de laur, prin ce pod, azi prăfuită şi uitată, a unchiului Dabija?...

Poetesa franceză depre malurile Dunărei

Iţi plac versurile mele franţuzeşti... De ce nu mai scriu?... O! n'am încetat de a ticlui versuri, dar nu le mai scriu, atâta tot! Ele îmi cântă cadenţat în minte adeseori, şi pe stradă merg atunci în ritmul lor. Dar nu se poate spune nimic nici despre cele scrise, când au rămas în caetul acesta, pe care nu-l răsfoesc decât eu şi poate un amic literar... Ar fi interesant -- aşa, dintr'o curiozitate literară surâzătoare -- ce ar spune criticii francezi de versurile franţuzeşti ale unei scriitoare române! S'ar putea tipări un volum întreg, cred, şi poezia pe care mi-o ceri, **„Chanson lasse"**, nu e cea mai complexă, ştii bine! **(Cineva citeşte limpede şi noi ascultăm cu luare aminte) :**

Je suis triste et lassée
Les hommes m'ont blesée!
Et j'ai poussé la porte ouverte sous l'auvent
Pour demander à l'air la caresse du vent.

Oh! la douce pitié de choses inanimées!
J'ai offert la fatigue du corps exténué
Au ruisseau limpide de l'air dilué.
D'où vient-il donc le vent charitable en ce jour,
De quels lointains? de quels détours?
Il ne demande pas leur secret aux fronts lourds
Ni aux visages brulants leurs confidences d'amour
Aux yeux rougis de pleurs leurs chagrins dou-
[loureux;
Humide et lent à peine il fait trembler mes cheveux.
Je suis triste et lassée
Les hommes m'ont blessee..

Oh! la large bonté des choses qui n'ont pas vie,
Le coussin, à la tête vaincu donant son nid,
Le lit où se prosterne l'être anéanti
Et qui fait au fardeau qui sur lui se pose
Un berceau attiédi où la douleur repose...
Je n'accepte ni mains, ni paroles, ni lèvres
Je veux le baume du vent sur l'affront de ma fièvre
Je suis triste et lassée
Les hommes m'ont blessée.

. . . .

...Dar unde e editorul francez care să publice versurile unei poetese depe malurile Dunării?

Suzon își aruncă vălul!..

Cu un an înainte de a colabora la „Viața Românească" -- adevăratul meu debut în literatură -- am trimis câteva cronici la ziarul conservator din

București „La Politique". De la Focșani, o colaboratoare în limba franceză și poate fără greșeli de ortografie -- iată ceva destul de agreabil pentru un ziar din București. Așa se face că în „La Politique" au apărut cronici feminine iscălite **Suzon** și oarecari studii critice -- **Henry Bataille, Sur la mort de Liciu** -- iscălite **Loys.**

Doamna Marino-Moscu, prozatoarea cunoscută, căreia îi scriam scrisori de câte treizeci de pagini uneori, colaboratoare a „Vieței Românești", mi-a dat îndemnul să public și eu... Dar n'am voit să uzez de recomandația bunei mele prietene; voiam să răsbat prin propriile mele puteri. Și singură, am trimis „Vieții Românești" câteva pagini de manuscris...

In „Viața Românească" am publicat astfel -- și a publica în „Viața Românească" se știe că pentru orice debutant însemna a intra în literatura română -- primele bucăți literare mai consistente, iscălite cu nume întreg. Au apărut, pe rând, -- eu aveam sentimentul profund de a crea ceva perfect! -- „Viziune", „Dorința", „Marea" și (preferința dumitale, știu!), „Femei între ele...", care adunate la un loc, au alcătuit volumul **„Ape Adânci".**

Cunoști și dumneata, tot atât de bine, ca și mine, stimulul literar al cercului ‚Sburătorul". Trebuie să mărturisesc că tot timpul cât am colaborat la „Viața Românească" eram stăpânită de un simțimânt ciudat: mă credeam perfectă; la „Sburătorul" sunt stăpânită de un sentiment umil: mi se pare că sunt încă perfectibilă. Acest sentiment nu m'a părăsit nici azi. Evident, simțirile mele sunt în afară de natura cercurilor în care am lucrat și lor le datorez nenumăratele pagini adunate în atâtea volume scrise și alte câteva nescrise:

Bătrânul, Sfinxul, Femeia în fața oglinzii, Balaurul, Romanța provincială, Fecioarele despletite, Concert de muzică de Bach...

Evoluția mea către romanul epic a fost determinată de cercul „Sburătorului". După ce dramatizasem „Lulu", îmi făgăduisem oarecare odihnă când, spre uimirea mea, d. E. Lovinescu a anunțat la una din șezătorile de Duminecă după amiază, că „doamna Papadat-Bengescu va scrie un roman obiectiv". Odată cu dv. am aflat și eu vestea.

Cum lucrează o romancieră?

Dar cum să scriu, după îndemn? Câteva romane aveam în cap, ca totdeauna. Dar ele nu se scriseseră încă în asemenea fel încât să mă tortureze cu ființa lor, să nu pot scăpa de obsesia lor decât așternându-le pe hârtie. Cunoșteam apoi și câteva subiecte de roman din viața înconjurătoare -- romane, te asigur, și mai îngrozitoare decât cele pe care suntem în stare să le scriem, dar nu m'am putut niciodată hotărî să copiez aidoma ceiace văd, ceiace aud, oamenii cu care mă întâlnesc, întâmplările care-i lovesc, ca un geam lucios care ar resfrânge mort și reflex, încă odată, viața destul de fermecătoare prin ea însăși ca să se poată lipsi de imitațiile noastre bâiguite. Personagiile și evenimentele cresc în mintea mea ca niște ființe vii; ele se iscă dela sine, uneori în prezența mea uimită, alte ori simt că-mi cer o împlinire și când au dobândit putere de viață proprie, nu știu ce alt ar trebui să fac să nu fiu silită să le dau drumul în viață, viața lor ciudată, ideologică, între două file palide de hârtie... Din pricina câtorva personagii ireale, de acest fel, care trebuiau să constitue primul meu roman obiectiv, m'am văzut silită să dau naștere

unei mici lumi, unui microcosm literar, dar cu toate atributele lumii mari. **„Fecioarele despletite“** sunt continuate de **„Concert de muzică de Bach“**, și încă o carte pe care n'am scris-o, dar care e gata...

Les poupées!

Dumneata socoți piesele mele de teatru -- **Povârnișul, Bătrânul** -- jucăriile unei romanciere, iar femeile pe care le-am creat în aceste piese, numai niște păpuși. N'ai dreptate! Sunt, aci, probleme foarte serioase. In **„Povârnișul“**, piesă citită în Comitetul de lectură al Teatrului Național din București și primită din 1915, e vorba de o femeie care nu se poate adapta împrejurărilor, fără altă pricină decât incapacitatea ei proprie, poate o lacună a minții, poate un exces al sensibilității.... Își găsește scăparea în valurile mării pe o noapte de furtună. Dumneata susții că e un caz neurologic, iar eroina un exemplar prea dificil al sexului ei, ca să intereseze pe spectatorul obicinuit. Nu de aceiași părere sunt eu, și, te asigur, nici d. Mihail Dragomirescu, fost membru în numitul comitet. In raportul său, d. Dragomirescu a vorbit de genialitate -- nici mai mult, nici mai puțin! -- A ținut atunci de mine, de asiduitatea mea pe lângă „Școala nouă“ și Institutul său, ca să am și eu azi un loc glorios între d. Sorbul și Shakespeare! Și cum, precum se vede, n'am avut darul să declanșez toată seria de avantagii pe care d. Dragomirescu le revarsă ca un corn de abundență asupra admiratorilor săi, am rămas afară din literatura mondială și după moarte, afară din Câmpiile Elizee, unde tot d. Dragomirescu e președinte... Cu **Bătrânul“**, comedia socială în cinci acte, reprezentată la Național în 1922, s'a stârnit o zarvă în presa

de-atunci, la care, dacă nu mă 'nşel, ai luat şi d-ta parte. Piesa nu e pe gustul dumitale, zici.

Crezi că Gina din „**Bătrânul**" e de asemenea un exemplar dificil al sexului ei, pentru că se ocupă cu eprubeta în laborator, e adorată de toţi bărbaţii, se refuză soţului, tip grosolan, se fereşte de acesta aruncându-se de gâtul unui adorator care nu ştie s'o apere, apoi a unui clubmen la care nu vrea să rămâie -- şi refuzi să vezi în „Bătrânul" axa piesei!... Şi totuşi, în afară de **Povârnişul** şi **Bătrânul,** am o piesă pe care nu mi-o vei putea judeca atât de sever, pe care n'o vei putea pune printre jucăriile romancierei! Piesa e întitulată **Toma şi Luchian** şi -- rămâne s'o scriu!... Şi o voi scrie! Căci dacă nuvelele şi romanele mele le gândesc cu voluptate şi le scriu cu durere, piesele le cuget şi le scriu cu neistovită plăcere. Nu ştiu ce vei crede dumneata -- dar e singurul meu „gen" în care mă simt (cum se zice) ca la mine acasă, şi dacă piedicile ce se pun în calea unei piese, de la tipărire până la publicare, n'ar fi atât de mari, cine ştie dacă n'aş scrie numai teatru...

Epocă de Renaştere

E păcat că lipsa simţului de contemporaneitate ne împiedică de a ne bucura de o astfel de epocă privilegiată. Căci privită din Lună, configuraţia culturală, artistică şi ştiinţifică a vremei noastre prezintă exact aspectele tuturor epocilor de Renaştere, cu toate luminile şi cu toate viciile!

Negreşit, această lacună de ordin curent nu e absolută. Există spirite care în chip cu atât mai pregnant, posedă privilegiul de a vedea. Sunt scriitori şi opere care ilustrează elocvent putinţa de a reda trecutului actualitatea şi de a privi prezentul

în perspectivele viitorului. Opere şi scriitori pe care tocmai din trista miopie pentru ambianţă nu-i judecăm la justa lor valoare, risipind admiraţia pe delături, ca acei amanţi prea deprinşi cu chipul iubitei şi care nu-i mai văd frumuseţea şi împrumută lesne frumuseţea orişicărei alte femei.

Melancolie de a rămâne streini de propriul nostru chip social şi melancolie de a vedea pe cei mai deaproape privindu-ne cu ochi cari ne denaturează! Trăim deci în Renaştere şi n'o ştim; pe cei cari o reprezintă mai bine nu-i recunoaştem, iar documentul şi iconografia celor cari au realizat fresca actualităţii, le nesocotim, pentru că suntem **Contemporani.**

O mlădiţă literară

Bagi de seamă ce ciudate sunt atitudinile unei generaţii literare faţă de cea precedentă?... Rostand, autorul lui „Cyrano", „l'Aiglon", „Chantecler", aruncat depe soclul lui şi învinuit că toată poezia lui e numai un joc meşteşugit de cuvinte, se vădeşte de fapt părintele unei întregi generaţii de scriitori francezi, şi dintre cei mai noui, mai „revoluţionari". E de ajuns să pomenesc un nume: **Delteil.** Vezi legătura organică dintre Rostand şi tânărul romancier Delteil?...

Poate că aceste observaţii, de departe, să folosească şi literaturii româneşti. Nu, nu mi-e nimic străin din tot ce se publică la noi. Citesc orice. Citesc pe oricine. Un petec de hârtie tipărită mă atrage şi mă farmecă. Dar nu fac, în literatură, cercetări sistematice. Nu citesc ziarele. Cred că, uneori, e salutar. Mintea funcţionează mai în voe. Apoi, fac descoperiri... da, descoperiri ştiinţifice. In „Fecioarele despletite" ai găsit explicaţii asupra

ipotezei ,,trupului sufletesc". Mai am şi alte descoperiri: chimice, medicale, astronomice. Dar nu ţi le mai spun...

Şi ca să revenim la preocupările noastre, te sfătuesc să urmăreşti -- cum fac şi eu--dintre scriitorii cari se ivesc acum, pe domnişoara **Ticu Archip,** autoarea volumului de nuvele ,,Colecţionarul de pietre preţioase". E un amestec interesant de ireal şi real în inspiraţia nouei scriitoare, care posedă un stil de o precizie neobicinuită. Această mlădiţă literară nu trebuie pierdută din ochi... Ar putea, mai târziu, da creaţii miraculoase!... Şi aş vrea să le descoperim noi întâi!

. . . .

Incepută la cercul ,,Sburătorului", convorbirea s'a prelungit în grădina Cişmigiului, unde scoborâsem cu toţii. Doamna Hortensia Papadat-Bengescu îşi păstra, în mijlocul nostru, aceiaş distincţie discretă, pe care o păstrează, cu toată neobicinuita fecunditate a talentului ei, şi în literatură. Şi cum trece, aparent neînsemnată, printre alţi oameni neînsemnaţi pe aleele grădinii, cuget că literatura română care n'are efectiv o sută de ani de viaţă, a putut da atât de curând şi de neaşteptat, acest rod atât de original şi de viu...

De vorbă
cu d. Cincinat Pavelescu

Introducere. -- Scriu despre Cincinat Pavelescu : E. Lovinescu, într'un articol uitat, D. Nanu și dr. Nanu-Muscel, într'o scrisoare inedită, Horațiu acum 2100 de ani și însuși Cincinat Pavelescu în câteva versuri... -- Debut precoce. -- Macedonski. -- Coșbuc și Caragiale. -- Al. Davila. -- Regele Carol și Regina Elisabeta. -- Epigrama literară și socială. -- In plină activitate...

Poezia lui Cincinat Pavelescu e atât de împletită cu evenimentele cele mai mici, ca și cele mai mari ale vieței lui, încât criticul literar va trebui neapărat să înceapă prin a-i scrie biografia, iar biografii prin a-i cerceta poeziile. Deaceia de câte ori s'a scris ceva despre Cincinat Pavelescu, ni s'a părut că se comite o indiscreție delicioasă -- fără să știm bine dacă indiscreția e față de om sau față de operă.

Iată opinia d-lui E. Lovinescu *-- și o reproducem aci pentru că nu se află în nici unul din volumele sale de critică literară -- opinia pe care cu gelozie, poetul o păstrează copiată la mașină, în hârtiile sale de preț: „Cine ar putea scrie despre poeziile lui Cincinat Pavelescu fără să evoce icoana poetului, una dintre cele mai simpatice și mai pitorești din „gintea" noastră literară? Ni se trezesc în amintire serile petrecute cu dânsul, în farmecul vorbirei lui, a fanteziei înaripate și a spiritului lui neistovit... Toți tac. Cincinat vorbește. Povestește o amintire din viața de rătăcire dela Paris sau din începuturile lui literare, la școala unui „maestru" aproape uitat; e un farmec; ascultăm o istorie poate auzită de mai multe ori, dar pururi nouă, pururi ispititoare printr'un amănunt neauzit încă.*

Poetul se înnoește pentrucă e un spirit creator și n'ar putea spune ceva fără o nouă podoabă, fără o înflorittură nebănuită. Simți parcă cum se desfac cuvintele unele după altele, cum se îmbină la un loc în alcătuiri fantastice, în povestiri minunate. Și la ce te-ai mai gândi dacă întâmplările povestite au fost aeve, sau sunt numai o nălucire a minței poetului? Nici nu ai vreme. Ceiace te farmecă, chiar dela început, e sensația de a fi martor la o înfăptuire artistică ce-ți dă impresia realității. Se 'ntâmplă ca cineva să se îndoiască. Aruncă un cuvânt bănuitor, neîncrezător... Ajunge... Poetul își arată a doua înfățișare a temperamentului său. Din sentimental devine războinic. Și deodată se vădește într'însul epigramistul puternic ce stătea ațipit... Nu mi s'a întâmplat să văd până acum un om mai bine înzestrat pentru a prinde partea slabă a cuiva și a o cetlui apoi dintr'o dată într'un „catren" spiritual, mușcător, fără a fi afară din cale răutăcios sau crud... Oricât temei am pune pe însușirile trainice ale unui om, care-l fac să înfăptuiască lucruri mari pe 'ncetul, cu străduință, cu răbdare, ne simțim mult mai ispitiți de darul improvizației: ne plac oratorii ce vorbesc nepregătiți, ne plac poeții ce improvizează. In ei admirăm oarecum o putere a firii creatoare".

Iată și opinia poetului D. Nanu -- *de care abea și-o mai fi aducând aminte, căci e cuprinsă în scrisoarea sa din „Urziceni 1907 Vineri 16 Februar", deci de acum 23 de ani... Cincinat Pavelescu păstrează cu sfințenie și această mărturie intimă a tinereței sale nemuritoare. Transcriem cu emoție prețiosul document epistolar, în acelaș timp minunată critică literară și plastic portret de artă. (A se reține și dreapta intuiție critică a doctorului Nanu-Muscel): „Urziceni 1907, Vineri 16 Febr.*

Iubite Cincinat, în ultimul No. al Convorbirilor am citit cu plăcere din nou, înaripatele tale versuri. Am simțit -- (Ce egoiști suntem Convorbiștii, nu-i așa) mai mult ca ori când, că diamantului îi trebue legătura corespunzătoare și vecinătatea onorantă care să nu fie a lui Pamfil, Ciotori sau Ardeleanu (T. M. Stoenescu redivivus!).--Erai al nostru de mult, și acum mai mult ca oricând. Gruparea mai multor poezii ale tale, înlesnește așa de bine ideia unitară ce trebue să-și facă cineva despre talentul tău, încât poesiile tale adunate cum s'au publicat, îmi fac impresia unui profil de palat din care tu până mai eri arătai mulțimei numai câte o coloană, o scară, o balustradă, -- și de-aceia nu te prindeau toți cu înlesnire în totalitatea fisionomiei tale literare. Doctorul Urzicenilor, fratele meu de aici, a avut o expresie fericită ca simplu cititor -- vox populi -- care te caracteriza de minune. „Știi, îmi spuse el, sunt unii oameni (în parantez: à la judele Patriciu) cari se trudesc în toată conștiințiozitatea să ia lecții de dans cu profesorul, și n'ajung niciodată să danseze frumos. Opuși acestora, sunt alții care n'au învățat la nici o școală de dans, dar au totuși o eleganță în joc, dobândită fără studiu, fără sforțare, izvorâtă pur și simplu din simpla spontaneitate a chemării lor firești. Așa-mi face impresia a fi Pavelescu în artă. El știe să facă poezia, par'că fără a fi învățat-o. Treci de pe moșia lui Catul, Horațiu, pe moșia lui, fără să simți nici o schimbare de altitudine, de climă... Simți că acelaș hotar îi desparte din strămoși; că buni vecini prânzesc desigur de multe ori împreună, beau acelaș vin, râd sincer de aceleași glume". Fără îndoială, asta va fi și judecata posterității și a criticei actuale conștiente, asupra poeziei tale dătătoare de sănătate. Dacă te-ași putea prinde

vre-odată într'un sonet, te-aşi face cu o cupă în mână, cu fruntea încununată de trandafiri, surâzând posterităţei, căreia iî trimiţi ca un amic depărtat, razele voioşiei şi fericirei tale exuberante... Dar, doamne, ce urât îmi eşti pe de-oparte -- fără vina ta -- fiindcă ai prietenia miniştrilor, începând cu Dissescu... Fără să vreau, mi-aduc aminte ce izolat mă simţeam eu, din pricina apropierei cu Vlădescu (ex-excelenţa) şi cât mi se păreau de dubioase exploziile de simpatie ce le primeam, mai ales de la noile cunoştinţe. Mă'ntrebam: mie sau şefului de cabinet datoresc cucerirea atâtor graţiozităţi? Şi coincidenţa legăturei noastre literare de astăzi cu legătura prieteniei tale cu excelenţele acelea de la Bucureşti, mă umileşte puţin, ca o umbră care s'ar interpune între noi, şi ar lua sincerităţei mele tot farmecul ei necondiţionat... Nu cumva ţi-i fi făcând şi tu posomorîtele mele reflexiuni de altă-dată? Al tău, D. Nanu".

Pus pe adevăratul drum critic de dr. Nanu-Muscel, am dat fuga la raftul de cărţi cu greco-latini să aflu amănunte noui asupra lui Cincinat. Horaţiu -- care a avut fericirea să nu cunoască metodologia d-lui Mihail Dragomirescu -- ne oferă câteva din cele mai plăcute şi mai personale peisagii ale sufletului cincinat-pavelescian... Recitiţi odele XXIII Cartea I, VII Cartea II şi altele şi îngăduiţi-mi să transcriu numai aceasta: „Lydei", *bilet de invitaţie la masă. „Ce a-şi putea face mai potrivit în această zi de sărbătoare închinată lui Neptun? Sus, harnică Lyda, scoate vinul Cecub din fundul pivniţei şi mai pune stăvilare înţelepciunii. Vezi cum scapătă soarele; nu stă nici ziua neclintită. Nu mai zăbovi şi scoate din pivniţă amfora uitată acolo depe vremea consulului Bibulus. Vom*

cânta rând pe rând pe Neptun şi cosiţele verzi ale Nereidelor, iar tu din lira cu două coarde pe Latona şi pe Diana cea cu săgeţile iuţi şi la urmă pe Venus zeiţa Cnidului şi a strălucitoarelor Ciclade, ce se duce la Pafos într'un car tras de lebede. Işi va avea partea cuvenită în cântecele noastre şi Noaptea!"... (Horaţiu, *Ode şi Epode*).

Din aceiaş veche spiţă latină purcede şi viţa aristocrată Cincinat cu struguri suavi şi dulci din care s'au delectat cel puţin două generaţii, până acum. Dar poate că nimeni nu a lămurit mai lămurit pe poetul Cincinat Pavelescu ca Cincinat Pavelescu. Il găseşti întreg în orice stanţă. Dar mai cu seamă în această „Primăvară" (din care vă rog să lăsaţi deoparte „latenta simfonie", care e o încurcătură poetică prea grea pentru sufletul poetului):

In iarba verde stau lungit
Miroase aerul a floare;
O toropeală adormitoare
Mă fură 'ncet. Sunt fericit.
E umbră, pace şi răcoare.
Un vânt uşor şi liniştit
Mângâetor sărută nucul
E umbră, pace şi răcoare...
Ce clar, departe, cântă cucul!
Un dor de viaţă negrăit
Din om şi fire se desprinde...
Dac'aşi putea în braţe-aşi prinde
Intregul zărei nesfârşit.
Şi toată seva primăverei
Prin mine vraja şi-o propagă.
Sub caldul ei aşa de dragă
Mi-e pacea limpede a serei.
Şi fiecare fibră'n mine

Mai tânăr și mai viu tresaltă...
Pricep latenta simfonie
A firelor de iarbă 'naltă
Pe care vântul le mlădie
Și le sărută și le-apleacă
Când spre pădure vrea să treacă...

Ca floarea umedă sub rouă
Nădăjduesc o viață nouă,
Și cum prin frunze tainic moare
Amurgul serii auriu
Din umbră o privighetoare
Imi cântă strofele ce scriu!

Și mai concis încă, luându-se de-adreptul pe sine drept obiect, acest portret perfect:

Nu sunt nici rău, nu sunt nici blând
Nu m'am târât, n'am pismuit,
Am fost și sunt un biet smintit,
Care visează chiar mergând.

Eu niciodată n'am muncit.
Noaptea nu dorm și ziua casc,
Poatea-și fi vrut să nu mă nasc,
Dar nu mă plâng că n'am murit.

Și nu știu dac'am suferit,
N'am fost sărac, n'am fost bogat;
Am și iubit, am și uitat,
Am și uitat, am și iubit.

N'am face rău dac'am invoca și pe Heine, poate cel mai de seamă și mai apropiat frate sufletesc al poetului Cincinat. Dar limba lui Heine, poetul nostru n'o cunoaște.

Adevărul e că literatura română n'a iscodit poet -- în afară de câţiva fără talent -- care să fi împlinit cu mai multă sârguinţă, continuitate, conştiinţă şi agreabile riscuri, funcţia de poet ca poetul Cincinat Pavelescu! Zadarnic ne închipuim că poezia e un aliment de lux, un fel de icre negre sau limbi de canar, de care se bucură numai alintaţii soartei; poezia e un aliment de prima necesitate, pe care ţăranul îl găseşte în ţuică şi lăuta ţiganului, mahalagiul în „pianul" din uliţa Dorobanţilor, iar târgovăţul în adulter şi -- dacă are două clase gimnaziale -- în V. Eftimiu. Cincinat Pavelescu a avut intuiţia acestui profund adevăr, şi fără a lua în serios agricultura, deşi moştenise pământ părintesc în judeţul Râmnicul-Sărat, sau magistratura la care a fost totdeauna în întârziere, a ţinut să împlinească mai cu seamă în lumea boerească dinainte de război, cu organul său poetic, funcţia, -- pe care unii oameni practici o socot trivială -- a poeziei. A rămas oare vre-un ministru nefermecat de verva poetului? Vre-o domniţă ciripitoare nemăgulită de catrenele fluide şi suave care nu cereau nici un efort al sprâncenelor, ci numai întresărutarea pleoapelor nostalgice? De la Sinaia la Constanţa, de la Călimăneşti la Lacul-Sărat, poetul sbura ca o albină cu tezaurul de dulce poezie pe buze şi cu craniul lucitor pentru a primi şi resfrânge graţios orice maliţiozitate.

Prăbuşirea veacului, care a stăpânit lumea veche antebelică -- pe veci perdută Atlantidă -- va fi tras cu sine multe valori... Pe Cincinat nu!... Trubadurul medieval care pe drumul Franciei, Germaniei, Italiei şi Spaniei cânta la ferestrele castelanelor pentru un surâs ideal, ca o nuanţă de floare, n'a înţeles niciodată că punga seniorului merita şi ea un acord de ghitară... Ţara valahilor devenise de-

mocrată, rasa miniștrilor autentici era amenințată cu pieirea, iar domnițelor li se expropriau moșiile dacă nu chiar pădurile; pe cine să mai delecteze trubadurul? Pe Ion Mihalache? pe Vaida-Voevod?... Cui să mai înstrune madrigale? Damelor voalate de la Război sau celor desvelite de la Domenii?... Satirul spiritului, Dissescu -- prototipul ideal al ministrului român dinainte de război -- apunea... Și poetul a plecat la Paris.

Aci, din obscură desigur, dar perfectă conștiință profesională, și-a alăturat glasul privighetoarei care e Alice-Viardot Garcia, strălucitoare nu numai prin poezia care vibrează în coardele gâtlejului ei femenin pentru delectarea urechei noastre, agenție directă ai inimei, -- ci splendidă prin șirul de înaintașe, perle ale aristocrației și de talente și de sânge.

Cât a câștigat românismul din această propagandă numai prin mijloacele bunului gust, o va stabili Ministerul de Externe și istoria. Chemat la postul său de magistrat din Oradea-Mare, poetul, ca totdeauna întârziind, a fost destituit. Gestul acesta brutal, e însuși stigmatul negru al veacului. Poetul a zvârlit Ministrului Justiției două epigrame -- dar nu și-a putut izgoni din inimă adânca melancolie, real produs al votului universal.

Craiova a îmbrățișat (în 1925) pe Cincinat Pavelescu, e drept, cu toate brațele; dar această cetate nu e pregătită încă pentru poezia integrală. Poetul însă nu ține seamă de decorurile uneori dezarmonice. El recitează epigrame în cercul unor domni cari nu știu dacă e de bun gust să râdă; și când vor să râdă, trebue să li se arate și explica vârful epigramei. La unele șezători publice, Poetul recitează versurile-i fluide și încântătoare, pline de parfum și nostalgie hiperfemenină, iar doamna și domni-

șoara, în loji și scaune, lăcrimează emoționate mai mult de tonul și gestul poetului decât de cuvântul și imaginea poetică. Se execută cu acest prilej și muzică de cameră cu diletanți harnici. Primadona -- soție cu viitor -- răgușește la ultimul cântec, iar violoncelistul care a debutat cu un solo, se degradează cu fiecare număr nou, trecând la acompaniamentul terțetului, apoi la întoarcerea filelor de pe pian...

Să nu vadă oare toate acestea Cincinat Pavelescu?... Ar însemna să ne îndoim de spiritul lui sclipitor!... Trebue să aibe el și ceva epigrame și madrigale craiovene!... Dar să nu-l trădăm... Să implorăm Cerul ca Poetul să fie reintegrat în magistratură, sau trimis cât mai curând pentru propagandă la Paris, și-și va trăda singur -- ca orice adevărat poet! -- de dragul poeziei și al spiritului, prietenii provinciali!...

P. S. -- Am uitat să întrebuințăm în elogiul de mai sus o părere întregitoare: Dacă am căuta pe Poetul nostru printre celelalte viețuitoare, credem că l'am afla păun: paradează cu coada plină de stele de smaragd și are vocea severă.

Debut precoce

„Mi se tot aduce învinuirea că am îmbătrânit, deşi nici unul din detractorii mei n'a fost în stare, în sprijinul acestei afirmaţii, să aducă vre-o dovadă demnă de crezare. Ei bine, le voiu da eu un argument -- care, e drept, pentru femei şi poeţi, nu poate fi concludent: sunt născut la 1873, în judeţul Râmnicu-Sărat la o moşie pe Milcov. Literatură am început să scriu foarte de curând, deşi pe vremea aceia revistele literare erau într'adevăr o raritate!...

Macedonski

De mult auzisem că Macedonski căuta să mă aibe în cercul lui, dar niciodată nu mă hotărâsem să mă duc. O întâmplare ne-a pus faţă în faţă, într'o zi la Cişmigiu, prezent fiind şi Caragiale. De-atunci am devenit mai mult decât amicul literar al lui Macedonski, tovarăşul lui de lucru. Ii plăcea şi convenea uşurinţa mea de compunere şi în timp ce el se preumbla cu paşi largi prin cameră -- unde se aflau şi alte ustensile domestice -- eu scriam. Macedonski revedea textul, declarând: „Acum e rândul artistului!". Schimbările de cuvinte, de rime pe care le cerea erau uneori foarte năstruşnice: dar ele aveau darul să înmlădieze într'adevăr limba şi constituiau pentru mine un minunat exerciţiu. Macedonski era foarte mândru; am avut odată un conflict cu el, pentrucă întrebându-mă cu ton ridicat: „Ştii dumneata cine sunt eu?" i-am răspuns: -- „Nepotul generalului Macedonski care a trădat şi vândut pe Tudor Vladimirescu". Intr'o seară, era mai multă lume în casa poetului, şi eu fiind solicitat să-i fac un elogiu după alte laude

care mă precedaseră, am improvizat această epigramă, cu împrejurările descrise, perfect exacte. (Primul vers ridicase zvonuri de admirație; el părea a prevesti un omagiu formidabil!):

Maestrul nostru are o boală:
Ii plac sticleți; dar în dulap
Văd colivia șade goală...
Poate sticleții îi are 'n cap!

Coșbuc și Caragiale

Mereu îmi spunea Coșbuc că mă risipesc, că ar fi trebuit să fiu nițeluș ardelean, și aşi fi creat lucruri mari... Ii plăcea foarte mult „Serenada" mea! De Caragiale mă leagă multe amintiri și — o epigramă în colaborare cu el, de pe când era berar:

Iancu Luca Caragiale
Iți dă berea cu măsură,
Face și literatură...
Insă nu face parale!

Alecu Davila

Amintirile mele despre Al. Davila sunt numeroase și diverse. Țin să declar de la început că toate încercările de a arunca discreditul asupra acestui om de artă și dubiul asupra paternității piesei lui, „Vlaicu-Vodă", au fost și vor rămâne zadarnice. Am fost de față la muncile facerii acelei minunate drame istorice. Al. Davila mi se plângea mereu de greutatea pe care o întâmpină la tranziția de la o idee dramatică la alta. Nu găsea versurile care să facă puntea... Odată a venit la Dumbrăveni, unde mă aflam, spre a-mi cere anume un sfat și câteva versuri pentru o asemenea dificul-

tate. E drept că la Sinaia, din pricina unor succese epigramatice, aveam mici conflicte cu Davila. Făceam epigrame pe rime date. Până când Davila, spre a mă pune în încurcătură, îmi ceru în public să fac o epigramă cu aceste două rime: rahat... Cincinat... Şi îi ticluii epigrama:

Imperechiaşi rima „rahat"
Ca să jigneşti pe Cincinat;
Dar el e bun, îţi iartă crima
Şi-ţi dă ca să mănânci tu rima.

Regele Carol şi Regina Elisabeta

Nu, nu ne depărtăm de literatură cu aceşti doi mari oameni -- din potrivă, intrăm în poezie. Regele Carol nu era câtuşi de puţin lipsit de simţul poeziei. Odată trebuia să fie primit în chip deosebit la Sinaia, şi la ora 1 mi se comandase o odă pentru ora 3. Insfârşit oda am scris'o eu, de vre-o 140 de versuri -- dar cine s'o reciteze?... A primit să reciteze oda Radu Cosmin care s'a şi îmbrăcat, în lipsă de haine negre, cu un frac al unui chelner superior din Sinaia. Regele Carol nu numai c'a reţinut aceste versuri din oda mea, magistral debitate de poetul Cosmin:

De când ai pus piciorul, Sire,
Pe-acest pământ ce te-aştepta,
Din ură s'a născut iubire
Şi linişte din spada ta!

dar m'a chemat apoi la Castel şi mi-a cerut să înlocuesc un neologism: să scot cuvântul „paradis" şi să pun „rai!" Eu, Anghel şi Iosif am primit distincţia „Bene Merenti" din iniţiativa Regelui...

O deosebită stimă avea şi Regina pentru opiniile literare ale Regelui; dar niciodată Regele n'a vor-

bit Reginei de operile ei... Cred că Regina a murit cu regretul de a nu fi știut niciodată părerea Regelui asupra poeziilor ei. Odată, totuș, am putut aduce Reginei o rază de bucurie...

Eram la Constanța. Aveam destule neplăceri, pe-atunci, cu fostul magistrat Costăchel Sturza, care îmi juca farse: mă trecea absent în registru nu numai când lipseam, dar și când veneam la slujbă. O epigramă tot i-am făcut:

Mai viguros ca un vagmistru
Tu mă dai lipsă în registru
La tribunal când sunt prezent.
Iți ert amice răutatea
La gândul că posteritatea
Pe veci o să te dea absent.

Bucătarul de la vila regală din apele mării, era și el un mare artist. Regina Elisabeta era o cititoare admirabilă!... Cred că cei mai mari cititori pe care i-am cunoscut au fost: Caragiale, Maiorescu și Regina Elisabeta. Și cum stam pe terasa vilei... într'o minunată, luminoasă zi... dinainte cu o nouă creație de artă a bucătarului regal... cu marea albastră în jur... ne pomenim cu un aprod care-mi face discret semne disperate. Eram așteptat la Tribunal. Atunci, cu voce severă, am rostit solemn:

-- Din ordinul Majestății Sale, toate procesele se amână!

-- De ce amânați procesele? întrebă Regina blând, după plecarea aprodului. (Parcă o văd, trandafirie, liniștită, în scaunul ei de pae...).

-- Sunt 17 condamnări la moarte, Majestate!

-- O! atunci amână, amână mereu...

Mai erau și alții în jurul nostru.

Regina a citit o poemă dramatică, și -- textul era german -- am fost într'adevăr interesat și emoționat de acea lectură. Am aplaudat sincer la încheierea lecturei. Dar Regina se pare că voia și altceva nu numai aplauze, căci m'a întrebat: -- Ce părere aveți despre caracterul eroului principal?... La care întrebare a trebuit să răspund cu sinceritate: -- Majestate, eu din limba germană nu cunosc decât două cuvinte: **Muterland** și **Vaterland...**

Regele m'a chemat apoi mai târziu și mi-a propus -- credeam că e o ironie: mi se plătea o poliță! -- să traduc în românește operile Reginei, care nu erau destul de bine traduse, și nici destul de cunoscute. Când i-am comunicat Reginei această dorință a Regelui, bucuria ei a fost nețărmurită...

Epigrama literară -- și socială

...Socoți că epigramele ca gen ar putea constitui un început de tratat de bun gust? In tot cazul epigrama mea nu e critică literară, și nici o justificată opinie -- e o sinteză poate. Unele epigrame sunt de natură curat socială. Bunăoară... La doamna Pia Brătianu, la un ceai, mi se ceruse o epigramă cu următoarele rime: ceai... rai... turtă... burtă... Și am alcătuit:

Chiar dacă nu mi-ați da un ceai
Cu prăjituri, cu rom și turtă
Mă simt aicea ca 'ntr'un rai
Şi sunt doar suflet fără burtă.

Sau următoarea, către un far:

O, far înalt, obscur, sinistru,
Eu unde-va te-am mai văzut
Grozav te-asemeni c'un ministru
Ce-a licărit și a căzut.

Sau marelui bărbat politic Ionel B., zelos admirator al prințeselor și al cărui ilustru tată făcuse parte din complotul în contra unui domnitor:

Așa se vede c'a fost scris
In cartea astei vițe:
Bătrânul să răstoarne domni,
Iar fiul său.... domnițe.

Sau următoarele două -- prea puține! -- lui Georgel Mârzescu, mutat de la Ministerul Muncei la Ministerul Justiției și care m'a destituit din magistratură pe motivul superficial că nu m'am prezentat la post:

Ca să izbească 'n Cincinat,
Mârzescu prea e om sensibil,
Dar când decretu-i l'a lăsat
Afară din magistratură,
I-a spus: te fac inamovibil
De astăzi în literatură!

Și cea de-a doua, mai aspră -- și pe bună dreptate cred:

Mă'nlocuiși, dar fără rost,
Că nu m'am prezentat la post.
Câți magistrați nu s'au mirat
Fiindcă tu te-ai prezentat!

Scriitorii contimporani au fost prinși mai toți în câte-o epigramă. Cu unii sunt atât de legat azi, în cât, zău, n'ași vrea să-i mai supăr. Unul mi-a trimis vorbă că dacă va figura în volumul de epigrame... Am scos epigrama și am înlocuit-o cu aceasta:

Ți-am scos epigrama cu greu,
Dar totuși ce vană mândrie...
Aveai un prilej să se știe
C'ai fost cineva *'n timpul meu.*

Pe vremuri, supărasem rău pe N. Iorga, marele nostru om de cultură, cu următoarea epigramă:

Un premiu dăruesc în bani
Cui calcula-va 'n zece ani
Câte cadavre 'nghite morga
Și câte rânduri necitite
Pe fiecare zi comite
Iorga!

Dar socot că nu-mi va lua în nume de rău următoarea:

Sorbona-ar vrea ca să-l reție,
Miniștrii 'n cale i se prostern,
Dar Iorga vrea supremație
Nu la Paris, ci în guvern!

Protopopul Dăianu care pleca la Cluj, mi-a cerut în gara Sinaia o epigramă distinsului poet Emil Isac, care obținuse un succes discutat la Teatrul Național din București cu piesa „Maica cea tânără" — și i-am dat-o:

O epigramă lui Isac
E lucru prea ușor să fac;
Dar greutatea e s'o spui,
Căci i-ași vorbi de „maica" lui.

Unui scriitor avid de nemurire:

Uitând că gloria e fum
Imprimi volum după volum,
Dar timpul crud, pe nesimțite,
Cum le primește, le și 'nghite.

Fabulă expresă unui poet liric şi debil -- să-i punem numele?

Intr'un salon, un biet poet
Scăpând un vuet indiscret,
Mâncă în schimb bătae bună.

MORALA

Când semeni vânt, culegi furtună.

N'aşi vrea să pomeneşti numele lui Dauş -- să punem: „Unui scriitor prea fecund":

Am suferit, iubite domn
In totdeauna de nesomn,
Dar de când cartea ţi-o citesc
Sunt vindecat şi-ţi mulţumesc.

(Rog mai trimiteţi 7 exemplare pentru familie).

Corneliu Moldovanu e azi în culmea gloriei şi n'are de ce să se mai supere de glumele prieteneşti de odinioară:

„Flăcări", titlul e frumos,
Dar puţin primejdios,
Căci se poate, peste veacuri,
Vre-un nebun să-i zică „Fleacuri".

Sau, aceluiaşi:

„Cetatea Soarelui" în urmă
„Şi „Flăcări" primul său volum
E imposibil după ele
Să nu rămâie decât scrum!

Dramaturgului Victor ...ios:

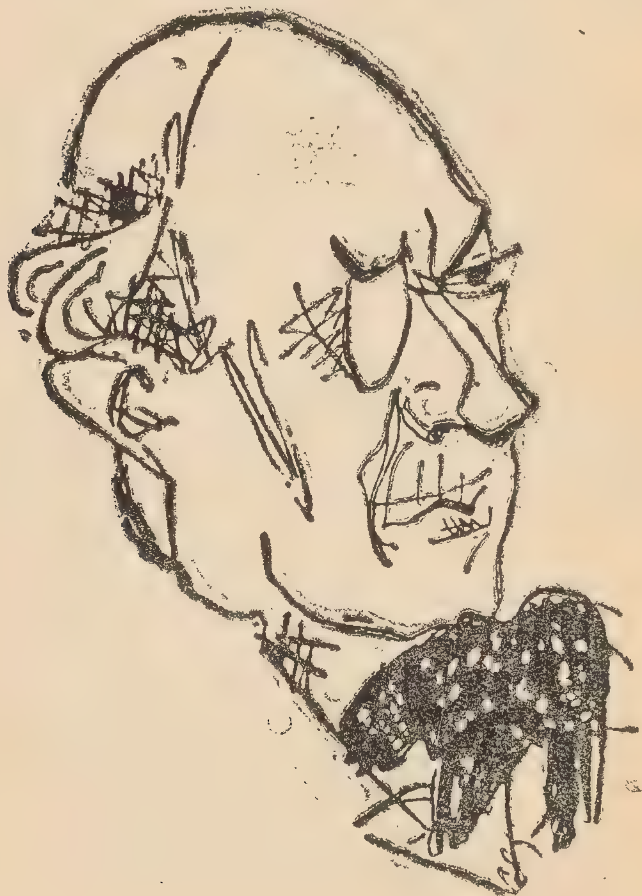
Atunci când criticul Emil
In două cronice proclamă
Că eşti egalul lui Eskil
Mă'ntreb: Cui face epigramă?

In plină activitate

Sunt ocupat tot timpul la Craiova, cu tipărirea câtorva volume. Vor apare: ,,Epigrame", ,,Cântecul unui greer", ,,Fabule și parabole". Mi-a cerut ,,Teatrul Mic" să traduc ,,Cyrano" de Rostand... Il voi traduce!".

. . . .

Traducerea lui „Cyrano" de Rostand nu s'a ivit nici în 1930, deși făgăduită în 1925. Lucrează oare poetul la un „Cyrano" românesc și original?...

De vorbă cu d. Camil Petrescu

Homer şi d. Murnu... -- O idee descoperită.,, -- Statul şi Intelectualii... -- Cine te sileşte să fii intelectual... -- Pe aleia literară... -- Generaţia care are 20 de ani.

Actuala critică literară. -- Critica dramatică. -- Actualele formaţiuni teatrale. -- Lucrări dramatice. Proecte... Ce subvenţionează Ministerul Artelor. -- Scriitorii din aceiaşi generaţie. O caracterizare. -- Nume proprii la cuvinte încrucişate.

A prezenta cititorilor înfățișarea sufletească a lui Camil Petrescu nu este lucru greu. Ușurință pentru portretist e altceva decât, în acest caz, lipsă de complexitate a modelului. Camil Petrescu este dinpotrivă tipic atunci când vrem să socotim numărul organelor muzicești din care-și cântă simfonia exemplarele eminente ale generației noastre. A adus între file de hârtie ordinară, mânjită cu cerneală de tipar, peisagiile pregnante ale creerului său: poezie de război, poezie de dragoste, poezie de gândire. Au trecut, fantome cenușii, trupele prin tranșee luminate de luna solitară, imparțială și senină; s'a jucat Kicikem cu perinuțele în marea numai spume a pătucului alb și apoi a plâns cu un glas care părea că râde; s'au învârtit categoriile kantiane în cercuri tragice pentrucă nu se puteau transforma în arcuri cu săgeți finaliste. Acelaș Camil Petrescu a disecat păpușile de cârpă și câlți ale cărților lucrate, ani de-a rândul, și a construit jocuri de oameni închipuiți pe care i-a însuflețit cu duhul acru, dureri și vreri dramatice ale ființelor ce par atât de rigide pe stradă. Teatru, critică, poezie -- a rămas poate romanul, ca toate formele de creație literară să fi trecut prin metalurgiile sonore ale lui Camil Petrescu.

Definiția, Camil Petrescu și-o prezintă strict formulată prin dinamismul special care-i constitue

existența. L'am denumit odată spadasin metafizic. Văzusem numai înfățișarea lui de luptător. In fond e un temperament eruptiv. Se mișcă și gândește prin explozii, ale căror sori în succesiune constitue unitatea ființei lui. Unii din acești mici sori iau proporții neașteptate -- de aci conflictele lui Camil cu el însuși (ceeace a fost, -- ceeace va fi) și nenumăratele conflicte din afară. Este remarcabil faptul că lipsit de orice excese revoluționar literare, detestându-le chiar, cunoscând și gustând realitățile mari și esențiale recunoscute de el cu o acuitate pe care o poate produce numai o îndârjită insomnie, Camil Petrescu a izbutit totuși să aibă azi împotrivă-i toată critica, toată presa, toate teatrele -- întreg Universul! Și cu o seninătate de sentiment nebănuită, el scoate, că e situația lui firească în lume, pe care nici nu se gândește s'o schimbe.

Această superbă atitudine de izolare intelectuală duce la mari curajuri și deci la mari creații. La vârsta la care este -- 35 de ani -- cu ce a creat până azi, Camil Petrescu în orice altă țară din lume ar fi fost o personalitate artistică de mult recunoscută și bucurându-se de toate vanitățile unei astfel de situații.

E amenințat însă de două mari pericole: întâi, să nu prețuiască la adevărata lor valoare celelalte eforturi artistice ale vremei și să se ridice în izolarea sa și mai sus, sus de tot, până aproape de cerul în care ar putea avea contact numai cu interesele fantomelor scăpate din orbita logicei omenești; al doilea, dezamăgit de indiferența nevinovată în fond, a mulțimilor literare, Camil Petrescu dintr'un nobil orgoliu să nu fie într'o zi ispitit sà pue revolverul la tâmpla Iluziei și -- artisticește -- să se sinucidă.

Homer și d. Murnu

Prietenul meu nu e acasă. Era de așteptat! In camera lui -- scriitorul locuește în centrul Bucureștiului într'un palat cu ascensor -- găsești motive de contact cu toate punctele cardinale ale artei globului: divan oriental, masă de ziarist român, bibliotecă europeană din care toate vecinele îi fură romanele -- apoi semne de iubire pentru sculptură, pictură...

Am trei ore înaintea mea. Se poate sta de vorbă cu prietenul Camil și în lipsa lui. Iau din bibliotecă „Odisea' d-lui Murnu" -- căci orice traducere din Homer, devine proprietatea și gloria traducătorului -- și găsesc însemnate cu roșu în textul românesc toate păcatele de limbă, sintaxă și lipsă de poezie! Desigur, avea dreptate Camil... Acuzase pe d. Murnu că traducerea „Odiseei" e defectuoasă. Nu mai încape îndoială, defectuoasă e! Totuși i se poate obiecta: „Cum de te'ncumeți să vorbești de o traducere din Homer, când nu știi grecește?" -- Dar nu e nevoe să știu grecește, răspunde Camil dintre filele volumului, subliniind încă odată cu creionul, ca să bagi de seamă că nu poate fi bună o traducere cu astfel de versuri: „Doar Ulise, -- deși dorit de țară și soție -- Oprit era într'o peșteră adâncată -- De zâna cea frumoasă, închinată (?) -- Calipso care a **vrut bărbat să-i fie**". Sau: „Căci noi îi trimisesem **pe-al lui** Argus -- Ucigător **pândeț,** pe zeul Hermes". Sau: „Neptun, el singur, Cutremurătorul, -- I-amar asupra lui (Ulise); **nu-l iartă că de-al lui ochiu orbi pe uriașul --** Ciclop, pe Polifem, cel mai puternic -- Din toți Ciclopii, odrăslit din fiica -- Lui Forchis, **domn în mare,** de zeița -- Teora care 'n fundul unei peșteri -- Trăise cu Neptun **împreunată!!!**".

Sau: „Iată -- acum din casă -- **Vântoasele** 'mi răpiră şi pe **fiul -- Iubit al meu** şi slava-i mistuiră". Sau: „Tăcu **vântoaica** şi era pe mare -- **Senin cu totul şi nevânt...".** Şi aşa mai departe... Cugetam că d. Struţeanu preţuise traducerea d-lui Murnu ca evenimentul literar cel mai de seamă al anului, pe motivul poate că e mai uşor să fii crezut când declari că Homer are mai mult talent decât domnii cari au tipărit în cursul anului câte un volum de poezii sau nuvele!... Traducerea din Homer se complică apoi şi prin imixtiunea traducătorului în fondul operei: poate fi tradus Homer în stil de babă vrăjitoare? Erau zeii, zeiţele, vânturile, apele şi eroii, pe acele ţărmuri chiar aşa de-- opincari?.... (Palas apare în opinci).

Camil intră -- vorba traducătorului lui Homer -- vântos, şi înţelege totul dintr'o aruncătură de ochi. Ronţăim pezmeţi, trântiţi pe divanul lat.

„...E o traducere folositoare. Foarte folositoare. Un început trebuia să se facă. Murnu are meritul acesta. In ce literatură s'a tradus **dintr'odată,** cum se cade, vre-un geniu al lumei?

(I-aşi spune lui Camil că 'n acest debut d. Murnu apare totuşi pe frunte cu lauri de geniu, iar cirtica literară universitară i se închină ca lui Homer -- dar nu vreau să pun însumi prietenului meu o sabie în mână, când a început atât de obiectiv).

O idee descoperită...

„Da, te-a pasionat şi pe tine ideia pe care am căutat s'o înfăptuesc cu ajutorul revistei „Săptămâna". Ideia aceia a făcut şi alte cuceriri: în toate redacţiile pe unde trec, mi se vorbeşte de ea şi

sunt îndemnat să reiau lupta, mi se pun la dispoziţie pagini, coloane -- ba şi colaboratori. Pentrucă era o idee **descoperită,** şi nu născocită. (Cunoşti deosebirea între invenţie şi descoperire).

Fireşte, ideia e politică, dar îmbrăţişează mai cu seamă funcţia cerebrală. In primul plan al vieţei sociale trebue să treacă funcţia creerului, precum în ordine biologică, crerul e regulatorul tuturor celorlalte funcţiuni ale organismului. Da, clasa muncitorilor intelectuali... mi s'a adus obiecţiunea că n'aşi putea face o distincţie între clase, că n'aşi putea spune dacă un corector de ziar, bunăoară, e un intelectual, iar şeful de atelier -- care cheltueşte numai forţă cerebrală -- e un muncitor manual... Am convingerea că delimitarea claselor se poate face, şi trebue să se facă!... Prin această delimitare ajungem în chip firesc la **ştiinţifizarea** vieţei sociale, în sensul organizării.

Statul şi Intelectualii

Spre deosebire de alte partide -- în special de partidul socialist -- cred că toate forţele trebue să emane de la Stat. Nu, acum nu emană dela Stat. E o eroare. Emană de la organizarea capitalistă care-şi impune ideologia şi interesele. Omul politic e numai exponentul capitalistului -- când om politic şi capitalist nu sunt una şi aceiaşi persoană. Conştiinţa de clasă a intelectualilor noştri s'a ivit în vremea când munca manuală -- prin diversele organizaţii de luptă -- izbutise să-şi creeze salarii în conformitate cu scumptea vieţei. Fapt e că intelectualul, creatorul de valori **spre tipul căruia tind toate clasele societăţii,** a fost totdeauna caşi azi un sclav, un exploatat... Statul, impunând solidarismul -- care e firesc oricărui organism

viu -- trebue să fie astfel conceput încât valorile dominante azi, valori absurde, să fie răsturnate.

Dacă e cu putință? Dar nu mai încape îndoială! O grevă a muncitorilor intelectuali -- ingineri, medici, ziariști, funcționari, etc. -- e mult mai periculoasă decât o grevă a muncitorilor manuali. Cred că e unica noastră armă de luptă, fie împotriva dictaturei burgheze, fie împotriva dictaturei socialiste.

Cine te silește să fii intelectual...

Ți se spune cu un surâs de ironie: Dar cine te silește să scrii romane, poezii, piese de teatru?... Fă afaceri!... Dar chiar Statul! Prin școli, prin toate instituțiile lui, crează, laudă și transformă în glorie creația intelectuală -- și apoi când, supunându-te acestei extraordinare presiuni, te lași în voia instinctului tău de artă sau de cercetări științifice, Statul te lasă în mizeria propriilor mijloace, victimă sau a editorului sau a ignoranței publicului.

Cele de mai sus sunt atât de adevărate încât -- și cred că e o lege organică -- **toate clasele sociale tind spre intelectualism.** Fascinația intelectualismului e uriașă. Țăranul, salahorul, muncitorul cu ziua, muncitorul de fabrică, bancherul, negustorul -- toți vor să-și dea odraslele la liceu și apoi la Universitate! Ceiace a lipsit intelectualilor a fost o literatură tendențioasă (cum a fost bunăoară literatura poporanistă pentru țărănism) -- și totuși ar fi fost o literatură simili-tendențioasă, căci -- spre deosebire de celelalte clase -- clasa intelectualilor e magnetul de atracție al tuturor claselor. E firească, biologică, instinctuală tendința tuturor oamenilor, din orice clasă ar face parte, spre exasperarea facultăților intelectuale.

Pe aleia literară

Nu reiasă oare, implicit din cele de mai sus, şi valoarea scriitorului integrat în viaţă? Intensitatea vieţei scriitorilor, dă cu siguranţă operei lor acel caracter de autenticitate care înfruntă vremile. In ştiinţă am trecut dela geografie la trigonometrie. de la „teoriile generale" la tratate precise asupra capsulelor renale.... Am convingerea că Marcel Proust a dat deoparte toate „teoriile generale" literare, şi prin analiza sa meticuloasă, servită de simţuri de o rară acuitate, va grăbi să se arunce la hala de vechituri aproape tot ce se scrie azi cu succes eftin...

Crezi poate că scriitorilor români nu li se poate aplica acelaş criteriu, căci scriitorii români trăesc fără mari pasiuni, iar cei cu o viaţă aventuroasă de multe ori se întâmplă să n'aibe talent?... Iată, e deajuns să-i citez, ca să vezi toată vitalitatea reală care circulă, cu tot atâtea experienţe, în operile lor: Galaction... Sadoveanu... Rebreanu... Arghezi... Minulescu... Goga...

Victor Eftimiu?... Nu, n'a trăit, cu toate aparenţele contrarii. E lipsit de pasiuni. Victor Eftimiu duce o viaţă superficială de om deştept; e -- cum se zice cu nuanţă -- un şchmecher.

Reţine acest adevăr: Fiecare contează în literatură prin viaţa pe care a trăit'o.

Şi încă o lege: Au talent scritorii cari trăesc izolaţi, individualizaţi -- individualităţi. Scritorii în clan nu sunt niciodată artişti, au numai talent. Iată o pildă: scritorii tineri de la **Viaţa Românească** nu sunt artişti, ci ţin de clan ; asemenea unor copii paralitici, ei se mişcă, sub privegherea părinţilor, de la un pat la altul: de la **Viaţa Românească** la **Gândirea**, de la **Gândirea** la **Viaţa Românească...**

Generații...

Toate insuficiențele și infirmitățile pe care le constatăm cu durere la tinerii scriitori -- nume noui apărute prin diferite reviste și ziare -- sunt foarte explicabile: tinerii au suferit presiunea războiului în timpul creșterii lor. N'au liceul; au dat în particular câte două clase. Sunt de o incultură covârșitoare: ar putea fi scriitori numai când incultura ar fi o condiție de creație!... Generația noastră care are azi 30 de ani -- cum să se complecteze?... N'are cărți, n'are răgaz, nu poate călători... Generația nouă n'are ce complecta!...

Și apoi nici nu sunt pamfletari. Pamfletul presupune generozitate -- numai tinerețea e absurdă să scrie pamflete. Noi toți am fost luptători literari!... Tinerii de azi nefiind generoși, sunt lași. Nu atacă pe nimeni, se mulțumesc să trăiască parazitar, sau atacă pe cine atacă șefii lor; latră și ei ca niște cățeluși... (Vezi revistele de provincie).

Noi?... Să le luăm locul? Să fim tot de 20 de ani?...

Nu!... Noi am început să ne îngrășăm. Luăm masa cu academicieni..., ne însurăm cu actrițe... Crezi că mai putem ataca?...

Pamfletul sufletului nou, ca o flacără, trebue să treacă de la generație la generație!...

Actuala critică literară

Nu-ți voiu descrie actuala stare a criticii literare române.

Iată însă cum ar trebui să fie această critică:

Să atace pe toți scriitorii care nu fac parte din propriul cenaclu. Să dovedească lipsa lor de genialitate, a tuturor. Să-i condamne pentru că au stil **gongoric, fraza ecsematică,** limba **căutată** și

în genere literatura **nesănătoasă** şi pe urmă să scrie cu inima maternelă şi bătrână despre un plod al cenaclului, ca d. Dragomirescu:

,,Poezia sa (a d-lui Eugen Constant) fără să fie de largă inspiraţie, are o perfecţie formală, aproape parnasiană şi ne interesează prin distincţia limbei (limbii N. R.) cât şi prin sintaxa şi stilul pretenţios, prin imaginile căutate care-l încarcă supra-abundent". (Falanga No. 15, A. I, seria II -- Sâmbătă, 15 Februarie 1927).

In afară de cei de subt aripele tale de cloşcă să mai găseşti că au un nebănuit geniu toţi directorii de teatru, toţi directorii contabilităţii, toţi secretarii generali, toţi şefii de culoare şi toţi miniştrii de instrucţie.

Sau dacă nu-ţi place critica de mai sus, atunci alege oricare alta a oricărei reviste literare de la noi. Metodele sunt aceleaşi, singura diferenţiere s'a produs în domeniul distribuţiei intereselor. S'au recunoscut adevărate zone de influenţă.

Se face multă critică dramatică: şi verbală şi în scris. Dar efectele necesită împlinirea unor anumite condiţii. Iată-le:

Critica să apară într'o gazetă cotidiană. Altfel nu are nici un efect. Să vorbească despre piesele străine întocmai ca presa pariziană, dar să scrie că piesele româneşti, în afară de ale d-lor Victor Eftimiu (dramă) şi Adolphe Herz (comedie, căci şi aci trebue respectată zona intereselor) înseamnă dezastre ruşinoase, că la urma urmelor pretenţiile autorilor originali de a fi jucaţi, sunt cu totul surprinzătoare! Mai socot absolut necesar ca toată critica gazetărească să se constitue într'un fel de trust cu interese nelimitate pentru ,,marile puteri" ale dramaturgiei române şi cu interese limitate pentru acoliţi.

E adevărat că s'ar putea pretinde criticului o cultură temeinică și care să-i permită să știe ce e provizoriu și bluff în tot ceiace abili negustori de teatru prezintă publicului, e adevărat că ar trebui să-și fi exercitat propria sinceritate până când ar ajunge să-l supere strâmbăturile și schimonoselile de pe scenă. Oamenii se definesc prin ceiace îi distrează, prin ceeace îi mulțumește ca intelectualitate, prin ceeace îi face să se înduioșeze.

Un aproprietar râde de nasul d-lui Tănase, un elev de liceu citește versuri simboliste și se crede revoluționar, iar matroanele obeze plâng când vine pe scenă Meșterul Manole cu fruntea sângerată, să spue versuri de d. Victor Eftimiu!

Unii se îmbată odată cu actorii care beau din cupe goale, alții plâng cu actrița care-și fricționează ochii cu batista gândind că a lăsat ușa cabinei deschisă și alții jubilează intelectual decâte ori actorii joacă în costume noui. Un critic trebue să nu fie chiar la fel cu aceștia.

Dramaturgie proprie...

In afară de piesele reprezentate **Suflete Tari** și **Mitică Popescu,** am gata, încă nejucate, patru piese: **Jocul Ielelor, Act Venețian, Mioara** și **Danton.**

Nu mai scriu nimic. Nu sunt nici rentier, nici autor străin. Poți să aduni zece ani note, să faci piese și să încerci rezistența materialului pe care îl ai, din momentul însă în care începi să aşterni piesa pe hârtie, ești un simplu funcționar, neplătit de nimeni, fără nici o perspectivă.

Am lucrat la **Danton** șase luni, zi de zi, cu dumineci și sărbători, uneori până la 18 ore pe zi.. Am făcut șaizeci de mii de lei datorii în timpul

acesta, când Ministerul d-lui Goldiş şi al prietenului Crainic mi-a acordat... 10 (zece mii) de lei ajutor pentru tipărirea lui **Danton** (atât cât costă în a doua copie numai transcrisul la maşină!) Fireşte, e acelaş Minister care acordă 3 milioane pentru reprezentarea „Povestei lupului" de Molnar, „Morii roşii" de Molnar, „Şarlatanului" de Földös şi care acordă încă şapte milioane pentru reprezentaţii de teatru de copii!

E adevărat că acum câtva timp mă ispitea o soluţie...

Un prieten ungur de la Timişoara îmi propunea să scriu o piesă în genul „Cenuşeresei" sau al „Şarlatanului", pe care el s'o traducă în ungureşte şi s'o prezinte teatrelor din Bucureşti, care tentate de subvenţia generoasă a d-lui Goldiş, ar reprezenta-o imediat! Pseudonimul **Gyula Darvas** i se părea o garanţie sigură în această privinţă.

. . . .

Convorbirea de mai sus desvălue un spectacol pe care, până acum d. Petrescu ştiuse să-l ascundă: amărăciunea omului rămas singur. Cunoaştem toate aluviunile şi depresiunile acestui peisagiu; cel ce scrie rândurile de faţă are în sânge dezastrul, primit moştenire odată cu viaţa. Camil Petrescu, făcut să umble pe drumul mare al lumei a fost surprins într'o clipă când, asemenea atâtor evrei răsăriteni cu forţele vieţei refulate şi deviate, începe să vadă lumea caricatural şi s'o redea sarcastic. Lasă cinic în noroi planuri adorate; ironizează fără remuşcări ceiace a iubit. Batjocura pe care o aruncă de atâtea ori poeziei pure („prostiei pure"), e revolta omului care îşi datoreşte izolarea de azi în bună parte tocmai faptului că a urmă-

rit împotriva tuturor ispitelor finaliste și remuneratorii, un ideal de artă pură.

Dar tristețea și amărăciunea sunt ale clipei de față: Camil Petrescu se va libera mai curând decât oricare altul dintre noi din acest ghetto sufletesc, și va reapare senin, limpede și echilibrat pentru marile creațiuni dramatice, ursite să fie mișcate ochilor noștri de mâinile lui atât de vii.

I-am mulțumit pentru pesmeții din care ronțăisem fără încetare, și convorbisem. Camil Petrescu n'a auzit bine cuvintele noastre. Dar în ochii lui s'au aprins două steluțe de argint, care prețuesc -- vă asigur -- cât patru perechi de urechi !

De vorbă cu d. Cezar Petrescu

Puţină biografie. -- Curente literare. -- Cum s'a zămislit întâiul volum. -- Sublimarea trecutului. -- Originile revistei „Gândirea“. -- Inconsecvenţă? -- Scritorii de azi. -- Proecte şi intenţii.

Cum de am ajuns să ne'mbogățim volumul cu declarațiile de mai jos, fără a fi dat ochii sau mâna cu d. Cezar Petrescu, e desigur un record. Intâlnirea a fost pur spirituală și nu vom trăda niciodată metoda, care e totuși simplă și genială ca oul lui Columb.

Puţină biografie

Născut în Decembrie 1892, la Cotnar, jud. Iaşi. Tata era oltean, fecior de clăcaș. A fugit de acasă, de pe Olt, la vârsta de 12 ani, dejugând boii în marginea satului și plecând desculţ, în lume, să înveţe carte. A isbutit, de vreme ce după cincisprezece ani s'a întors în ţară, inginer agronom şi dr. în științe agronomice, dela institutul agronomic din Paris. Mama e moldoveancă, fiică de mare proprietar, cu moşii în judeţele Neamţ și Iași.
Copilăria mi-am petrecut-o în ținutul Romanului, pe valea Siretului și a Moldovei, unde tata era directorul Școalei de agricultură. Vacanţele la moșiile bunicului și ale unui unchi, proprietari în judeţele Neamţ şi Suceava. Această atmosferă şi îndoită ereditate, din neam de ţăran devenit cărturar și din familie latifundiară, cred că m'a pregătit

sentimentaliceşte, pentru literatura sămănătoristă. Intr'adevăr, în „Sămănătorul", prin anul 1908 sau 9 -- (nu-mi amintesc exact fiindcă nu mai păstrez numărul) -- mi-am văzut publicată prima schiţă, fiind încă pe băncile liceului.

Curente literare

M'a atras şi m'a influenţat ideologia sămănătoristă, de pe băncile şcolii, fiindcă regăseam conciliată atmosfera de acasă. Spiritul de clasă al tatei, care nu uita că e fecior de clăcaş -- şi spiritul de clasă al mamei, care fusese crescută în toate bunele şi relele unei categorii sociale privilegiate, îşi disputau alternativ în formaţia mea spirituală, sentimente şi judecăţi contradictorii. Mă simţieam când revoltat social, când „reacţionar odios", după linia sângelui patern ori matern. „Sămănătorul", atât în literatura sa, cât şi în ideologia politico-socială, împăca aceste două impulsii antagonice, tocmai prin ceiace constituia contradicţia doctrinei sămănătoriste. A slăvi în acelaş timp ţăranul şi proprietarul, exploatatul şi exploatatorul, nu-mi părea nimic ilogic, cum absurd era de fapt. Dela sămănătoristul Mihail Sadoveanu, am învăţat atunci să văd şi să iubesc peisagiul moldovenesc, ţăranul idealist şi stilizat, deşi psihologiceşte artificial, clasa latifundiară în descompunere. Prin Sadoveanu,l-am descoperit pe Turgheniev. Şi apoi prin Turgheniev, toţi ruşii, care se puteau citi pe atunci în traducţie franceză.

Până la şaptesprezece ani am fost sămănătorist înverşunat. Pentru ca imediat după terminarea liceului, să devin cel mai înverşunat duşman al iorghismului şi cuzismului în floare.

Probabil, a fost efectul satietăţii. Toţi colegii de

facultate, erau cuziști, iorghiști, antisemiți. Ideologia mai mult lirică și romantică a sămănătorismului, lua un aspect brutal și desfigurat. N'aș putea să reconstitui acum toate etpele procesului spiritual, care m'a situat în luptele studențești, acerbe pe vremuri, în tabăra adversă cuzismului și iorghismului. Poate a contribuit în mare parte influența literaturii umanitarist-rusească. Poate și oarecare spirit de contradicție și singuralisare. Fapt este, că m'am aflat printre promotorii reacțiunii studențești care a combătut mișcarea național antisemită și în urma unei manifestațiuni rămasă celebră la Iași, am provocat închiderea centrului studențesc local, disolvarea comitetului de conducere și alte isprăvi care au marcat, cu o ultimă convulsiune, încheerea agitațiunilor studențești dinainte de războiu. În această epocă, am început a colabora la **Facla** lui Cocea, la **Versuri și Proză**, condusă de Hefter și I. M. Rașcu, mai apoi la **Cronica** lui Tudor Arghezi și la ziarul ieșean **Opinia.** Cum toate aceste ziare și reviste, erau ostile curentului sămănătorist, trecut de pe planul literar pe cel politic și social, colegii mă arătau ca pe un monstru ,,vândut jidanilor".

Adevărul e, că în chiar această reacțiune juvenilă împotriva sămănătoristului și degenerescențelor sale politice, se afla prezent, un sămănătorism, deziluzionat de aspectele și de efectele lui reale, întocmai cum ateismul e o altă formă numai aparent eliberată, a spiritului religios. Adevărații atei sunt agnotici -- cei indiferenți, absenții, nu dușmanii crunți ai sutanei, dacă s'ar putea spune: ,,nu invertiții religiosității".

Tot așa, din generația mea, singurii scriitori care s'au format în afară de influența sămănătoristă, ar fi acei care n'au luat nici o atitudine **pentru sau**

împotriva sămănătorismului. Cei cari nici nu i-au observat existenţa. Şi aceştia sunt prea puţini -- dacă sunt.

A nega şi urî, e încă un fel de a te recunoaşte influenţat.

Fidel format sămănătorismului până la 17 ani, detractor al sămănătorismului dela această dată înainte, în realitate m'am format, sub steaua ,,Sămănătorului".

Primele mele volume, până la romanul **„Intunecare"** inclusiv acest roman, n'au fost altceva decât lichidarea acestui proces de degajare, care a mers încet, fiindcă în fiecare carte subliniam o realitate spirituală, veche de zece ani, măcar. Niciodată n'am scris pe o emoţie sau un subiect sau experienţă umană, proaspete. Intre geneza unui volum şi realizarea lui materială, au trecut întotdeauna câţiva ani. Timp în care prelucram materialul brut, interior, fără nici un plan pe hârtie şi fără nici o fişă, pentru ca mai apoi, povestirea, nuvela sau romanul, să fie scris direct şi trimis tiparului în prima şi singura versiune. Astfel ,,Simfonia Fantastică" s'a născut ca subiect, dintr'o discuţiune cu prieteni, la o masă acum vre-o şase ani. A crescut în mine, până m'a sufocat -- ca să fie scrisă, la cererea editorului în şapte zile. In aceste condiţii, nici un volum nu e contimporan cu o etapă a evoluţiei mele sufleteşti sau artistice. Mă urmează cu întârziere de câţiva ani, fiindcă procedeul meu e cristalizarea la rece. După ce ardoarea primei ,,inspiraţii" s'a consumat, lăsându-mi toată luciditatea.

Cum s'a zămislit întâiul volum

,,Scrisorile unui răzăş" au luat fiinţă dintr'o necesitate mai mult gazetărească. Intemeiasem îm-

preună cu Pamfil Şeicaru, revista de polemică „Hiena". Eu mă aflam la Cluj, Şeicaru la Bucureşti. Săptămânal mă bombara cu telegrame, cerând manuscris, şi săptămânal cu poşta de atunci, articolele soseau târziu şi deveneau inactuale. După exemplul lui Alphonse Daudet, cu scrisorile din moara sa, am întemeiat o rubrică fixă sub titlul care a devenit titlul cărţii. Subiectele roiau, oscilând între literatura pur beletristică şi literatura curentă a revistelor de polemică. Aceasta explică lipsa de compoziţie, introducerile disproporţionate cu restul povestirilor, popasurile pe drum, caracterul jurnalistic al celor mai multe „scrisori". De altfel, în volum n'am tipărit nici jumătate din materialul apărut mai întâi în „Hiena", mai apoi în „Gândirea", sub acest titlu.

Cu „Scrisorile unui răzăş" a început pentru mine lichidarea sămănătorismului. Mă eliberam--scriind în formă şi conţinut, după cea mai perfectă tradiţie sămănătoristă -- de un romantism şi de un lirism rustic şi provincial, datând de 10 şi 15 ani: tot capitolul copilăriei şi adolescenţei. Din aceiaşi necesitate au luat finţă povestirile şi nuvelele din „Drumul cu plopi", unele din volumul „Omul din Vis", precum şi foiletoanele adunate sub titlul „Carnet de Vară".

Sublimarea trecutului

Romanul „Intunecare", a fost conceput în primii ani după războiu. Contemporan cu „Scrisorile unui răzăş" îl purtam cu mine, cu amănunte şi atmosferă, tipuri şi episoade, aştepând doar să mi să lămurească linia centrală. Mi-a precizat-o destinul generaţiei mele, pe care insist s'o numesc: generaţia sămănătoristă. Am lucrat la roman trei va-

canțe de vară, câte două luni, și se afla gata pentru tipar încă de acum patru ani. Toți editorii l-au refuzat socotindu-l prea întins și riscat. (Aceiași editori care solicitau pe întrecutele, mai deunăzi, cedarea ediției a doua) .

Astfel, deși apărut în acest an, „Intunecare", reprezintă pentru mine încheerea unui proces spiritual situat cam între anii 1920--1924. Scriind romanul generației sămănătoriste, care mă împiedeca să văd altceva, să scriu altceva și să mă regăsesc, m'am degajat de o prezență tiranică.

Numai atunci, m'am simțit purificat de vechile influențe, pentru a scrie „Omul din vis", „Omul care și-a găsit umbra", „Simfonia Fantastică"; toate concepute cred, sper, dincoace de canoanele Sămănătorului.

Originile revistei „Gândirea"

„Gândirea"s'a născut la Cluj. Ne aflam în primăvara anului 1921, un grup de scriitori tineri osândiți profesiei gazetărești și înfricoșați să nu ne înghită definitiv presa cotidiană. Destul să număr câțiva: Adrian Maniu, Lucian Blaga, Gib. I. Mihăescu, Radu Dragnea.

Ideia și titlul revistei au pornit dela mine. Cuvântul înainte, alcătuit împreună cu Adrian Maniu, anunța sub o formă imprecisă și lirică, refuzul de a ne trasa un program.

Poate e nevoie să lămuresc acum, după opt ani, ceiace pare încă unor cititori absurd copilăresc.

„Mai e obiceiul ca atunci, când închei această primă pagină -- scriam în 1921 -- să arăți un criteriu, un program de activitate fixă, un sistem după care întreg grupul va intra în bloc, în nemurire. Cu asemenea programe infailibile pierd și

jucătorii de ruletă şi au pierit şi multe reviste. Nu ne-am strâns laolaltă, să fim mai tari ca turmă. Pe drumul „Gândirii", fatal fiecare e răzleţ şi izolat. Drumul era deschis -- altul pentru fiecare. Şi înţelegeam a recunoaşte dela primul pas, că fiecare va ajunge acolo unde puterile sale sunt în stare să-l ducă".

Vag. Dar necesar. Toţi scriitorii care s'au grupat atunci în jurul „Gândirii" ori au trecut numai prin paginile revistei, erau între 25 şi 35 ani. Se formaseră sub diferite discipline. Se înrudeau însă printr'o singură experienţă comună: războiul. Nu mai puteau accepta să fie anexaţi de vechii patroni literari şi de vechile firme ale revistelor existente. Voiau o casă a lor.

Noi, cei dela Cluj, le-am pus-o la dispoziţie. Ideologia revistei, dacă avea să se cristalizeze -- cerea timp. In 1921 toate spiritele erau turburi, încă umbrite de suvenirul războiului, atrase şi respinse de forţe contradictorii. Restabilind atmosfera de atunci, din literatura noastră ca şi din toată Europa, e greu chiar astăzi să reconstituim firele încă nevăzute, din care s'a urzit literatura şi spiritualitatea anului 1929. Revista şi-a definit ideologia pe măsură ce şi-o defineau colaboratorii ei cei mai statornici. Apărută într'un moment de criză spirituală, când afirmaţia unei generaţii se închega încă dintr'un haos ca apele de uscat, „Gândirea" oferea tocmai ceeace lipsea oricărei alte reviste: libertatea. N'avea patron, n'avea cadre rigide, nu era legată de nici o şcoală critică, literară şi spirituală, existentă.

Eclectismul acesta, atât de necesar momentului, i-a uşurat existenţa, atât faţă de colaboratorii diverşi cât şi faţă de marele public cititor.

Revista a mers odată cu timpul. De aceia, poate, atâtea altele i-au rămas în urmă, pe drum.

Inconsecvenţă?

Se impută astăzi „Gândirii", tocmai această inconsecvenţă. Eclectismul şi diletantismul primilor ani de apariţie, în contrast cu ideologia actuală: tradiţionalism, autohtonism, ortodoxism.

Cred dimpotrivă, că adaptabilitatea aceasta la semnele timpului, a fost însuşirea de căpetenie a „Gândirii", cum de altfel i-a fost şi singura condiţie de existenţă. O revistă corespunde unei necesităţi, atâta vreme cât păstrează contactul direct cu marele public. Cititorul e indicatorul sensibil, cu al cărui vârf de ac se măsoară dacă o revistă, deci un curent, deci o ideologie, are priză la realităţile epocei ori e numai o creaţiune artificială, streină realităţii şi respinsă de realitate. „Gândirea" s'a bucurat dela început de un mare număr de cititori; i-a păstrat. Imi pare că aceasta e cea mai bună dovadă că în evoluţia ei către ideologia actuală, n'a făcut altceva decât să anticipeze evoluţia spirituală pentru care cititorul era pregătit. Cât despre locul pe care îl ocupă ideologia „Gândirii" în cultura românească, mi-ar fi greu să-l definesc. E prea aproape de mine acest copil al meu şi amândoi suntem prea aproape de prezent, ca să pot lămuri obiectiv, ceiace numai perspectiva timpului îngăduie. Aş risca să dau o iluzie ori o dorinţă, drept realitate. Şi nu-mi recunosc acest **donchihotism.**

De altfel, din momentul când „Gândirea" şi-a asigurat definitiv existenţa, m'am îndepărtat dela conducerea efectivă, dintr'un egoism şi un instinct de conservare scriitoresc. Munca şi grija redacţională, îmi fărâmiţeau prea mult timpul, neîngăduindu-mi să consacru decât resturile, scrisului meu propriu zis. Cum de zece ani n'am între-

rupt o singură zi meseria de redactor al unui ori altui ziar politic, această obligație cotidiană, adăogată la toate preocupările unui redactor de revistă literară (bani, cronici, adunarea materialului, corecturi, corespondențe, etc. etc.) îmi răpeau orice posibilitate de a-mă concentra pentru o lucrare de **longue haleine.** N'am râvnit niciodată la rolul de regisor al unei generații. Sunt bucuros că i-am putut oferi o revistă, care măcar ca tehnică și distribuție interioară, depășea comunul celorlalte reviste, care au apărut și au dispărut în ultimii opt ani.

Scriitorii de azi

Socot literatura românească de după războí, mult superioară literaturii dinainte de 1914. In calitate și în obiectiv. Tocmai prin faptul că s'a putut elibera de imperativul istoric și social.

Inainte de 1914, scriitorul, cu și fără vocație, era târât în lupte streine literaturii. A fost o epocă de **mesianism.** Toate curentele literare erau încadrate în tabere de războiu național ori social. Chiar scriitorii care își refuzau asemenea rost, consumau o parte din energia creatoare luând atitudine împotriva sămănătorismului, poporanismului și umanitarismului. Prin negație -- revin la marota mea -- suportau toate incuriile și desavantagiile literaturii legate de temporar.

Astăzi, creatorul se poate izola în creația sa.

Și numai datorită acestui fapt, epoca de după 1918 se va înfățișa istoricului literar cu o poezie atât de diversă și personală, ca a lui Tudor Arghezi și Lucian Blaga, Adrian Maniu și Philippide, Bacovia și Ion Vinea, Demostene Botez și Ciurezu, Ion Barbu și Minulescu. Cu o proză atât de di-

versă, ca a lui Gala Galaction și Liviu Rebreanu, Ionel Teodoreanu și Damian Stănoiu, Papadat Bengescu și Al. O. Teodoreanu, Mateiu Caragiale și Gib. I. Mihăescu, Mihail Sadoveanu și Brăescu. Teatrul a afirmat măcar trei dramaturgi, tus-trei din familii cu totul streine: Ciprian, Blaga și Gib. I. Mihăescu. Critica? -- să nu mai vorbim de ea. Aservită prieteniilor și dușmăniilor, n'a făcut decât să mărească în orice ocazie confuzia marelui public cititor. Cum toate bisericuțele dinainte de războiu, au fost nevoite să-și remanieze zugrăveala și personalul dela strană, fiecare critic oficial al unui cenaclu și-a acomodat criteriile de judecată proaspeților recruți.S'ar scrie o întreagă analogie glumeață, numai din contradicțiile și revizuirile acestor șefi de școală, care de douăzeci de ani scuipă împotriva vântului.

Un singur foiletonist conștiincios și obiectiv: Perpessicius.

Proecte și intenții

In momentul de față lucrez la un roman ,,Calea Victoriei'', în care voi cerca să zugrăvesc disoluțiunea psihologică a unei familii provinciale instalate în București, după războiu. Roman dintr'un ciclu mai vast, de alte 7-8, menite să înfățișeze aspectele vieții românești contemporane, stăruind nu atât asupra problemelor sociale, cum s'ar părea din enumerația de mai la vale, cât asupra analizei și conflictelor psihologice.

Va urma un roman, din atmosfera atât de pitorească, necunoscută și dramatică, a regiunilor petrolifere: ,,Aurul negru''. Un roman al moravurilor politice. Altul de presă. Unul al vieții provinciale și altul al căsătoriei. Etc.

Pentru toate acestea „Intunecare" a slujit de prefaţă, atât pentru mine cât şi pentru cititori, lichidând moştenirea războiului. Intre timp voi tipări tot la toamnă, romanul „La Paradis general", un divertisment din atmosfera bohemă a Iaşului dinainte de războiu, pe care l-am scris **d'un trait** amuzându-mă, şi din care am publicat o mare parte în „Adevărul Literar".

Proectele poate par ambiţioase. Mi s'a imputat o fecunditate de ultima oră, care s'a părut confraţilor nefirească. Nimic mai eronat. Nu fac altceva, decât să consum o capacitate de lucru care se cere consumată.

In trecut a fost neobservată, fiindcă se cheltuia în redactarea „Gândirii", anonim, în cronici, recenzii, corespondenţe, etc., alcătuind materialul câtorva volume. Profesiunea gazetărească, pe lângă că m'a constrâns la o disciplină de muncă, în zece ani m'a pus faţă în faţă cu atâta experienţă umană şi cu atâtea probleme sociale şi morale, în cât, departe de a dăuna scriitorului cum se repetă cu insistenţă de câte ori se deplânge soarta literaţilor siliţi să-şi câştige existenţa în redacţiile cotidianelor politice, mi-a folosit dimpotrivă, situându-mă la un punct de observaţie, cu deosebire preţios pentru un romancier. Socot tot ce am publicat până la romanul **Intuneacre,** dibueli de ucenicie. N'am fost niciodată prea grăbit. Şi mai ales am avut oroare de literatura livrescă. Cred că un romancier trebue mai întâi să trăiască viaţa, lăsând la o parte teoriile estetice şi toate preocupările deformate ale breslei. Numai după aceia, va folosi, brut sau stilizat, după temperament, un capital tezaurizat, care se enfişează de curente estetice, de canoane şi de tot ce odată cu modele, e trecător şi perisabil. Eu am trăit viaţa, parcurgând toate categoriile sociale

şi toate situaţiile, încât am învăţat să o văd cu ochii desbăraţi de convenţiunile liveşti. In această privinţă, model ideal pentru orice romancier, rămâne cariera scriitorilor ruşi, care n'au început prin a se aşeza la biurou, ci au sosit acolo abia mai târziu, dela viaţa cea aspră şi intensă de afară. După această experienţă, fecunditatea nu mai e o excepţiune, ci o necesitate, a tot ce omul a înmagazinat şi a digerat, pe comptul scriitorului.

Sărăcia scriitorilor noştri dinainte de războiu -- sărăcia de creaţie -- se datora faptului că scriitorul se declara, neîncadrându-se în nici o categorie socială. Orizontul şi experienţa se mărgineau la ferestrele cafenelei. A fost o literatură de soboli. De aceia mai mult de jumătate e ilizibilă astăzi, începând chiar cu numele cele mai glorioase ale antologiilor.

. . . .

Planuri balzaciene şi o putere de muncă la fel.

Tot ce poate face mai bun un sceptic al cantităţii e să pue condeiul jos şi să aştepte.

Shakespeare, Alexandru Dumas, Dostoiewsky, au scris enorm.

De vorbă cu d. C. Rădulescu-Motru

O istorie a civilizației române... -- Kant și Nietzsche. -- Psihologia la noi. -- Cine va scrie o morală? Magia cuvântului. -- Avem oare o burghezie?... „Débacle“! -- Țărănismul și școlile noastre literare. -- Romanul-caricatură.

„Trebue de văzut dacă nu cumva cei doi termeni ai problemei, care ne par nouă a se găsi în antiteză, conştiinţa, deoparte şi lumea lucrurilor în sine de altă parte, nu sunt în fond aspectele uneia şi aceleiaşi realităţi care trece prin momente diferite; trebue văzut dacă cei doi termeni ai problemei nu pot fi explicaţi printr'o unitate superioară, în care antiteza lor să apară ca o relaţiune logică".

. . . .

„Conştiinţa omenească ESTE O CARTE DESCHISA IN CARE SE POATE CETI EVOLUŢIA REALITAŢII".

C. Rădulescu-Motru: *Elemente de Metafizică* pag. 270

Până acum, influenţa kantiană a produs la noi această concepţie personală!

I. Petrovici: *Kant şi Cugetarea românească (în rev. de Filosof,* vol. V No. 1-2)

O figură cu trăsăturile destul de accentuate, dar din care orice asperitate a dispărut. Culorile s'au înfrăţit în acest chip de om, apropiindu-se de nuanţa argintului vechi. Nu trebue să uiţi, când te apropii de C. Rădulescu-Motru, că ai înaintea ta un om care e la capătul contemporan al unui întreg şir de răzăşi olteni, care n'au fost miluiţi de nici

un fel de politică și care au transmis odată cu pământul și puterile lor aspre sufletești. E ceiace explică poate caracterul personal al concepției d-lui Motru în studiile sale de metafizică. Glasul domol al acestei energii sufletești are o rezonanță de parcă profesorul de psihologie ar tot vorbi într'o vale împrejmuită cu păduri tăcute. Soare de toamnă. Fire de lumină aurie se îmbină într'o geometrie ciudată pe figura cugetătorului, pe hârtiile și cărțile dinaintea lui.

O istorie a civilizaţiei române...

„...Da, citesc noua carte a d-lui E. Lovinescu. Sunt aproape de sfârşitul ei. Dar promblemele nu-mi sunt necunoscute -- şi credeam chiar că au fost de-acum mai mult sau mai puţin rezolvate. Regretul postum al d-lui Lovinescu, precum că civilizaţia noastră a rămas cu atâtea veacuri înapoi, numai din pricină că n'am ştiut să fim catolici în vremea când catolicismul domina întreaga civilizaţie europeană, e un regret frumos. Dar e numai regret. A scri istoria căutând argumente pentru o ideie centrală, e ceva foarte lesnicios, căci istoria oferă argumente pentru toate părerile; e de-ajuns să ai răbdarea să le cauţi. Evident, ar fi fost foarte bine să fi apărut pe plaiurile noastre un Luther sau un Calvin, care să ne fi dus dintr'odată în mijlocul civilizaţiei europene... Ar fi isbutit oare să ne facă pe toţi -- să zicem -- catolici, dela Nistru la Tisa, dela Cernăuţi la Bazargic? N'ar fi rămas oare insule ortodoxe printre noi? E mai mult ca probabil -- şi spectacolul de peste munţi cu românii ortodoxi şi cei uniţi cred că ar trebui să ne vindece radical de regretul d-lui Lovinescu. Ortodoxismul nostru -- cu toate insuficienţele lui culturale -- a avut meritul de a ne fi menţinut unitatea. **Fără acest ortodoxism** -- aşa îmbibat de superstiţii cum era -- **noi am fi avut soarta Poloniei,** care a fost sfâşiată spre a fi „ocrotită": o regiune de ruşi, alta de austriaci, alta de germani! Ortodoxismul ne-a ţinut, fie şi vegetativ, **întregi** -- ca un mare adăpost spiritual. Dacă am fi fost mai culţi în sânul bisericei catolice, se poate presupune; dar că existenţa noastră unitară de azi ar fi fost compromisă -- e sigur.

Kant și Nietzsche

...Kant m'a procupat de mult. O problemă kantiană e subiectul tezei mele de doctorat... Evident, d-l Petrovici n'a enumerat pe toți kantienii români, în articolul d-sale din ultimul număr al „Revistei de Filosofie''. In cursurile mele sunt silit să continui a vorbi de Kant, întrucât în logică intră în chip necesar teoria cunoștinței, formele de gândire, etc.

Pe Nietzsche l'am descoperit la Lipsca pe la 1892, într'un chip destul de caracteristic pentru evoluița ideilor noi în epoca noastră. Pentru prima oară am auzit pronunțându-se numele lui Nietzsche din gura lui Meutz, un discipol al lui Wund, în laboratorul căruia lucrasem amândoi. Germanii nu sunt atât de lesne comunicativi. Faptul că într'o seară ploioasă, la o halbă de bere, ajunsesem la o oarecare amiciție, a făcut pe Meutz să exclame:

-- Se cunoaște că l'ai citit pe Nietzsche!...

-- Nietzsche?... Care Nietzsche? Și a urmat apoi căutarea unei cărți de Nietzsche la Libisch, librarul din Lipsca, librarul meu familiar. Cum auzi numele lui Nietzsche, Libisch îmi spuse: -- „E un autor nou, dar nu e bine să citești prima carte care ți-o cădea în mână; n'ai să-l prea guști. Vorbește întâi cu Lauterbach, stă aci de-asupra mea, el ți-ar putea fi de folos"... Lauterbach era un fel de traducător. Trăia mai mult din traducerea tezelor elevilor englezi, italieni, români, în limba germană, și mai cu seamă din desăvârșirea genurilor la textele germane ale acelora; englezii scriau în fața substantivelor numai un **d.**; Lauterbach punea, după nevoe **der, die** sau **das...** Era o meserie ca oricare alta. Tot Lauterbach mi-a recomandat să încep cu **Genealogie der Moral** și **Jenseits von Gut und Böse...**

Cartea pe care am scris-o asupra lui Nietzsche n'a influenţat organic, la noi, pe nimeni. Nici oamenii politici, nici oamenii de cultură, nici oamenii de artă, n'au fost, la noi, transformaţi în vre-un fel oarecare de Nietzsche... Nimeni n'a simţit că Nietzsche anticipa asupra biologiei rasselor, teorie care avea să aibe atâta curs în restul Europei. Numai Caragiale a simţit că în Nietzsche se ascundea în primul rând un temperament extraordinar...

Cine va scrie o Morală?

...Până la construcţia unei noui morale, pe cele mai noui date de psihologie şi sociologie, cred că va trece vreme.

Psihologia, noi o facem încă teoretic. Laboratoare de psihologie experimentală noi n'avem, şi abea ni s'au pus la dispoziţie 180.000 lei pentru instalarea primului laborator, în noua clădire a Facultăţii. Dar şi localul e încă nesigur. In el aud că s'a mutat laboratorul de fizică, pentru că în localul laboratorului de fizică ar fi fost instalat un sculptor fără locuinţă...

Dar la celelalte facultăţi ale noastre se fac lucrări experimentale, originale? Nici la fiziologie... Şi ceiace mă îngrijorează nu e atât legea laboratoarelor, cât lipsa oamenilor doritori de experienţe şi cercetări personale. Nu e un rău individual, ci unul obştesc. Noi nu dăm nici o perspectivă cercetătorilor orignali. Studentul îşi ia licenţa în litere sau doctoratul în medicină, şi fuge. Experienţele trebuesc începute din licee şi şcoli normale, ca studenţii să găsească o raţiune unor cercetări ştiinţifice experimentale. Şi nu se mai poate spune că un laborator de psihologie experimentală ar fi un lux pentru o ţară ca a noastră. In Germania, în-

drumarea profesională se face numai pe temeiul expertizei psihologice. Poşta, telegraful, aviaţia mai cu seamă, nu se mai pot lipsi de datele laboratoriilor de psihologie. Muncitorul calificat, care începe să joace un rol atât de important în civilizaţia contimporană, se îndreaptă singur spre laboratorul care-l luminează asupra adevăratelor lui însuşiri!

...Da, „Cursul de Psihologie" s'a epuizat. Voi scrie un „abrégé" pentru elevii de liceu, şi voi complecta ediţia cea mare, în curând. „Logica" e aproape gata şi o voi da la tipar. O „Morală"? Nu, nu mă încumet -- cu datele ştiinţifice de azi -- să complectez sistemul filosofic cu o „morală"... E cea mai grea carte de scris, **şi nici nu văd azi cine ar putea-o scrie!** Căci e vorba de criteriu: care e criteriul, în vremea noastră, pentru a face o selecţie, şi a stabili o preferinţă în alegerea valorilor?... **Şi care sunt, azi, valorile lumei?**

Magia cuvintelor

...Apoi starea de azi a conştiinţelor, la noi, e atât de primară, încât a nu voi să scrii o morală, e încă o acţiune morală! „Revoluţie", „democraţie", etc. -- sunt cuvinte care încă operează magic în lumea noastră. Cine nu e democrat? Care guvern? Şi care guvern nu spune odată la patru ani, ţărei noastre, că e suverană?...

Avem oare o burghezie? „Débacle!"

E ceiace viciază întreaga noastră viaţă socială şi culturală. Suntem dominaţi, falsificaţi, insultaţi şi jefuiţi de o burghezie factice creată de politică, susţinută de ea şi acoperită de ea.

Noi n'avem acea burghezie normal **evoluată**, după o apariţie firească, precum sunt burgheziile ţărilor apusene. Acele burghezii au în sufletul lor dorul aprig de câştig, dar susţinut de un spirit de economie şi de o putere de muncă, legendare! Fiul moşteneşte nu numai averea, dar şi spiritul de a o menţine şi multiplica. Burghezia noastră, născută din **şansă** şi din **trafic politic,** e întemeiată esenţialmente pe risipă, desfrânare şi echilibrul între desfrânaţi. Ce crezi că e corupţia de azi, ale cărei scandaluri -- isbucnite în viaţa publică dintr'o momentană neînţelegere între juisori -- răsună în toate ziarele?... Inainte de război, oamenii din aceiaşi tagmă vindeau **indigenate;** azi au vândut **paşapoarte.**

Faptul extraordinar, poate unic în istoria lumei, ca proprietarii să fie cu atâta uşurinţă expropriaţi de pământurile lor, se datoreşte aceluiaşi spirit al **norocului.** -- ,,Vom depune banii la bănci!" şi-au zis aceşti oameni. Banca, se ştie, e ,,norocul" vremilor noastre... Ceiace vedem că se petrece azi în viaţa publică e semnificativ: suntem de faţă la prăbuşirea unei falşe burghezii -- e acel **débacle** pe care ţara asta trebuia să-l vadă!

In ultimii ani inginerii noştri au câştigat foarte mulţi bani. Crezi că **şi-a făcut vre-unul o fabrică?** Nu. Toţi au case -- şi acum se 'ntreabă cum să le vândă mai avantajos! Negustorul român, protejat de omul politic de aceiaşi teapă, nu-şi plăteşte datoriile în străinătate--dar întreţine cai de curse! Iar deputatul ţărănist X--şi-a cumpărat un palat--şi acuma nu ştie cum să facă rost de parale să-şi instaleze un calorifer...

Iţi închipui oare că ţăranul de azi, cu spiritul lui aprig de câştig, cu forţele lui toate treze, pentru că nu se glumeşte cu munca pământului, **va**

putea fi el vre-odată expropriat de cineva? Iși va cumpăra el vre-odată cai de curse înainte de a-și fi plătit ratele la Credit ? Sau clădi o casă, înainte de a ști cu ce o va încălzi ?

Spiritul de creație, coloana vertebrală morală a țăranului român, el va regenera această țară. Numai burghezia țărănească, întemeiată pe aceleași însușiri ca burgheziile țărilor înfloritoare, va mătura definitiv farsa care se joacă de un veac în această patrie a noastră !

Țărănismul. Școlile noastre literare

...Ințeleg prea bine nedumerirea d-tale. E drept că de la 1900 încoace literatura românească a fost „tiranizată" -- zici dumneata -- de țărănism. E domnia micului boer incult, al hoțului de cai, al țăranului umil și pelagros, al preotului imoral. Un roman de curând premiat de d-nii Sadoveanu și Ibrăileanu cu banii ziarului „Dimineața" e plin de rațe, gâște și plăcinte moldovenești. Fie că se numește, adaugi dumneata, **sămănătorism** („Sămănătorul"), **poporanism** („Viața Românească") sau **tradiționalism** („Gândirea") -- școala literară țărănistă apare endemic și domină cu toată zestrea rustică și ce e mai grav, cu toată insuficiența ei artistică. Progresul real artistic al literaturii române din ultimele decenii, susții dumneata, s'a făcut **împotriva** țărănismului literar, care din vreme în vreme, pentru a nu pierde de tot prestigiul, își apropie câte un nelegiuit de artă... Citezi cazul „Vieței Românești" care a publicat după Artur Stavri pe **T. Arghezi** și revista „Gândirea" care alături de arta răzășească a d-lui Cezar Petrescu publică pe **Adrian Maniu** și **Lucian Blaga,**

un simbolist şi un expresionist... Te întrebi, ce ar mai putea înnoi literatura română, în ziua când spiritul rural definit mai sus ar regenera şi ar pune stăpânire pe întreaga noastră viaţă publică şi socială? Patriarhală, ar rămâne să cinstească mai departe la „Crâşma lui Moş-Precu"...

Că în literatura ultimilor douăzeci de ani predomină viaţa ţărănească, e semnificativ. In afară de alte cauze, să semnalăm pe aceasta : e mult mai uşor, la noi, să scrii o nuvelă sau un roman ţărănesc. Ţăranul are o psihologie unitară şi un decor în care se mişcă firesc. Nu vreau să spun că toţi ţăranii sunt la fel : dar când vei descrie un ţăran -- **toţi ţăranii te vor înţelege !**

Romanul-caricatură

Se petrece oare acelaş lucru cu orăşanul nostru? In afară de mahalagiu, care imită moravurile boerilor, „boerii" care au fost creaţi de **şansă, întâmplare şi favoritism,** -- burghezia noastră de azi -- oferă exemplare cu întâmplătoare trăsături sufleteşti, ale hazardului... Ti-aşi putea cita pe Caragiale care a scris două comedii de moravuri orăşeneşti, dar când a voit să scrie o tragedie, şi-a ales un mediu ţărănesc. Dumneata îmi citezi cazul a trei scriitori de **mare talent** care dela război încoace au publicat trei romane orăşeneşti. Eu nu le cunosc -- dumneata mă asiguri că romanele sunt slabe, nu în ce priveşte meşteşugul scrisului sau viziunea artistică, ci în privinţa personagiilor, **care nu trăesc...** E romanul-caricatură, al acestei caricaturi de burghezi ! Nici nu se poate să fie altfel ! Singurul roman **viu** care s'ar putea scrie, cu lume de la oraş, şi care roman să **aibă răsunet** în lumea orăşenească, e un roman cu chee : persona-

giile să fie aidoma, cele din roman cu cele din viaţă, aşa ca cetitorul să ştie cine se ascunde sub nume, să-l **identifice.** O recunoaştere prin mijloace pur mintale -- singura posibilitate de artă superioară -- e cu neputinţă în oraşele noastre unde oamenii au comun între ei numai farsa acestei vieţi publice !... Legi de umanitate nu se pot naşte într'o colectivitate masacrată de hazardul cu cele două măşti : şansa şi favoritismul !

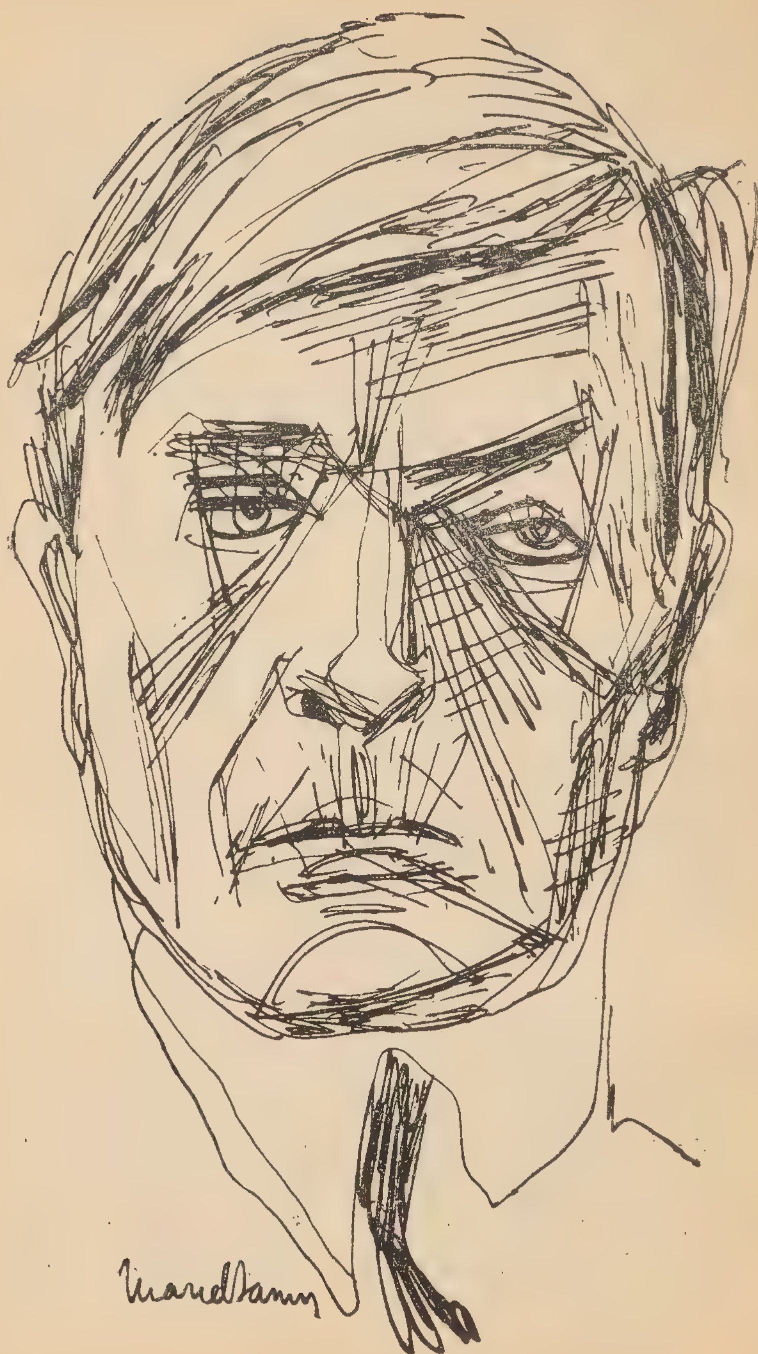
Nu, nu aştept invadarea oraşelor de către sate. Ci altceva : invadarea oraşelor de către spiritul burgheziei rurale, care să creeze şi la oraşe o lume dominată de legi organice. Nu ştiu dacă se va mai face atunci literatură ţărănistă cu acelaş **brio** ca în ultimii douăzeci de ani -- dar literatura română nu va mai cunoaşte romanul-caricatură de care am vorbit...

. . . .

Ultimile cuvinte d. Motru le-a rostit în picioare. Vorbea sufletul lui. Şi atunci o veche imagine, care ne făcea uneori să surâdem, ne-a venit înaintea ochilor : D. Motru pe un deal din Mehedinţi, priveghind culesul porumbului... Autorul Elementelor de metafizică *se adăpostea de soare sub o umbrelă neagră, alături de carele ţărăneşti cu boii dejugaţi, încărcate cu drugi de aur.*

De vorbă cu d Liviu Rebreanu

In liceele ungurești -- Omul care sărută pământul -- Spânzurarea lui Rebreanu! Femeia din Iași -- Romanul francez, englez, german -- Artă și patriotism -- Romanul românesc.

Râdem amândoi de această ciudată întâmplare: a trebuit să dispară „Mișcarea Literară", revista care a inaugurat, cu toată pasiunea, în viața noastră literară, convorbirile cu scriitorii, ca să putem sta de vorbă cu directorul „Mișcării"!... Acelaș ciobănaș de ghips, miniatură, ne surâde pe o policioară între cărțile scriitorului: micul „Ion", proptit în bâta lui minusculă, cu mintean pe umeri, cu căciulă țurcană și cu obrăjori de trandafir.

Nu e o glumă, ci e o definiție. Liviu Rebreanu e un rural. Dela înfățișarea lui masivă, dela mișcările lui încete de om dintr'un neam care s'a clintit doar în ritmul larg și rar al anotimpurilor, dela privirile lui albastre de vietate naivă gata să creadă în toate basmele, să iscodească viclenii uriașe și să pândească o viață, pentru dosirea unui ou sau încondeerea unui stâlp, simți că Liviu Rebreanu e țăran.

In literatura românească acest temperament ar fi trebuit să se piardă fără urmă, când încotro te întorci dai numai de literatură țărănească. Adevărul e că s'a făcut prea puțină literatură bună țărănească. In afară de Sadoveanu, *care e cântărețul nostalgic de pe malurile râurilor sau din marginea luncilor moldovene, toți ceilalți scriitori*

rurali dela noi au fost, sufleteşte vorbind, orăşeni. Orăşan a fost Slavici, preocupat, ca şi urmaşul său direct, părintele Agârbiceanu, de o seamă de chestiuni morale. Orăşan a fost şi Hogaş, străbătătorul munţilor Neamuţului, profesorul secundar cu homerica lui grandilocvenţă de cărturar, în ceasul răsăritului de soare. Liviu Rebreanu e ţăranul epic, poate adevăratul ţăran, cel care a creat haiducii şi baladele, ţăranul care-şi mistue în el durerea şi slăbiciunile dulci ale inimei şi care se arată întreg numai în ura lui faţă de subtilităţile perverse şi jucăuşe ca focul morţilor, ale civilizaţiei orăşeneşti sau în faţa vecinului căruia îi pune mâna în beregată, pe 'nserat, la strâmtoare, pentru o fată sau un jugăr de pământ.

Acest temperament s'a mărturisit pentru întâia oară şi definitiv în literatura română, în romanul „Ion". Ce se va mai face de-aci încolo pe acest târâm literar, nu ştim. Dar ni-se rupe inima de mila urmaşilor, ţărănişti literari epici, cari vor fi pururea siliţi să suporte drept unitate de măsură pe acest înaintaş de proporţie geologică!

Cu oarecare uimire am aflat şi aflăm de câte ori facem asemenea cercetări, că o seamă de cititori, oameni de carte, artişti şi scriitori, nu pot citi mai mult de 30 de pagini din romanele lui Rebreanu; ei aruncă apoi cartea şi blestemă pe cititorii imbecili cari dau autorului, azi, bani şi glorie. E drept că nici noi n'am citit vreodată cărţile d-lui Rebreanu cu desinvoltura şi plăcerea cu care mănânci un cadaif. E un secret, secretul operelor d-lui Rebreanu. Când vom da cheia acestui secret, va fi mai uşor gustat şi înţeles: D. Rebreanu are talent dela 150 de pagini în sus; numai cine a trecut de acest hop simte că se află într'o lume proprie, cu forţa, oamenii şi lucrurile ei. Cititorul de soi e de

obicei un om grăbit, pornit să guste lumea cât mai concentrat și mai rapid. Omul rural nici nu mestecă, nici nu se lasă mestecat atât de iute. „Pădurea Spânzuraților e, în această privință, caracteristică: romanul trăieşte cu adevărat exact dela jumătatea cărții înainte!

Dar această insuficiență de viteză s'ar fi rezolvat definitiv în „Adam și Eva", roman prin excelență senzațional, dacă autorul n'ar fi încercat să birue o antinomie pe care n'a biruit-o poate decât Shakespeare *(în acest nume s'ar putea să fie mai mulți scriitori): darul de a reda înfățișările crude ale vieții, cu toată amploarea și cu toată forța, și darul de a mânui acele umbre și oscilări de unde care sunt ideile și metafizica. Efortul d-lui Rebreanu a isbutit — acolo unde mai isbutise. Cele 7 nuvele din „Adam și Eva"", sunt poate cele mai vii din nuvelele sale, iar scena jupuirii dela curtea regelui indian e — după umila noastră părere — tot ce a scris d. Rebreanu mai puternic și mai al* său, *scenă abia egalată de moartea lui Ion. Incadrarea metafizică și teosofică a acestor pagini epice e însă factice. Dumnezeu n'a dat încă nimănui în aceiași măsură cele două esențiale daruri ale creației! De altfel fenomenul s'a mai întâmplat de curând în literatura română.* D. Ibrăileanu *a arătat ce pagini măestre a scris* d. Sadoveanu *în nuvela „Dumbrava fermecată", nuvelă situată însă de autor într'o ramă cu desăvârșire falsă.*

In liceele ungurești

„...Te va surprinde poate (**nu ne-a surprins! F. A.**), când îți voi spune că am ținut mult să fiu medic. Și azi încă îmi vine uneori să mă duc să mă înscriu la facultatea de medicină. Dar, noi, în Ardeal, eram 9 copii. Ce ajutor puteam eu primi de-acasă? Astfel că din clasa treia de liceu (am urmat la vre-o trei licee) m'am ținut singur prin școli. Eram un bun elev, eram cum se zice „premiant" și am luat fără multă greutate bursa unei Academii militare din Budapesta. E drept că în anul următor s'au înființat și câteva burse pentru medicină; era însă prea târziu pentru mine. Cu un an să fi fost mai mic, sau să fi pierdut cumva un an de școală, și azi eram medic! Dar nici ofițer n'am simțit că voi fi... Eu eram scriitor. Am scris și publicat nenumărate nuvele în ungurește și nemțește și am scris poate o sută de piese de teatru. Oridecâteori vedeam un spectacol, scriam și eu o piesă. Intoarcerea spre literatura și cultura română s'a făcut aproape fără să-mi dau seama. A fost poate ceva care n'a întrebat rațiunea. Țin minte o întâmplare de pe atunci, caracteristică și revelatoare. Făcusem în grup școlăresc o excursie la Viena. Când trenul a trecut frontiera Ungariei, elevii s'au sculat în picioare și-au cântat un imn patriotic. Eu n'am avut acest îndemn. Am rămas pe locul meu, tăcut. N'am fost bătut, cum ar fi fost firesc, dar am fost boicotat.

Românește știam, dar atât de puțin, încât mi-a fos rușine, când o familie de români din vechiul regat, mi-a ieșit înainte cu voioșie să-mi vorbească, pe puntea unui vapor, pe Dunăre, în Ungaria, aflând că sunt român.

Mi-am dat seama că nu voi putea niciodată scrie

românești fără o adâncire a limbii noastre. fără o revenire la isvoarele ei cele mai curate. Şi am luat pe Creangă. Am înţeles foarte puţin. Am vrut să citesc pe Caragiale -- dar n'am putut înţelege nimic. Am reînvăţat limba românească, așa cum înveţi orice altă limbă, vorbind și scriind în caete cu teme şi extrase.

In ţară am venit în 1908 și am publicat primele schiţe și nuvele în ,,Convorbiri Critice" de sub direcţia d-lui M. Dragomirescu. In cercul ,,Convorbirilor critice" mi-am desăvârșit gândirea că opera de artă este o fiinţă independentă de celelalte valori cu care de obicei e amestecată, că un scriitor trebuie să urmărească un ideal curat estetic, iar nu unul tendenţios, -- moral, social, sau politic -- și numai în măsura în care isbutim să ne eliberăm în creaţiile noastre de convingerile de alt ordin, opera de artă îmbogăţeşte şi patrimoniul nostru moral sau naţional. D. Dragomirescu a remarcat cel dintâi, în aceiaș revistă, printr'o notiţă critică, nuvela ,,Golanii" și a rămas de atunci un nestrămutat prieten al scrierilor mele.

Spion sau trădător

Ciudată a fost în deosebi situaţia mea de ardelean în vechiul regat, după izbucnirea războiului împotriva Austro-Ungariei. Ca fost ofiţer în armata ungară, la retragerea trupelor noastre din Bucureşti, am cerut să fac parte din armata română şi să plec şi eu. Mi s'a oferit un post la... biuroul de informaţii. Am răspuns că pot fi cel mult militar, că Dumnezeu nu mi-a dat însuşiri prea complexe. Şi astfel, nevoind să fiu spion, am fost silit să rămân pe loc, în situaţia grea de a fi oricând acuzat de ,,trădare".

Scriam. Lucram la cartea mea cea mai grea. Trăiam ascuns și când -- mulțumită nu știu cui -- s'a aflat în lumea autorităților militare de ocupație că sunt un ,,nesupus" austro-ungar, am fost arestat. Am fugit din sala birourilor unde urma să fiu anchetat și am stat ascuns multă vreme în pivnițele muzeului Kalinderu. Am fugit apoi în Moldova și am scăpat mulțumită ostenelii și lărgimii de suflet a trei socialiști!... Am rămas de atunci cu credința că patriotismul, în momentele de criză, se vădește chiar la oamenii cari toată viața lor au urmărit și urmăresc un ideal internațional.

Omul care sărută pământul

Da, ,,Ion"... E o carte care a avut mult răsunet. Nenumăratele onoruri care s'au adus acestui roman riscă să mă înăbușe sub lespedea grea a oficialității. Adevărul e că ,,Ion" corespunde nu numai tendințelor firei mele, dar și poporului românesc, păstor și azi plugar, adică în marea lui majoritate legat de pământ, acest izvor dumnezeesc al tuturor civilizațiilor.

Ideia romanului mi-a venit în 1907, când am văzut pe câmp un țăran care făcea parcă temenele și săruta pământul. Omul se socotea singur și nevăzut de nimeni. Am intrat apoi în vorbă cu el și am aflat că dusese crâncenă luptă pe la multe ocoale, judecătorii și tribunale până dobândise deplina stăpânire a pământului său. O primă redactare am făcut în 1915. In 1916 lucram neîntrerupt zi și noapte, în timp ce Bucureștiul era atacat de Zeppelinuri și apoi ocupat de dușmani. Scriam până 'n ziuă, iar după aceia mă duceam să fac ,,coadă" la brutării... ,,Ion" a fost redactat ultima oară în 1919, și de-atunci îl perfecționez cu fiecare ediție.

Spânzurarea lui Rebreanu!

Spânzurarea fratelui meu, ofiţer în armata austro-ungară la Ghimeş, ca „dezertor" de către unguri mi-a sugerat ideia „Pădurii Spânzuraţilor". Viziunea tragică a „pădurii" mi-a fost inoculată de o serie de fotografii trimise de Cehoslovacia la Liga Naţiunilor, fotografii care reprezentau pădurile „trădătorilor de patrie" (**„Landesverräter)** cehoslovaci spânzuraţi de armata austro-ungară pentru „trădare" -- pentru iubirea patriei lor adevărate. Romanul meu e oarecum alături de realitate. Fratele meu a fost un naţionalist fără scrupule. Un asemenea personagiu nu putea inspira decât cel mult o poezie patriotică. Eroul meu e mai puţin „erou", pentrucă în „Pădurea Spânzuraţilor" am arătat însăşi originea şi creşterea dezechilibrului moral al unui om, slab în fond, ca toţi oamenii, doritor de dragoste, pe care o găseşte la o unguroaică -- deşi ar părea neverosimil unui literat oficial -- şi plâns la spânzurătoare tot de un ungur, tatăl Ilonei... Aşa cred eu că e mai omeneşte, şi un roman care nu palpită de viaţă -- cu toate ororile, cu toate contradicţiile ei -- nu are sorţi de viaţă, chiar când are norocul succesului.

Femeia din Iaşi

„Pădurea Spânzuraţilor" a fost scrisă mai mult la Iaşi; tot de la Iaşi îmi vine şi gândul romanului „Adam şi Eva". O femeie care trecea pe stradă şi ale cărei priviri s'au încrucişat întâmplător cu ale mele, mi-a dat impresia ciudată că am mai văzut-o, am mai cunoscut-o... Cadrul filosofic al romanului -- dumitale ţi se pare factice, deşi în aceiaşi situaţie se află şi romanul „Typhon" al lui **Conrad**

— a trecut prin mai multe înfăţişări până m'am oprit la forma pe care o cunoşti. Imi pare rău că abea după tipărirea romanului meu, am cunoscut cartea lui **London**, **„Vagabondul stelelor“**; ar fi avut altă înfăţişare şi „Adam şi Eva“. Voi găsi totuşi odată răgazul să revin asupra acestui roman. Ai dreptate: lucrările noastre nu trebuesc socotite definitive decât din ziua morţii autorului, zi care e adevărata onomastică a unui scriitor!...

Romanul francez, englez şi german

E o datorie elementară care ţine de moralitatea profesională să cunoşti tot ce se creiază în domeniul tău. Romanul, atât de hibrid azi ca formă, prin înnoirile şi înfăţişările lui uneori atât de ciudate, trebue urmărit în toate literaturile şi e singurul fel ca să dăm tradiţionalismului literar o temelie solidă. Când ai realizat un gând şi l'ai realizat mai puţin perfect sau original decât un confrate depe malurile Senei sau Spreei, ai creat o fiinţă artistică sortită morţii prin slăbiciune congenitală sau identitate. Lecturile atente din toate literaturile lumei, fac parte din îndatoririle mele de scriitor. Citesc cu aceiaşi grijă cu care mă străduesc să scriu. Preferinţele mele literare n'au din acest punct de vedere o valoare normativă, decât poate pentru mine, de aceia voi indica numai câteva observaţii în acest sens. Din literatura franceză urmăresc pe **Delteil** a cărui „Jeanne d'Arc“ este o lucrare viguroasă şi originală, superioară calambururilor sale literare anterioare. **André Gide** cu ultimul lui roman „Les faux monnayeurs“ m'a surprins prin analiza psihologiei unui romancier şi a însuşi faptuliu creaţiei literare. E un spirit subtil. Din **Proust** orice scriitor are foarte mult de învăţat, fără să

pot afirma că lectura operei sale este prea agreabilă sau uşoară. Dar cine a citit pe **Thomas Mann** şi pe **Döblin** îşi dă îndată seama ce abis desparte lumea creaţiei franceze de lumea creaţiei germane. Pe **Döblin** îl cunoaştem amândoi (mi se pare că pe **Döblin** îl cunoşti chiar din biblioteca mea!) Te rog aminteşte-ţi paginile în care sunt descrise laboratoriile şi experienţele pentru descoperirea alimentelor sintetice, sau paginile în care e descrisă psihoza omului-maşină. Un asemenea autor elimină pentru totdeauna din tine toate micile zâzanii cari par preocupări intelectuale şi tot materialul literar de valoare curentă!... Din literatura engleză pun în primul plan pe **Hardy, Galsworty** şi **Conrad.** Preferinţele mele toate merg însă către **Conrad.** Acest polonez vagabond zece ani pe toate mările continentului are un dar de a crea şi un talent de a reda amplu, masiv şi adânc, care te cucereşte şi-ţi impune. Cred că pe **Conrad** l'am citit în întregime.

Artă şi Patriotism

Te surprinde că „Apostolii", comedia mea recentă, a fost boicotată de public, fluerată de anumite persoane care se ocupă şi cu literatura, numai din pricini de ordin social-naţional. Pe mine nu mă surprinde. Educaţia estetică a publicului este foarte rudimentară sau (ca să întrebuinţăm un cuvânt al lui Caragiale, aci de rigoare) această educaţie estetică a publicului e minunată, e perfectă, e înfloritoare — dar nu există!... Imi mărturiseşti că scrii la un „Mic tratat de estetică literară". Scrie-l mai repede şi publică-l cât de curând: e de urgentă actualitate!... Nu cred însă că vei avea vre-un succes şi că s'ar putea vre-o dată

rezolva această confuzie de valori care e în esenţa însăşi a oricărui public. Intr'o sală de teatru, mai cu seamă, apar totdeauna valorile şi scara de valori a massei. Nici în alte ţări -- unele cu o pluri-seculară tradiţie culturală -- lucrurile nu stau mai bine în această privinţă. In Franţa nu se poate juca o comedie extrem de ingenioasă şi de veselă al cărei subiect e luat din lumea de după războiu: Un părinte îşi face carieră strălucită mulţumită faptului că fiul său a căzut pe front. Dar fiul se întoarce acasă, după câţiva ani teafăr şi voios. El trebue să se ascundă şi să se anuleze, numai spre a nu compromite situaţia tatălui său. Iar în clipa când se inaugurează monumentul ,,eroului" căzut pe front, ,,eroul" este apostrofat cu violenţă pentru că nu-şi scosese şi el pălăria în faţa propriului său monument!... Nu, această comedie nu se poate reprezenta nici în Franţa, unde spiritele sunt mai desgheţate decât la noi. De altfel există la Academie desbaterile secţiei literare, de unde se poate afla opinia lui Dim. Sturza, fostul academician şi prim-ministru al ţărei care osândise cu ultima violenţă comediile lui Caragiale, numindu-le o ruşine a României!... Iată de ce eu cred că ,,Apostolii" au fost trataţi cu blândeţe...

Romanul românesc

Salut cu entusiasm năvala scriitorilor români contimporani asupra romanului! El pune odată capăt diletantismului care făcea un om de litere din orice autor a trei poezioare şi a două schiţe!... Din această luptă între pretendenţi, opera de artă devine şi mai preţioasă. Am citit cu sârguinţă **toate** romanele româneşti din ultimii zece ani, şi am pus la locul de onoare în biblioteca mea, mai pe

toţi romancierii: pe Ion Minulescu, pe Corneliu Moldovanu, pe Agârbiceanu, pe M Sadoveanu, pe N. Davidescu, pe Cezar Petrescu, pe Dem. Theodorescu, pe Hortensia Papadat-Bengescu, pe V. Savel, pe C. Ardeleanu şi acuma la urmă pe **Ionel Teodoreanu,** căruia îi trimit salutul şi mulţumirea mea pentru toate paginile pe care le-a scris şi pe care le-am citit cu atât mai multă plăcere, cu cât eu nu le-aş fi putut scrie nici odată!

. . . .

Discuţia ar fi continuat. D. Rebreanu ar fi caracterizat mai de-aproape colegii întru roman pe cari i-a stârnit în literatura noastră talentul său epic. Dar a intrat pe fereastra etajului al doilea, din piaţa largă, claksonul automobilului... Da, automobilul d-lui Rebreanu!... E primul nostru scriitor care, fără a fi om politic sau om de afaceri, a isbutit să aibe automobil. E, desigur, şi singurul automobilist din Bucureşti care dacă ar întâlni într'o seară pe Eminescu ieşind din vre-o redacţie de ziar, l-ar lua să facă o preumblare în maşină, la Şosea...

De vorbă
cu d. Mihail Sadoveanu

„Gospodar“, marele prozator moldovean este într'adevăr. A fugit de timpuriu din București, pe când atâți scriitori, dacă nu unanimitatea scriitorilor din provincie au năzuit și au izbutit să vie să-și ardă aripile în flacăra Capitalei. Deși tânăr, M. Sadoveanu în București n'avea aer îndestulător pentru plămânii lui: Ii trebuiau zări, păduri, ape și... o gospodărie. Această osteneală a gospodarului pentru întemeerea lui sigură n'a fost mică, și nici timpurile. După multe întreprinderi — a ținut și o moară țărănească, dacă nu ne înșelăm, — M. Sadoveanu s'a statornicit la Copou, în marginea Iașului, unde are un conac, loc de arătură, poate și luncă și o numeroasă familie care a stârpit din jurul lui tăcerea și singurătățile pustii, pe care gospodarul, când are nevoe, se duce de le caută prin munți și codri.

Carte după carte, gospodarul a scris fără să aștepte totdeauna inspirația divină, ci cu blândă îndârjire, precum adevăratul muncitor dela țară ară, samănă și seceră la timp potrivit fără să caute la osteneala trupului. Și temeinic, cartea tipărită s'a preschimbat în belșugul și numărul copiilor frumoși, băeți și fete, din jurul scriitorului.

Mentalitate gospodărească a avut M. Sadoveanu

și când a făcut ceiace s'ar putea numi cu un cuvânt nu prea potrivit, tovărășie literară. Tovărășia dela București cu scriitorii din jurul „Sămănătorului" pe vremea conducerii lui N. Iorga, n'a ținut mult. Bucureștiul cu văzduhul lui atât de capricios și nestatornicia oamenilor trăind ca 'ntr'o neîntreruptă stare de somnambulism dinamic și frenezie lucidă, nu era prielnic lui M. Sadoveanu care avea nevoe să simtă sub picioarele trupului uriaș un teren solid și în suflet, calde zăcăminte de statornice sentimente, pentru toată viața și chiar pentru dincolo de viață și moarte.

La Iași a găsit pe G. Ibrăileanu, alt vrăjmaș al Bucureștiului și aci, timpurile curgând mai încet, oamenii schimbându-se mai greu, M. Sadoveanu a creat adevărata și una din cele mai temeinice tovărășii în spirit pe care le-a cunoscut cultura românească. Ne dăm bine seama de prestigiul intelectual cu putere de atracție care ține în jurul lui „Bramaputra" (G. Ibrăileanu) pe scriitorii grupului „Vieții Românești". Mult mai tainică însă și cine știe dacă nu și mai puternică, dominatoare prin farmecul ei uriaș, cald și fecund care a molipisit și a preschimbat pe fostul internaționalist C. Vraje în propovăduitor al „specificului național" ca element de valorficare artistică -- poate că e tot influența gospodarului M. Sadoveanu, mare cât o provincie și blând ca un urs domesticit din codrii slavi. Nu s'a ridicat de un sfert de veac încoace o mlădiță moldovenească înflorită ca liliacul de la gardurile caselor boerești ce duc spre Copou, într'unul din tufișuri cu glasul privighetoarei sau mierlei nevăzute, ca M. Sadoveanu să n'o cerceteze și să împrospăteze cu ea vechea tovărășie literară. Poetul Demostene Botez a fost și este încă ținut în literatură de prietenia marelui gospodar

care într'un interval scurt de timp a acordat acestuia mai multe premii academice, Luciei Mantu premiul aproape fantastic al unui ziar, iar lui G. Topîrceanu — înaintea lui T. Arghezi! înaintea lui I. Minulescu!, înaintea lui L. Rebreanu! — Premiul Național.

Pentru nețărmurita lui dragoste și pentru toate dovezile ei, s'au găsit mulți — din nenorocire și cel ce scrie aceste rânduri — care dela distanța și înălțimea unei stânci de cremene, aspră ca un principiu estetic, au aruncat cu ironii și glume în marele gospodar și caldul tovarăș literar dela Iași. Căci nimeni niciodată nu trebue bătut nici batjocurit pentru iubirea lui adevărată și fierbinte.

Dar arta literară a d-lui Sadoveanu?...

In derâdere au numit'o câțiva tineri care vor să se socoată ai veacului XX, fără să știe că veacurile nu ne vin întru întâmpinare cu daruri ci sunt dureroase și tragice creații sufletești, ca o poemă, o simfonie sau un roman, au poreclit'o „gospodărească" — în înțeles rău.

Dacă a nu fugi în patru direcții deodată pentru a prinde fluturul de azur, care dă ocol pe la nasul inspiraților, înseamnă a nu avea talent și a nu trăi cu veacul — atunci, desigur, M. Sadoveanu trebue lapidat cu propriile lui cărți!

Dacă a sta locului pe marginea unei ape, în mijlocul unui lan sau la poalele unui copac și a asculta cu ochii închiși ecoul care vine din cel mai îndepărtat adânc al unei amintiri pierdute, prin epoci de piatră, de bronz și de hârtie ca răspuns la șoapta din afară a frunzei, a spicului și a valului, înseamnă totuși a fi poet — atunci gospodarul M. Sadoveanu e un poet de proporții monumentale.

Iar în ce privește meșteșugul *scrisului, tânăra generație dela noi care crede că tânăra generație*

din Franța l'a desființat cu disprețul ei pe Anatole France, să nu confunde marele corp al lui Sadoveanu cu paraziții lui literari, de aceiași culoare dar nu de acelaș stil. Gospodarul M. Sadoveanu, aplecat pe foaia de hârtie albă în conacul de la Copou, știe „să facă", inimitabil, *ca Bistrița noaptea, ca papura când trec rațele pe sus în amurg, ca știubeiul cu albine într'o dimineață de Mai.*

O vizită la D-l M. Sadoveanu

O cameră mică, numai cărţi, în rafturi. Zăresc opera complectă a lui Maupassant.

Pe d. M. Sadoveanu îl văzusem de atâtea ori în poze, încât n'am mai avut putinţa să mi-l închipui **altfel** şi nici să-i aduc la cunoştinţă: „Cum, nu porţi ochelari?" sau: „Te credeam cu o puşcă în mână". Spre deosebire de alţi scriitori pe care ţi-i ticlueşti după scris, din nevoia se pare, absolută, a fotografiei, d. Sadoveanu e aşa cum e. Neavând curagiul să-i mărturisesc această banalitate, i-am spus altceva. Şi, d. Sadoveanu a zâmbit şi a răspuns cu o povestire:

-- A, da!... Dumneata, eşti în tot cazul norocos. Eu cunosc un mare bărbat de carte care, de asemenea, înainte de a intra pentru întâia oară într'un oraş, şi-l ticlueşte în cap astfel: aşa ceva, ca harta dumitale ideală. Acelaş lucru îl face însă şi cu oamenii: numai că acel mare bărbat nu se împacă niciodată cu desminţirea realităţii. Dacă o fi ertând oraşelor şi străzilor că nu sunt aşa cum şi le închipueşte, apoi omului nu-i iartă niciodată că e inteligent când şi-l închipuie prost, bărbierit când îl credea cu barbă, în frac când îl „văzuse" în uniformă militară...'

Şi s'a făcut tăcere, una din acele tăceri, hrănitoare şi din vechi, pe care le întâmpini atât de des în opera d-lui Sadoveanu: Nu voiam să stric tăcerea, urcasem drumul, în tovărăşia discretă a acelui suflet de mândru şi subţire cavaler care e G. Topârceanu, dincolo de Copou, după ce de câteva ori, cu un gest, cavalerul ridicase vălul zilei contimporane, de a lăsat să se vadă, tremurând, tot sufletul vechiului Iaşi, un fund de uliţă, cu plopi, pe unde şi-a purtat fiinţa Veronica Micle şi a tre-

cut umbra abătută și cântătoare a lui Eminescu.

Dar d. Sadoveanu nu e mulțumit de această tăcere, și ridicându-se de la scris și venind drept spre mine, cel mic:

-- Nu-mi place să spun lucruri zadarnice. Să nu mi-o iei în nume de rău și să nu crezi că nu sunt bucuros de oaspeți.

Și cum Topârceanu, în odăița plină de cărți, încerca niște pistoale, d. Sadoveanu, ca într'o nuvelă, și uriaș în pervazul ușii, a poruncit să se aducă trei cafele

Am spus atunci, foarte confuz, că d. Sadoveanu care în nuvele e pictor, e mai mult muzicant și deși românismul lui, atât de bine scos la lumină de d. G. Ibrăileanu, e sigur, eu îl socot pe scriitorul nostru mai curând slav sau german -- sau amândouă laolaltă și că, având un răgaz de o vară, dacă a-și scoate câteva legi de suflet din Beethoven și Gogol sau Turghenieff, sunt sigur că le-ași regăsi în...

-- Mi-am scris de curând discursul de recepție la Academiei. E scurt -- adică întâiul dar pe care-l aduc într'adevăr noilor colegi, (de când am suferit odată de un discurs academic ascultat cu toată răbdarea mea). Cuvântarea va fi o profesie de credință. Cred că am spus acolo tot ce aveam de spus. Inaintașii mei sunt Neculce și Creangă. In privința asta s'ar putea crede că am complotat, Ibrăileanu și cu mine, ca să fim de aceiași opinie. Dar noi nu vorbim niciodată despre cele ce scrim -- și nădejdea mea e să nu fiu prea bine înțeles, ca să scap de acuzarea -- mai știi? -- de plagiat... Sunt moldovean -- iubesc Moldova".

D. Topârceanu aduce vorba despre ghinion -- când adică te persecută lucrurile. Și povestește cazul unui actor care pierzând un buton dela cămașă, îl găsește când nu-i mai trebuia, în fundul papucului, abea a doua zi.

Scoborâm toţi trei spre Iaşi, -- e numai cale, pe jos, de o jumătate de oră, spre redacţia „Vieţii Româneşti".

Vedem acum toată ferma d-lui Sadoveanu, ţarinile pe cari umblă doi boi -- plugul e mai jos de mal, nu se vede -- şi castelul, cu turnul din care în zilele limpezi, se poate deosebi în zare trupul de azur al Ceahlăului.

Repede, d. Topârceanu mă pune la curent cu „afacerea" d-lui Sadoveanu: ferma toată luată cu 30 de mii, -- şi cu înlesniri de plată -- când ea face cel puţin două milioane!..

N'am curajul să râd şi să răspund:

-- Voi credeţi că Sadoveanu a cumpărat toate acestea...? Nu ghiciţi oare că e un dar al lui D-zeu, care a voit, odată să procopsească un poet român?

Intreb pe d. Sadoveanu dacă a făcut ceva ca să fie tradus în vre'o limbă europeană.

-- Personal n'am făcut nimic. Dar cred că sunt tradus în mai toate limbile europene. O colecţie din întâile nuvele se află şi în biblioteca universală „Reclam". Am primit câţiva dolari pentru o nuvelă tradusă în englezeşte: e preţul pe care, la noi, îl primesc pentru un volum!..

Trecem prin faţa Copoului. D. Sadoveanu evoacă vechea splendoare a Iaşului domnesc, când boeri şi boeriţe plecau la teatru sau la preumblare în caleşti ruseşti, cu vizitii îmbrăcaţi în livrele roşii.

In jur, linşte de ţintirim. O pereche de îndrăgostiţi sub lunca rară, calcă şi sfarmă nuele uscate -- şi se aşează pe o bancă pe care (cum scrie d. Topârceanu într'o scurtă poezie) a rămas o frunză de anul trecut.

Intrăm în oraş. Urcăm apoi şi în noua locuinţă pe care oamenii aceia au putut-o ridica din piatră pentru întrunirile celei de-a doua Junimi a Iaşului: „Viaţa Românească"...

De vorbă cu d. I. Slavici

Firea lui Eminescu. -- Eminescu la Junimea. -- Eminescu și Regina Elisabeta. -- Un om greu de înțeles : Caragiale. -- Creangă chibzuitul. -- O școală de superficialitate. -- Omul imposibil. -- Artă și Politică.

Ce fals sună: „De vorbă cu domnul *I. Slavici“... cu „domnul“ — când I. Slavici de mult e numai o putere, un suflet, o lumină plutind de-asupra pământului, deși (1925) printre noi. Fășiile de azur, care au fluturat în viața sufletească a acestei țări, au pornit de-odată repede de pe pământ în altă parte, cașicum chemarea imperioasă sau ruga sfâșietoare ce li se făcea, ar fi izbutit însfârșit să le înduplece — și s'au dus. Prin cine știe ce neînfrântă sănătate pământească, I. Slavici rămas singur, împrejmuit de oameni de lut, ne pomenește de frații lui, cu care a vorbit și cărora încă le vorbește: Maiorescu, Eminescu, Alecsandri, Creangă, Regele Carol...*

Firea lui Eminescu

„...Așa cum l'am cunoscut eu pe Eminescu, firește înainte de a fi fost lovit de crunta lui boală, n'ași putea repeta ceiace am auzit spunându-se despre el, că ar fi fost adică strașnic băutor de alcool și prea iubitor de femei. Nu, Eminescu a fost un om curat. A crescut, e drept, la cea mai îngrozitoare școală de imoralitate ce se poate închipui — a fugit și a trăit doar în mijlocul unei trupe am-

bulante de actori. Zilele acestea chiar, am dat de o scrisoare a lui Eminescu, pe care mi-o trimetea dela Iași... Eminescu se plânge în acea scrisoare că asupra lui, ascetul din fire, o femeie a aruncat cu dinadinsul ochii, de care nu mai poate scăpa! Numele Veronicăi Micle a fost apoi adese pomenit...

Eminescu era o grădină de frumusețe! După ce a scăpat din primul atac al boalei lui, nu e de mirare că oameni, care se gândeau mai mult la plăcerea lor, decât la sănătatea poetului, să-l fi tras prin diferite localuri și să-l fi îndemnat să vorbească sub excitațiile alcoolului.

Toți cei care l'au cunoscut pe Eminescu de-aproape, au vorbit totdeauna cu cea mai mare luare aminte despre el. Numai niște nebuni pot cuteza să vorbească altfel -- precum s'a și întâmplat.

Eminescu la Junimea

La București, în casele lui Maiorescu din strada Mercur, întrunirile Junimii erau foarte frecventate. Venea lume aleasă și iubitoare de literatură. Alecsandri adesea citea din lucrările lui, dar ochii lui, după cetire, erau ațintiți numai asupra a doi inși: Eminescu și Caragiale. Pe ei îi socotea în stare să-l judece. Alecsandri a recunoscut totdeauna superioritatea lui Eminescu, și Eminescu, om căruia nu-i plăceau mofturile, recunoștea și el acest lucru. Pe când însă Caragiale era fără milă, atât în fond, cât și în formă, Eminescu păstra totdeauna o discreție în expresie, și se ferea să aducă vre-o jignire personală. O singură dată Eminescu a fost ceva mai pornit...

Veniseră la Junimea într'o seară, Dissescu, Take Ionescu și Arion: erau nedespărțiți. Firește, toți trei, tineri, sosiți dela Paris și mai vorbitori, n'au

făcut nici o taină din prezenţa lor. Dar după ce au plecat, Eminescu dela locul lui s'a ridicat şi a grăit tare către Maiorescu: -- „Dacă aceşti domni mai vin aci pe uşa aceia, eu voi eşi pe uşa aceasta!..." Era desigur pornirea omului care purta în sine indignarea din versurile: „Voi sunteţi urmaşii Romei?..."

Eminescu şi Regina Elisabeta

Aceiaşi sinceritate în înfăţişare şi judecată a avut'o Eminescu şi faţă de Regina Elisabeta -- care ea însăşi preţuia sinceritatea. Din acest punct de vedere, adese eram mâhnit şi îndurerat, deşi eram de părerea Regelui şi Reginei care vedeau prea bine făţărniciile şi lipsa de caracter a nobilimei de atunci. Îmi pare destul de rău, dar n'am o părere mai bună nici despre nobilimea de azi... Regina Elisabeta scrisese o dramă, îmi pare „Mioara", a cărei muzică o şi compusese un anume Lubici. Eminescu tradusese opera Reginei, şi când l'a întrebat Regina ce crede despre lucrarea ei, poetul nu s'a sfiit să răspundă, fireşte fără a fi depăşit măsura în forma expresiei: -- „Sunt şi versuri bune, dar cele proaste sunt atât de multe, Maestate, că de cele bune ţi se rupe inima!...

Un om greu de înţeles: Caragiale...

Cel mai greu de înţeles era Caragiale... Scria foarte anevoe! La „Timpul" era totdeauna furios pe băeţaşul, care venea dela tipografie să ceară manuscris. -- „Bine, mă, tu crezi că noi trăim pe lumea asta, ca să-ţi dăm ţie manuscris?.." Niciodată nu trimetea la tipografie vre-un articol, înainte de-a-l fi copiat pe curat. Avea o scriere foarte

frumoasă -- şi de cele mai multe ori tot bietul Eminescu se aşeza la masă şi scria articolul pe care trebuia să-l scrie Caragiale! Şi cheltuitor!... Eu făceam şi administraţia ziarului „Timpul" -- îţi dai seama din acest amănunt, care putea fi pe acea vreme situaţia scriitorului român -- ei bine, Caragiale era totdeauna cu leafa luată pe două luni înainte. In Februarie, bunăoară, Caragiale luase leafa şi pe Martie şi pe April... A şi plecat dela „Timpul" şi a scos apoi „Moftul român", o revistă mică, iată, pe-atâta, dar plină de duh!... Când s'a pornit procesul cu o mătuşă a lui, o Mumuloaia, Caragiale ca să nu mai ducă procesul, a cerut o despăgubire, ceva.. Şi a primit 150.000 lei. Cum i-a luat a şi plecat în străinătate. Dar procesul îl duceau şi alţi pretendenţi; când procesul a fost câştigat, a căzut şi Caragiale la parte; i-au mai venit alţi 250.000 lei. Şi pentrucă o rubedenie a lui, o femee bătrână n'avea ce face cu banii, Caragiale a luat încă 250.000 lei. Ceiace nu înseamnă că n'a mai avut nevoe de bani. Când s'a înapoiat dela Berlin, a întâlnit la Viena pe un anume Mirescu, om foarte zgârcit, care totuşi ştiind pe Caragiale cu avere, i-a împrumutat 16.000 lei... Banii nu i-a mai văzut, dar odată tot l'a întrebat pe Caragiale: -- „Cum faci tu, bre, de cheltueşti atâtea parale?" -- „Iată, a răspuns Caragiale, şi la asta e nevoe de talent!"

Creangă, chibzuitul

Creangă era cel mai chibzuit şi mai cuminte om pe care l'am cunoscut vreodată. Vorbea totdeauna potolit şi îşi împodobea spusele cu nenumărate anecdote şi pilde. La Maiorescu era odată aşteptat; se face 9, se face 10 seara, Creangă nu se mai

arăta. Și se arătă târziu de tot... — „Uite ce de lume te așteaptă!... îi zice Maiorescu, întâmpinându-l. — Apoi tot mai multă lume mă aștepta acolo unde am fost, căci era cu treabă!... — „Și cine mai era acolo?..." — „Apoi nu ști vorba ceia?.. Când a fost întrebată o cucoană care venise dela biserică, pe cine a mai văzut în biserică, ea a răspuns: In afară de mine și de fie-mea, ce să spun, numai prostime!..."

Așa cum era, Creangă, își da foarte bine seama de oameni, de sufletul lor și tot astfel de prețul operilor de artă. Scrisesem „Budulea Taichii". Creangă, văzându-mă, mi-a spus: — Apoi de astea, așa, știu eu multe..." Și a scris „Amintirile" — care nu mai au păreche!... Citindu-le, ai crede că sunt scrise cu mare ușurință. De fel! N'am văzut în viața mea manuscris mai necitet. Nici un cuvânt nu mai rămăsese, în ticluirea frazelor, unde fusese scris la început. Incerca acelaș cuvânt în două sau trei ba și mai multe locuri, până i se părea lui că i-a găsit locul cel mai potrivit...

O școală de superficialitate

Căci așa se scria pe vremea mea. Cu luare aminte, cu multă socoteală și cu analiza fiecărui cuvânt. Un răvaș cât de neînsemnat, eu și acum când îl scriu, fac analiza gramatică. Era pe-atunci lume mai puțină în literatură — dar judecată mai multă. Vinovată de această superficialitate, socot că e școala lui Haret, aceia care a încărcat programele școlare astfel că nici un cap sănătos nu le-ar putea mistui în întregime cumsecade. Și deși numele lui Haret este azi atât de venerat, voi spune că școala lui o laudă numai acei care au fost căpătuiți de el. Haret n'a știut să-și aleagă niciodată oamenii. Ai auzit d-ta de domnul... (D-l Slavici a pronunțat

un nume pe care l'am uitat). N'ai auzit. Cred că nici n'ai să-l ţii minte. A fost secretarul general al Ministerului de Instrucţie!... Pe Teodoru când l'a recomandat, Regele Carol, n'a voit să-i semneze decretul, căci Teodoru era ateu şi un ateu nu putea fi şeful bisericei, într'o instituţie de stat. După două luni Haret prezintă din nou decretul... Teodoru nu mai era ateu: îşi botezase băiatul... Regele şi Regina au surâs, şi pe mine m'a durut surâsul lor!

Omul imposibil

Nu, cu N. Iorga nu se poate lucra. E un om impulsiv, supus celei mai noui suggestii.

Am lucrat împreună la ,,Ligă". Deosebirea dintre mine şi dintre d-l Iorga era că eu cunoşteam împrejurările din Ardeal şi nu socoteam de vre-un folos susţinerea luptelor electorale de acolo cu mijloacele băneşti reduse ale Ligei. Ungurii cheltuiau 20 de milioane la o alegere în Ardeal: -- Ce puteam noi face cu vre-o câteva mii de lei? Dar puteam face ceva: propaganda culturală, faţă de care propaganda maghiară să rămâe neputincioasă! D-l Iorga a luat chiar ,,fondul inatacabil" şi la trimis în Ardeal -- ca să facă, ştiu eu cum!, propagandă electorală părintele Lucaci!.. Astfel ne-am despărţit.

Da, Nicolae Iorga ascris mult -- şi de aceia e grăbit şi de aceia lipsit adeseori de chibzuinţă. Iată pun această întrebare simplă: O fi vre-un om care să fi putut citi cărţile scrise de Iorga?

Artă şi Politică

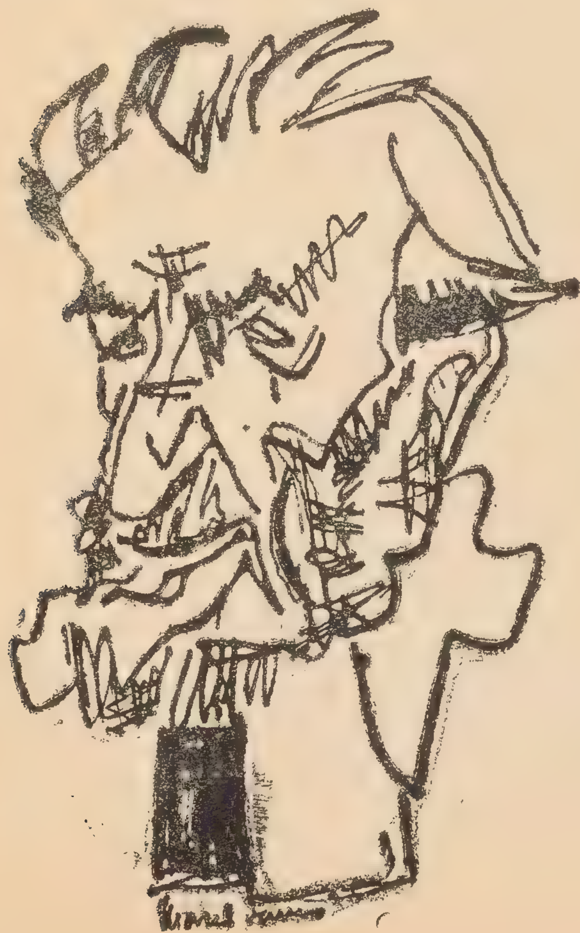
Tocmai citesc în ,,Universul" un articol, în care se spune anume că datoria primordială a artei e să se pue în slujba intereselor neamului. Există in-

teresele neamului, există arta -- de ce una să fie neapărat sluga celeilalte?... Neamul e neam -- arta e artă!“...

. . . .

Şi în ochii bătrânului luci o spirituală uimire; el se oprise aci, cum s'ar fi oprit în faţa oricărei alte barbare confuzii.

Era târziu noaptea. Ne-am ridicat, să lăsăm odihnei lui pe scritorul destul de zbuciumat. Atât Marcel Iancu, cât şi eu am rostit: „Avem onoarea“, Bonsoir“... I. Slavici s'a ridicat domol din jilţul lui, şi a grăit adânc ca într'o poveste şi un cântec: „Noapte bună..“

De vorbă cu d-na Dida Solomon

Teatru și Cinematograf. -- Era nevoe de un nou teatru? -- Celelalte teatre! -- Brăescu, Wedekind, Strindberg, Blaga. -- Navigăm cu toate pânzele!...

Capetele și chipurile noastre își strigă pe uliță și între oameni, taina lor. Taina e însă totdeauna mai mare decât puterea de expresie a chipului, și ne apropiem astfel, muți, necunoscuți, unii de alții. Dida Solomon a fost înzestrată de Dumnezeu cu darul de a-și purta sufletul ei original, dezvăluit până la durere, întreg, în figură. Mai mult decât surpriza debutului, mai mult decât meșteșugul pasului, mai mult decât farmecul dintâi al adolescenței, ceiace a izbit la prima reprezentație din 1921 sau 1922, a „Domnișoarei Iulia“ a fost această desăvârșită înlocuire a Iulie lui Strindberg cu Iulia lui Dumnezeu. Jocul actriței a fost atât de artistic, atât de perfect, încât gloria lui Strindberg în România se datorește în mare parte spiritului dramatic și chipului Didei Solomon.

Multă vreme am fost urmăriți de această problemă insolubilă, de acest joc drăcesc dintre suflet și tidva de pe umeri. Desăvârșirea care se ivește odată, într'un milion de indivizi cu figuri oarbe, mi s'a părut multă vreme că ține de hazard și de miracol — și ar fi fost, desigur, o întreprindere care ar fi ținut de nebunie să cercetăm legile după care sufletul se hotărăște să părăsească adâncurile trupului și, urcându-se pe o nevăzută scară de du-

reri, să se aplece nostalgic spre lume din balconul unui chip de om.

Se pare că nu e cuviincios să vorbeşti de familia eroului sau eroinei. Dar pentrucă aici e vorba de puteri și minuni, voi mărturisi că am căutat multă vreme să cunosc frații și surorile Didei Solomon. Frați n'are. Din surori, am cunoscut două. Pe linia care ne interesează - căci pe alte planuri surorile Didei Solomon sunt înzestrate cu deosebite însușiri -- amândouă, e drept, au în figură câte o notă, foarte disparată și foarte palidă, din strania și contagioasa melodie pe care o cunoaștem. Te întrebi din ce adânc de veac de suferință, din ce ghetto prelungit în sânge până azi, și după câte încercări de plastică umană neizbutită, a venit între noi, pentru tragicul ei joc de artă, această desăvârșită mască de tortură și mister a Didei Solomon? Cât va trăi „Teatrul Caragiale“, întemeiat de curând de marea actriță pentru arta ei specială?

Teatru și Cinematograf

Nu, nu sunt de partea cinematografului, sau mai bine zis, de partea cinematografului la modă. Știu că cinematograful face o concurență zdrobitoare întreprinderilor teatrale Prinții teatrelor părăsesc scena de pe care sufletul lor vorbește înteg într'o inflexiune de voce, pentru a figura pe o pânză unde-și expun îndelung profilul sau privirea țeapănă. Nuanțele de suflet care duc războiul în teatrul marilor creatori de oameni, dispar în favoarea unui scenariu de roman-foileton din care ideia este izgonită cu câini de vânătoare. Nici măcar arta mimică a actorului de rassă nu poate fi pusă în slujba cinematografului, care se mulțumește cu mult mai puțin.

Dar aș fi nedreaptă dacă n'aș recunoaște că cinematograful oferă înlesniri pe care teatrul nu le poate da. La teatru trebue să vii la o anumită oră și să nu asculți decât o înlănțuire de cuvinte.

Teatrul nu-ți poate prezenta un elefant călărit de un negru și îndată după elefant, un inginer englez oftând după dactilografa de ceară. Teatrul, între două pânze nu-ți poate oferi decât misterul crud și dureros al unei Hedda Gabler sau Ofelia. Ceiace mă revoltă nu este totuși succesul cinematografului, ci absența cinematografului de artă, atât la noi, cât și în celelalte orașe ale Europei, și mai cu seamă indiferența intelectualilor la această sistematică înjosire a gustului public, la această generală nivelare de emoție estetică, la această universală egalitate de pofte sufletești care fac ca intelectualul și femeia de gust să piardă inutil trei ore pentru a vedea un film a cărui valoare în deobște, nu este superioară romanului „Contesa cerșetoare"!...

Era nevoe de un nou teatru?

Mă găsești în toiul repetițiilor. In această cămăruță în care e refugiată „direcția" mă vezi luată cu asalt de chitanțe, borderouri, manuscrise, desene și... propria mea activitate. Mă'ntrebi câți bani am învestit în această fabrică de iluzii în serie, mai înainte ca fabrica mea să fi produs un fior, și de câți bani voi mai avea nevoe după ce vor porni motoarele mele cu glasuri omenești!

O! îți închipui că nu știu? Dacă mă credeai așa de naivă -- puteai să te'ntrebi mai curând dece n'am făcut așa cum face majoritatea oamenilor adică majoritatea naivilor: să fi învestit capitalul în vreo negustorie de bocanci sau în vreo afacere de import de mătăsuri și export de piei crude. Crede-mă, dragă prietene, a fost nevoe de multă, foarte multă stăruință și de un simț practic care să se ridice la o înălțime de unde să pară naivitate, ca să bag atâția bani într'o întreprindere de teatru! Fii sigur -- sunt mult mai practică decât se pare și decât îți închipui!...

Ghicesc gândul dumitale. Intrucât a face teatru, e pentru existența mea pe acest pământ, tot ce poate fi mai inteligent și mai practic, -- de altfel e tot ce pot face mai bun, adică să nu mă înșel nici pe mine, să nu înșel nici pe alții -- de ce am plecat dela Teatrul Național?...

Am plecat pentrucă... am plecat! Când aveam cinci ani eram numai atâtica... și mâncam foarte puțin. Acum sunt atâta și vreau să mănânc mai mult! Vreau să cresc -- adică nu, cresc fără să vreau! Dela un rol, nu e firesc să ajung la un teatru?... Toți actorii, cred, au acest ideal. Unii îl realizează. Și bunilor mei camarazi dela Național, le urez să-și facă și ei, fiecare, câte un teatru!...

Că am intenţia şi pretenţia să fac ceva deosebit -- nu mai încape îndoială!... Trebue să găsim o scuză copacilor care cresc, florilor care înfloresc, fructelor care-şi coc seminţele în dulceaţa lor!... O vom găsi îndată!...

Era oare nevoe de un nou teatru?

Desigur!... De vreme ce s'a găsit cineva care să vrea să-l facă... Sunt atâtea automobile pe calea Victoriei, atâtea giuvaeruri în vitrine, atâtea sticle de parfum, atâtea cărţi de lux! Viaţa noastră, care fuge de moarte, ar pieri de plictiseală, dacă nu şi-ar deschide această poartă spre câte-o fericire care e, poate, tot moarte...

Ard lumini electrice, multiple!... Incă un teatru îşi va aprinde luminile, în care ne vom topi vieţile cu voluptate! Se luminează orizontul culturii noastre cu încă un sistem de faruri!

Dar în afară de această filosofie optimistă, mărturisește sincer că mai este ceva de făcut, pe lângă ceiace fac teatrele noastre. Nu vreau să jignesc pe nimeni. Nimeni nu poate face totul. Unele nuanţe de artă se exclud... Cred chiar că ar fi locul pentru un teatru care să depăşească intenţiile teatrului „Caragiale" -- dacă s'ar găsi cineva al cărui „simţ practic" să meargă şi mai departe decât voim să mergem noi!

Celelalte teatre

Teatrul Naţional?... In lumea teatrală e **pater familias.** Teatrul Naţional îşi are obligaţiile, moralităţile, gravităţile lui. Nu trebue să se lapede de ele. Dimpotrivă. Am credinţa că la Teatrul Naţional din Bucureşti domneşte de câţiva ani mai multă libertate de spirit şi lărgime de concepţii, decât la cele mai multe din teatrele oficiale

străine. Ibsen a fost jucat întâia oară, în Franța, în salonul particular al unei marchize... Teatrul Național din București nu s'a sfiit să joace nici pe Strindberg, nici pe Shaw, nici pe Evreinov. Dar Teatrul Național nu-și poate face un ideal exclusiv de artă. El corespunde și unor nevoi cultural-naționale, pe care trebue să le servească. El este apoi **obligat** să joace piese originale, adică piese de autori români -- chiar când merge la căderi sigure; și e obligat să joace piese originale, chiar când, lipsite fiind de valoare, dar împănate cu agremente vulgare, fac rețete prea mari... Insfârșit, Teatrul Național este obligat să ție mijlocia gustului public, spre a nu-și compromite menirea, -- și, prin aceasta, însăși arta dramatică.

Teatrul Regina Maria"?... După câțiva ani de independență morală și materială, acest teatru, care a strâns în jurul său câteva forțe de întâia mână, e azi aproape în întregime înfeodat Teatrului Național. N'a dat prea mare atenție teatrului românesc original, dar nici n'a dovedit că prin crearea unui repertoriu străin, ales cu siguranță în gust, se poate ridica la rangul unei universități de artă dramatică, -- deși Teatrul Regina Maria a avut cea mai frumoasă sală de spectacol și cei mai buni artiști, după Teatrul Național.

D. Iancovescu are meritul că a început și continuă să cultive, aproape exclusiv, un singur gen dramatic: comedia frivolă. Orice specializare e un progres. Deși pare paradoxal, d. Iancovescu cu repertoriul său ușor, aduce servicii imense dramaturgiei române, prin aceia că ușurează toate celelalte teatre de obligație de a juca ceva dintr'un astfel de repertoriu. Ceiace m'a surprins, a fost faptul că astfel de spectacole, care corespund gândului pe care și-l fac cei mai mulți despre teatru -- la teatru

trebue să râzi de personagii caraghioase puse în împrejurări picante -- n'au avut și succese bănești. „Teatrul Mic" fusese poreclit într'o vreme „Teatrul Gol". Sunt două pricini după părerea mea: întâi, piesele frivole trebuiau cerute unor autori români, -- căci situațiile trebuiau să fie **dela noi** ca să aibe succes real, -- și în al doilea rând, publicul nostru e mult mai puțin frivol, e mult mai cult și mai serios decât ne închipuim!

Brăescu, Wedekind, Strindberg și Blaga

Teatrul meu nu va fi deci, exclusiv, teatrul temperamentului meu -- ci teatrul unei concepții de artă dramatică. Mi-a trecut prin minte și denumirea de **Teatrul de Artă...** Am rămas la **„Teatrul Caragiale"**, pentru a sublinia caracterul organic, caracterul autochton al teatrului nostru.

Dezlegați de orice obligații moral-sociale, sau mărginit-educative, deschidem stagiunea cu o satiră de **Gh. Brăescu** -- piesă în care eu joc un rol episodic -- dar voiu juca și pe **Wedekind,** ale cărui probleme de morală sexuală închid în ele fiorul tragic al destinului grec. Vom juca pe **Strindberg** ale cărui creații dramatice -- speriind la început pe toți criticii de vodeviluri eftine -- s'au dovedit mai trainice decât se părea, ridicându-l, în dramaturgie, la înălțimea la care stă, în filosofie, Nietzsche. Dar vom juca și pe **Blaga,** al cărui misticism, a cărui legendă modernă din vers și din dramă sunt atât de impregnate de parfumul basmului românesc.

Navigăm cu toate pânzele

Toată această întreprindere de fantome fermecătoare se bizue pe două iluzii tari: că e loc însfârșit în România pentru un teatru de **artă pură,**

că publicul românesc vede în teatru o școală superioară a minţii și a inimii. Nu fac reclamă costisitoare. N'am nevoe de tobe mari. Nu se poate să nu se simtă străbătând de-aci, din locul unde vorbim, dezinteresarea, frumuseţea acestui efort. Atmosfera de cinste artistică la care ţin mai mult decât la toate elogiile, o voi apăra din toate puterile şi precum nu m'a biruit lipsa de curaj a atâtor prieteni, nu mă vor birui toate puterile mediocrităţii coalizate la un loc!...

O! Cunosc pericolele! Le-am vizitat pe toate... Ştiu ce mă aşteaptă dacă voi juca în faţa sălii goale, ştiu ce mă aşteaptă dacă voi juca în faţa sălii pline!...

Spre idealul nostru, navigăm cu toate pânzele desfăşurate...

. . . .

Regisorul a intrat și în spatele meu face semne disperate directoarei, că trebue să intre în scenă. Dida Solomon, ridicându-se, râde că a fost atât de gravă... Chipul ei s'a alterat. Bucuria n'o prinde. Liniile simple și mari ale feței s'au caricaturizat. Dar gândul că intră în scenă îi redă masca tragică. O strângere de mână, pe față cu adâncul ei surâs dureros și cu pași mari, nălucă de mister, a trecut spre scenă. Lumina o mistue brusc ca un incendiu.

...După câteva luni, Teatrul Caragiale și-a închis porțile pentru totdeauna.

De vorbă cu d. M. Sorbul

Conu Mihalache în Papuci. -- „Patima Roșie“ e reală! -- „Dezertorul“ și eroii sedentari. -- Suflet zbuciumat... Un autor dramatic de talent.

Pe d-l Sorbul l'am cunoscut din „Săracul Popa!" E o piesă istorică într'un act, în versuri.

S'a reprezentat întâi pe scena Teatrului Naţional din Craiova, cu prilejul unei comemorări a lui Traian Demetrescu de către Societatea Scriitorilor Români. Director al Teatrului era palidul și delicatul Gârleanu. Președinte al Societății Scriitorilor Români: dârzul Mihail Dragomirescu.

Dintr'un stal întunecat urmăream stihurile, cu o atât de fericită rezonanță pentru subiect istoric, ale necunoscutului pe-atunci M. Sorbul.

...Mihai Viteazul, într'un cort înfipt sub cerul Ardealului, cugetă la noi fapte de arme. Vrăjmașul lui, acel Batory, popă blestemat, fusese bătut și fugărit. Neamul Românesc în întregimea lui, avea să fie în curând adunat sub sabia unui om al cărui cap stătuse sub sabie. Pe neașteptate, Mihai află că popa fusese ucis și spre a nu mai rămâne grăunte de îndoială, capul păros al răzvrătitului i se aduse dinainte.

Până aci nimic suprinzător. Actorul Bulfinski, cu nasul eroic și cușma legendară călca apăsat scândurile scenei, intonând cu voce de orgă graiul neînduplecat al Voevodului.

Dar Mihai rămas singur față 'n față cu tidva

hidoasă a popii, e cuprins -- eroare și oroare istorică!... -- de un sentiment de milă... Ce tristă soartă, a acestui nemernic popă! Cum a murit el ca un câine, prin funduri de păduri -- când ar fi putut fi un slăvit domnitor! Ce blestem crud o fi urmărit pe nelegiuitul popă... Şi ce stea dumnezeiască o fi veghind și asupra sa, a fostului Ban craiovean, de n'a fost biruit, când moartea îi puse de atâtea ori mâna în piept -- nici în piața Craiovei, nici pe malurile Neajlovului? Pe când săracul popă..

Mila omenească a celui ce, în bulevardul Academiei, călărește un cal gros și ridică deasupra cușmei o bardă scurtă și grea, mila eroului se tot adâcnește, și ca un foc ascuns, mănâncă pe dedesubt o vitejie istorică. Mihai Viteazul se simte și el uitat de steaua lui, se vede gonit de copoii altora -- și la ideia unei morți, căci moartea e în orice fel nemernică -- se prăbușește în plâns și sughiț în fața glavei săracului popă, ca'n fața propriului său cap...

Acesta e actul lui Sorbul.

Nu știam că va scrie celelalte lucrări în care puternicile lui calități dramatice vor birui ezitările tuturor blazaților literari. Nu știam măcar dacă va mai scrie. Dar ne-am zis că un scriitor care a putut concepe o astfel de situație, care a sfâșiat cu atâta îndrăzneală toate aureolele sub care de obicei se înmormântează personalitățile, chiar ale unui erou al armelor, -- un astfel de scriitor e un pericol permanent pentru o epocă: riscă s'o desființeze!...

Ciudat e felul cum a fost primită Patima Roșie, *drama care a scos pe autor în lumină și opera de artă unde forța lui dramatică s'a exprimat cu vigoare neobicinuită în dramaturgia română.*

Iată opiniile de pe atunci, de autoritate:

E. Lovinescu: *„Nici o observaţie în studierea atmosferei piesei; nici o observaţie în studierea caracterelor. Nu există nici un caracter în* Patima roşie, *ci numai oameni convenţionali şi fără explicarea resorturilor lor sufleteşti“.*

M. Dragomirescu: Patima roşie *vădeşte puterea de observaţie a lui Caragiale.*

G. Ibrăileanu: *„Sunt aceste lucruri şi aceşti oameni din Bucureşti?...“.*

Publicul: „O scrisoare pierdută“, „Manasse“ *şi* „Patima roşie“ *sunt singurele piese româneşti la care mă duc cu plăcere!“*

Puternica dramă a lui Sorbul ne face să credem în această mare inepţie: că publicul are totdeauna dreptate!...

Sunt prea adevărate analizele minuţioase, atât ale d-lui Lovinescu, cât şi ale d-lui Ibrăileanu: tipurile din Patima roşie *nu corespund realităţii bucureştene, nu corespund realităţii româneşti. E aci lumea comprimată a pasiunilor ruseşti. Nici Sbilţ, personagiul atât de pitoresc, emulul lui Zeilig Schor din „Manasse“ şi al bufonului din piesele lui Shakespeare, nu e prea mult din lumea noastră. Din nefericire noi n'am avut o cerebralitate cât de cât intensă, necum una acută, din care să răsară un asemenea ratat ideal. Românul — chiar când e ovrei, grec, armean sau bulgar — de'ndată ce a eşit din şcoală a eşit şi din carte, pentru totdeauna, precum, după ce a scăpat din cazarmă, nu mai face exerciţii cu tunul. Celelalte personagii: Rudy, Tofana, Crina, nu sunt, deasemenea, consecvente, de multe ori nici cu ele însile (mai cu seamă Castriş, Crina), iar realizarea dramatică a tipurilor e, în unele momente, cu mult inferioară valorii lor ideale. Sbilţ — vorba d-lui Ibrăileanu — are glume*

à la Mitică, iar Rudy -- vorba d-lui Lovinescu -- n'are unitate sufletească.

Şi cu toate acestea Patima roşie *e o tragedie unică în literatura noastră, a cărei apariţie pe scenă a fost -- pe drept! -- o adevărată revoluţie dramatică, şi pe care publicul o urmăreşte -- tot pe drept! -- ori când, ori unde, cu pasiune!*

D-l Sorbul a avut darul de a reda o anecdotă puţin comună, dramatic, adică: scurt şi prin mişcări, *cu personagii neadevărate,* dar ale căror relaţii sunt cuprinse într'o geometrie dramatică din adevărul căreia nu scapi.

Dela Patima roşie, *d-l Sorbul a mai încercat să dramatizeze câteva subiecte, al căror mister melodramatic şi senzaţional au întrecut însă luciditățile artistice ale dramaturgului. O dramă de vigoarea* Patimei Roşii *a fost* Dezertorul *-- care nu s'a mai reprezentat de mult. Iar curajul dramaturgului s'a vădit şi în satira paternităţei, deşi* Coriolan Secundus *purcede dela un fapt anormal şi cu deosebire scabros. Dar comedia stă, până la urmă, la nivelul artistic al celor mai bune lucrări ale d-lui Sorbul.*

Dela Caragiale, literatura românească nu s'a bucurat de norocul unui dramaturg de calitatea d-lui Sorbul. Teatrele româneşti mişună de piese noui, „originale" -- nu însă şi de dramaturgi de valoarea aceluia. D-l Sorbul e sortit astfel să reprezinte deocamdată şi generaţia dinainte şi cea de după război.

Din ce afund de pădure vine d-l M. Sorbul? Că nimic nu-i poate da linişte: nici tihna prietenilor dela Capşa, care beau şwarţuri, mănâncă prăjituri şi fumează tutun într'o aureolă de metafizică nepreţuită, nici gluma din gura vre-unui ziarist...

Chiar când râde, d-l Sorbul saltă de câteva ori pe locul lui, se scutură ca de o atingere periculoasă și cu două degete uscate în ciocul diavolesc, privește în toate părțile, sfredelitor, atent și neîncrezător. Nu așteaptă nici un atac, de nicăeri, dar --ce formidabil adevăr! -- nu se poate ca dușmanul care urăște și se veselește că te va batjocori dacă nu chiar ucide, e pe undeva, ascuns prin împrejurimi, la pândă. Nu, nu poate exista clipă de pace sau de uitare. Intre tapete largi de visare se poate furișa, chiar în epoca noastră de confort, țeava unui revolver.

Acolo în hățișul sau tabăra perfidă și crudă de unde va fi scăpat sufletul d-lui Sorbul experiențele trebue să fi fost îngrozitoare. Totul trebue să fi existat acolo strict, nu prin vre-o grație divină, prin vre-un prieteșug, vre-o milă, vre-o iubire, sau ideal, ci prin balanța victoriei și înfrângerii cu sancțiunea morței. Nimic leneș în d-l Sorbul; căci el nici nu concepe că s'ar putea trăi altfel decât prin atac sau apărare, putere sau viclenie -- care și ea e o putere -- pentru a pune laba pe ce-ți trebuie, în viața asta scurtă și haină, -- după care nu mai urmează nimic.

Sobrietatea -- unii nebuni îi zic zgârcenie -- intră și ea în armament și strategie. E mai tare cel care are nevoe de mai puțin, și poate că nu există scriitor român care să ceară cărților, prietenilor, ziarelor, mai puțin decât d. Sorbul.

El cere însă totul, pentru creația sa, lumei din afară și ochii lui -- e de-ajuns să-i vezi odată! -- sunt copoi...

Conu Mihalache în papuci...

„...Rău se face că se vorbește rău de conu Mihalache Dragomirescu. Cine-l cunoaște de aproape, nu se poate să nu-l prețuiască. Ehei! Eu îl cunosc bine. Eu am mâncat, domnule doi ani la masa lui. Intr'o vreme rămăsese singur... Prânzul, numai noi amândoi îl luam. Și eu, ca omul, mai întârziam prin oraș; când veneam la masă, ca să-l mai îmbun că l'am făcut să aștepte, îi spuneam că am scris la „Letopiseți" și de-aia am întârziat. Când aveam nevoie de parale îi spuneam că am scris 20 de versuri noi -- și conu Mihalache îmi da 5 lei!... Dacă am scris până la capăt „Letopiseții", apoi e meritul lui conu Mihalache -- el e autorul piesei!

...De unde, domnule? Nici prin gând să-ți treacă! Minciuni!... Conu Mihalache la șezătorile „Convorbirilor Critice" nu silea pe nimeni să-și schimbe versurile... li plăcea să discute cu poeții și prozatorii asupra bucăților pe care le aduceau. El era democrat și democrat a rămas. Ai avut vreo dată a face cu ăi dela „Convorbiri Literare?" Aia numaidecât făceau distanța dela dumneata la ei!... Conu Mihalache, el gogeamite profesor universitar și dumneata poate elev de liceu, era gata să stea o noapte întreagă să ciocănească la o poezie, să se ia de piept, să se bată cu dumneata pentru un cuvânt... Da, patima literară e în carnea lui. E viața lui. Nu știu ăilalți critici cum or fi, dar conu Mihalache ținea și la omu care făcea poezia nu numai la poezie -- ca și poezia, omul ăla nu mai era un străin, intra îi viața ca și în casa lui conu Mialache. Cerna nu e copilul lui?...

Mă uit că unii îl iau așa peste picior precum că laudă pe unii din elevii lui, Ionescu, Popescu, Rusescu, Constantinescu... Tot așa de rău era vorbit

conu Mihalache și altădată -- și unii din neștiuții de atunci sunt azi scriitori mari! Adică de unde știm noi că n'or fi și printre ăștia neștiuții de azi, vreunul-doi care au să fie mari scriitori mâine-poimâine?...

„Patima Roșie“ e reală

...Intâi lui conu Mihalache i-am citit „Patima Roșie“; era de față și Nanu. Dar nu conu Mihalache mi-a tăiat unele scene, de-a rămas piesa așa cum e. Eu am tăiat singur. Că de-aia citești o piesă ca să vezi ce impresie face. Simții eu numaidecât că, mai cu seamă în ultimul act, după împușcarea lui Rudi, scenele alelalte nu mai aveau nici un rost... Și le-am tăiat.

Auzii pe Valjean într'o conferință precum că piesele originale românești nu sunt originale de loc, pentrucă sunt luate din autori străini și nu din viață. Adică să fie tipuri românești numai moș... hai, să-i zicem Vasile sau „cetățeanul turmentat“? Tot așa spunea la Paris, d-l de Flers că eroii din „Patima Roșie“ sunt eroi luați din lumea romanelor rusești. D-l de Flers, știu eu de ce spunea așa: ca să arate ălora la Paris că el cunoaște bine cam cum suntem noi românii. Dar Universitatea e plină de Tofane; ce, trebue s'o mai spun eu?... Pe Sbilț l'am făcut din trei tipuri pe care-i cunoaște toată lumea. L'ai văzut pe B..., ăla de spune totdeauna: „Mă, prostule“... Mai era unu la Ploești care vindea niște cărțulii mici -- și încă unu tobă de carte, te speria de câte știa, dar care nu scrisese un rând!...

„Dezertorul“ și eroii sedentari!

„Dezertorul“, s'a reprezentat întâi la Iași. Trei zile mă gândisem cum să închei piesa... Și am gă-

sit că precupețul meu numai așa putea să se mai răcorească înainte de a muri, în inimă cu ciudă împotriva cotropitorilor streini: „...Paștele și grijania voastră de boangheni!..." A fost zarvă mare la ziarul „România" unde scriau toți băeții... Auzi dumneata, un dezertor să fie erou de piesă!... Paul Prodan mă scărmăna în cronica lui dela „Independance" atât de rău, că Mavrodi, directorul, i-a tăiat-o. „Independance", guvernamentală, a apărut și ea atunci cenzurată!...

Suflet zbuciumat...

Da, **I. Trivale**, a scris cu multă dragoste despre mine. Era un băiat foarte serios și foarte sfios. Cu ochelarii lui de tânăr savant, roșea la ăl dintâi cuvânt mai tare... A murit săracu, în război. Imi aduc aminte de o turburare a lui... Așa e, publicase o nuvelă în Noua Revistă Română, ceva parcă de renegare, iscălită Petrea Străinul. Imi spui că avea dese dispute și cu rabinul Niemerower.... Trivale era foarte turburat, tare zbuciumat pe vremea când aștepta hotărârea Parlamentului care trebuia să-l încetățenească: -- „Dacă nu voi fi primit, încotro am s'o apuc? Incotro?... Alt rost numai am, nicăiri..."

Un autor dramatic de talent

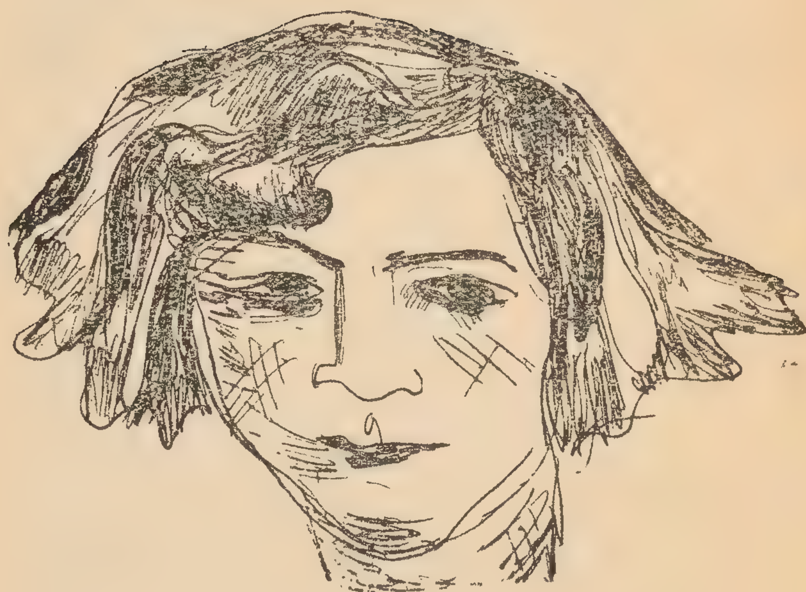
Da, **Camil Petrescu!...**

N'ași putea spune nimic de cuprinsul, de originalitatea piesei „Suflete tari", dar e făcută cu mare meșteșug, și pe urmă are mișcare, mișcare!...

...Dar ajunge!... Te-am priceput! Stai de vorbă cu mine, să mă dai mâine la gazetă!... Cu mine nu merge!. Șmechere!... Oare vrei să-mi ridici de-acu înainte, dușmani noui?... Mai vezi de altu!...

De vorbă cu Marioara Voiculescu

Viziune de primăvară. -- La şcoala Artei. -- Davila în ţara plugarilor. -- Unde e Radovici? -- Artă şi pornografie. -- Salomeia în arenă. -- Peer Gynt. -- Critica dramatică de eri şi azi. -- Inima mea...

Din marea galerie a actrițelor celebre care au împodobit ultimile două veacuri, caut o figură și un suflet înrudit cu al Marioarei Voiculescu. Numele ei nu este european. Artista este însă foarte cunoscută și iubită la noi, unde a creat artistic pe Tofana *din „Patima Roșie", pe* Lelia *din „Manasse" de Ronetti-Roman, pe* Lulu *de Wedekind și* Salomeia *de Oscar Wilde.*

Marioara Ventura a purtat pe scenele mari ale Occidentului eroinele sentimentale, pasionale ale lui Porto-Riche, abea indicând — prin contrast — femeia instinctuală, bestia superbă cu voce de privighetoare. In zilele noastre Dida Solomon ar putea duce, tot acolo, odată cu ființa ei expresionistă sufletul geometric și mistic al femeilor lui Strindberg și Kaiser.

Marioara Voiculescu rămâne aci, a acestui pământ. Ea este întruparea cea mai puternică, pe planul artistic, a forțelor voluntare ridicate din tezauru-i de instincte. Românul se naște nu poet, ci om de acțiune, și Marioara Voiculescu este actrița ale cărei mijloace proprii de expresie le scoate aproape numai din patima care precede acțiunea. Personagiile create de Marioara Voiculescu trăesc numai dacă sunt luate din această lume, a instinc-

telor care se liberează exclusiv prin gest — şi toate eroinele de acest fel (începând cu „Tofana“ d-lui Sorbul şi sfârşind cu „Lulu" de Wedekind, care nu mai are nici o fadoare germană în temperamentul actriţei noastre) au putinţa să existe amplu, deasupra naturei comune, atâta vreme cât Marioara Voiculescu va voi încă să ardă pe rug pentru noi, în faţa noastră.

Ce dureroasă mucenicie... Şi cât de efemeră! Pictorul care şi-a pus pe pânză viziunea colorată, muzicantul care a lăsat pe câteva portative acordurile bătute lui în inimă de gând, sculptorul care a făcut ca două pietre să se sărute mai sfâşietor decât două guri de oameni, poetul care a potrivit câteva cuvinte pentru a închide în ele, ca într'o colivie, cine ştie ce pasăre măiastră, sau ca în mătăsuri cine ştie ce parfum — ei sunt dumnezeii fericiţi cărora soarta le-a hărăzit norocul să se bucure până la sfârşitul vieţei lor de spectacolul propriilor creaţii artistice! Actriţa este ea însăşi pânză piatră, cuvânt şi culoare; trupul cu care umblă, gura cu care vorbeşte, ochii cu care surâde, mâinile cu care lucrează, ca noi toţi ceilalţi, actriţa şi le ridică la înălţimea expresiei artistice, sus, pe spânzurătoarea artei scenice, la care venim grămadă să huzurim.

Ce-a mai rămas din restul orelor şi ce mai poate face actriţa cu propria ei fiinţă, mutilată, exacerbată şi diformată după legile opticei scenice şi cu instrumentele de tortură ale tuturor viciilor ideale, născocite de poetul dramatic... Şi astfel pe uliţa cea de toate zilele, între prietene sau între fraţi şi surori, dacă nu chiar în tovărăşia nemiloasă a prietenului cald, actriţa aduce un biet trup torturat, o biată minte schimonosită, o biată inimă gesticulară...

Marioara Voiculescu, marea artistă a instinctului și voinței deslănțuite își cunoaște precis destinul. Ea a țipat și țipă în sine, de nimeni auzită, nepăsarea lumei cu oceastă operă de artă perfecționată, care e propria ei ființă vie, omenească, numai pentru că e ursită să cadă în neant la cea dintâi oboseală sau la cel dintâi șuerat al vârstei...

Iluzia că talentul care acumulează averi chiar în țările balcanice, ar putea fi înlocuit până la urmă cu averile acumulate, stăpâneşte salutar — salutar pentru echilibrul lor sufletesc — pe mulți artişti. Iluzia a pus de timpuriu stăpânire și pe Marioara.

Voluntară, și trăind o bună bucată din viața ei în timpul domniei latifundiarilor care, asemenea tuturor prinților de la toate Curțile, și-au căutat ades plăcerile lenei lor printre artiști și artiste, Marioara Voiculescu a îngăduit oligarhiei să-i surâdă, apropiindu-se de ea. A! Să nu credeți că o asemenea ființă, cu acel temperament și acea inteligență, a fost sau ar fi putut fi mistuită ca un gândăcel sentimental de revistă de vară sau o cântăreață melodioasă de operetă... Marioara Voiculescu a mistuit destule forțe și — să fim liniştiţi! — nu a beneficiat personal de ele; a întemeiat, din potrivă, câteva teatre în care și-a dat ceiace a avut într'adevăr *de preț în ea, talentul dramatic, unor necunoscuți și aproape pe gratis...*

A intrat apoi în afaceri — și a lucrat ingenios, adică a deschis drumuri. A trebuit să vie Marioara Voiculescu, o femee în definitiv, a cărei limbă bate ca un ciocănaș ritmic, ca să se bage de seamă că terasa pustie a Palatului Cercului Militar din centrul Capitalei poate fi transformată într'un Picadilly în care bucureștenii azi de-abia încap, adunându-se la ora 5 sub umbrèle uriaşe, multicolore pe unde trec undele orchestrale încărcate cu valsul

Dunărei Albastre sau acordurile marșurilor wagneriane...

Sus, în acelaș Palat al Cercului Militar într'un apartament mic, (ca un generalissim într'un cort), suferind de mania artei dramatice care nu trebuie să piară mai curând ca celelalte arte, Marioara Voiculescu vorbește despre pasiunea aceasta eternă a ei--ca un pictor care pictează pentru eternitate--și alături de mâna ei stângă se ridică -- monument efemer, dar atât de consolator -- o columnă grea și înnaltă de hârtii mari de bancă.

...-- M'am făcut albă ca hârtia asta! șoptește artista povestindu-și viața, și degetele ei pipăe hârtia de o mie care închee teancul...

Eu închid ochii, ascult glasul care vrea să fie, ca și sora ei poezia, fără moarte și înțeleg că totuși e în zadar: odată cu el, totul se va prăbuși!...

Viziune de primăvară

„...Primul gând care a dezlănţuit destinul, mi-a venit, copil fiind, la Sinaia, la vârsta de 14 ani, pregătindu-mi o corigenţă la matematici. Copil sburdalnic, cu părul despletit pe spate, lung până în călcâe, eram mai mult pe drumuri şi prin vilele prietenilor, decât la lecţii. Cuvântul l'a rostit Zaharia Bârsan către mama: „Ce temperament de artistă!" Şi cuvântul nu l'am uitat. Am spus răspicat că-mi trec examenele cu o singură condiţie, implacabilă: să fiu înscrisă la Conservator! Ilarie Chendi, prieten cu Zaharia Bârsan, m'a văzut şi el pe vremea aceia la Sinaia şi a scris o schiţă „Viziune de primăvară", pe care a publicat-o în „Floare Albastră"! Hotărîrea mea a produs scandal. Părinţii, burghezi înlesniţi, ar fi putut oare accepta pentru fiica lor unică această glorie declasantă de actriţă? Dar stăruinţa mea n'a putut fi înfrântă şi cu „La Icoană" învăţată pe dinafară sub privegherea lui Bârsan, m'am prezentat la Bucureşti, la Conservator. Era pe-atunci acolo Fotino, care, când m'a văzut, mică şi cu părul pe spate, s'a ridicat dela biroul lui exclamând: — **„Şi copiii vin acum la Conservator? Duceţi copiii la culcare!..."** Fotino mă trimetea la culcare, pe mine, care aveam să trăiesc numai pe scenă!... Am fost totuşi primită şi la primul examen, sub ochiul Aristiţei Romanescu şi al juriului, emoţia mea s'a ridicat la o tenziune atât de înnaltă încât m'a podidit sângele pe nas... Nu ştiu ce-am mai spus, că m'am pomenit trecând în braţele tuturor. Am început să joc din anul întâi. Am jucat şi în anul al doilea, roluri tot mai mari. In anul al treilea am jucat rolul Leliei din „Manasse".

Era cam prin 1900...

La şcoala Artei

Meseria însă, adică acele mişcări şi intonaţii, acele modificări profunde în obiceiurile trupului nostru care sunt numai comodităţi sau insuficienţe; alfabetul artei dramatice, tot ce comportă acest alfabet -- iniţiarea, umilirea şi triumful -- le-am învăţat (te rog să scrii acest nume) dela **Gusti,** geniul tutelar al locului care e Teatrul românesc. Aveam o voce încântătoare -- după unii -- încât se spunea de mine că de îndată ce treceam cu vocea la un diapazon de durere, jocul scenic cădea pe al doilea plan. Gusti a fost maestrul meu: el mi-a arătat cum se face un gest, cum se întinde un pas, cum se armonizează un gest cu un cuvânt, un cuvânt cu un pas, o atitudine cu o privire. De la această şcoală de artă, a acelui om, înainte, am simţit că orchestra şi orchestraţia se amplifică. Tot deatunci am înţeles că pe scenă nu există rol secundar -- precum într'o simfonie nu există portativ secundar -- nici rol uşor: toate rolurile sunt de căpetenie şi toate sunt grele.

Davila în ţara plugarilor

Ai citit povestea lui Guliver în ţara piticilor? De multe ori m'am întrebat cum de a putut apare într'o ţară neoiobagă, adică o ţară -- cum se spunea -- „eminamente agricolă" o personalitate atât de profund dramatică precum era Alecu Davila, şi într'o vreme când asemenea apucături, definitiv, compromiteau... Dumneata crezi că acel teatru particular -- primul teatru particular din ţara noastră -- a avut o influenţă uriaşă asupra întregei noastre vieţi artistice, care s'a ridicat atunci în toate domeniile, la un nivel necunoscut şi nebănuit.

S'ar putea face, desigur, cercetări istorice mai amănunţite în această direcţie şi s'ar justifica poate afirmaţia şi credinţa dumitale că Alecu Davila a fost, în vremea aceia, el singur, pentru viaţa noastră artistică mai mult decât Academia, Conservatorul şi Universitatea la un loc. Eu îţi voiu mărturisi ceiace ştiu şi am văzut. Când Davila şi-a înjghebat teatrul şi mi-a trimis vorbă să vin să iscălesc contractul, la mine acasă erau **Ion Saita,** fostul primar al Capitalei și **Vasile Morţun,** fostul ministru care-mi spuneau că eu nu pot, că eu **nu trebue** să plec de la Teatrul Naţional!... Şi totuși rugându-i să mă scuze câteva clipe, am trecut într'o odae învecinată şi numai cu o mantilă pe umeri am dat fuga şi am iscălit contractul. M'am înapoiat în grabă și am spus bunilor mei prieteni care mă aşteptau, să mă ierte, căci totul s'a hotărît și eu voiu juca la Davila.

Trupa cea nouă a jucat la Liric și apoi la Teatrul Modern (în spatele Băncei Naţionale) şi atunci au intrat pentru prima oară în conştiinţa publicului autorii francezi şi germani cei mai reprezentativi ai timpului: **Bernstein, Bataille, Sudermann** și alţii. Cred că a fost cel mai frumos şi mai puternic ansamblu pe care l'a avut vreodată Ţara Românească şi nu ştiu ce împrejurări ar mai putea crea un asemenea ansamblu. Gândeşte-te puţin cine juca în aceiaşi trupă şi uneori în aceiaşi seară: **Davila, Bulandra, Lucia Sturza, Storin, eu, Manolescu, Giurgea, Niculescu-Buzău...**

Unde e Radovici?

Nu. Radovici a apărut mai târziu, după ce plecase Davila şi preluasem eu conducerea noului teatru. Ce formidabil talent! Şi pentru mine ce

partener incomparabil!... Oricât de bine ai juca, oricât ţi-ar conveni rolul, nu se poate să nu te influenţeze tovarăşul de joc. Cu Radovici aveam totdeauna impresia că dau tot ce puteam da din slabele mele puteri. Unde e Radovici? Ce s'a ales din bietul Radovici?... Nu există o fotografie, nu există un tablou după vre-o fotografie, nu mai vorbesc de un bust al acestui uriaş slujitor al Teatrului românesc. La Belu mormântul lui e străjuit de o biată cruce strâmbă de lemn în faţa -- ce ironie a soartei! -- în faţa unui impunător monument funerar de marmoră neagră sculptată şi împodobită cu basoreliefuri a unei nobile şi cinstite familii de necunoscuţi burghezi... Nu, nu mă pot opri să nu strig împotriva acestei nedreptăţi care loveşte şi după moarte pe neasemuitul artist Radovici!...

Artă şi pornografie

Dumneata vrei să pui între meritele care ar fi împodobind umila mea persoană, faptul că am avut cea dintâi curajul să joc la noi pe Wedekind. L'am jucat, e drept, şi îi spuneam totuşi în seara premierei „Lulu", regisorului: „Să ştii că ne va bate publicul"!... Nu, Wedekind n'a fost atât de lesne jucat nici în Germania, necum la noi. Azi, cu estetica psihanalitică la modă, ar fi mai uşor de popularizat concepţiile şi creaţiile marelui dramaturg german. Şi totuşi unde e publicul care să facă distincţie între morala propriu zisă şi între viziunea artistică, între pornografia de revistă de vară şi cuvântul tragic pe care-l rosteşte femeia lui Wedekind?... Moralist, mai cu seamă la noi, nu va fi socotit autorul care va face, asemenea lui La Bruyère, studii asupra „caracterelor" -- virtuoase

sau infame -- ci moralizatorul de catedră. **Wedekind, tragicul moralist** -- vezi oare, pe undeva, la noi, posibilitatea acestui titlu?

Salomeia în arenă

Pe mine, cu toată adversitatea timpului, nu m'a interesat totuși niciodată ceiace din punct de vedere artistic s'a mai făcut, sau se face acum. Pe mine mă interesează **ce pot face nou,** ce pot aduce **original.** Și astfel am adus **Salomeia** lui Oscar Wilde la circ, în București, din intenția precisă de a împlânta jocul dramatic în mijlocul vieței populare. Ajutată de **Cornescu,** care e un pictor teatral de mâna întâi, am dat la Circul Sidoli o serie de reprezentații originale cu o montare în care am investit o sumă fabuloasă, pe care n'am mai dobândit-o înapoi. Să-mi pară rău? Nu!

Peer Gynt

Căci am reînceput experiențele la „Teatrul Marioara Voiculescu" de sub Cercul Militar cu **Peer Gynt, Lulu** și **Vampirul,** fără nici o subvenție, cu multe parale pierdute deși bine știu că nu e nici o glorie să îmbătrânesc săracă și cu durerea nețărmurită de a fi trebuit să închid și această ușă a artei dramatice!...

Critica dramatică de eri și azi

Ultimul meu efort de creație personală, la teatrul de sub Cercul Militar, a fost primit de unii -- ca un atentat la viața lor!... Am fost tratată de parcă asasinasem și furasem!... Eu căutam să realizez ceva nou. Eu nu pot să stau locului. Poate că

n'o fi fost desăvârşită încercarea mea... Inţeleg. Dar numai cine nu face nimic nu păcătueşte -- şi eu am făcut! eu voi mai face!...

Imi aduc aminte de critica dramatică de altă dată a unui **Gh. Panu,** bunăoară, pe care o **învăţam,** căci Gh. Panu venea la teatru după opt zile să-şi verifice judecata şi uneori şi jocul meu. Imi aduc aminte de alţii care veneau regulat la repetiţiile noastre. Şi această disciplină, această conştiinţă artistică cronicarii dramatici o aveau pe atunci fără să se fi constituit încă în Asociaţie! Dar sunt elemente de primul ordin în critica noastră dramatică şi nu mă îndoiesc că ele îşi vor impune cât mai curând atât priceperea cât şi moralitatea.

Inima mea...

De cinci ani doctorii m'au osândit: dacă vreau să mai trăesc, să nu mă mai urc pe scenă! Inima mea e slabă, e slăbită. M'am cheltuit prea mult, în tot ce am făcut. Dar puteam face altfel? Ce rost, ce farmec ar mai fi avut, ar mai avea viaţa? Joc şi acum la Teatrul Naţional, cu această inimă slăbită. Odată, într'o seară, la ultimile reprezentaţii de la teatrul Cercul Militar, m'am făcut albă ca hârtia asta, am simţit că-mi lipseşte aerul, şi am căzut... A fost pentru întâia oară în viaţa mea! Dar m'am ridicat şi mi-am **pedepsit** inima, ca să nu mă pierd, şi tot am jucat... Nici când am urcat acasă, nu m'am putut odihni: trebuia să învăţ rolul pentru piesa următoare!... Să **truchez?** O! Eu n'am putut niciodată **truca...** In seara în care n'am putut juca cu toată conştiinţa, cu toate forţele mele, m'am întors acasă enervată, abătută şi nemulţumită ca de o faptă rea!...

. . . .

Ce figură de Renaştere!...

Şi în clipa când scriu aceste rânduri, unul din lumea ei, cel mai de seamă, A. Davila, închide ochii...

Dar sufletul lor, între noi, va trebui să scapere de-apururi, ca'n stihul poetului în care luceafărul arde abea după ce, în zarea lui, poate s'a stins.

De vorbă cu Marioara Ventura

O carieră. -- Repertoriul pentru Bucureşti. -- Dramaturgia contimporană franceză. -- Freud şi Picasso. -- Românii la Paris. -- Porto-Riche.

M. Janco

...Şi zmulgându-mă din fluviul fierbinte al Căii Victoriei, prietenul mă trase în pasagiul Majestic. In fața noastră, de-asupra a douăzeci de trepte lungi de piatră albă, se înălța spre cerul albastru de primăvară precoce și tremurătoare, un mic templu grec. Coloanele simple ca un gând de copil, înflorite sus în capiteluri fermecătoare -- un gând încheiat într'un surâs -- trebuiau doar să sprijine liniile triunghiului final de unde începea, scăpată de legile precise ale geometriei, anarhia văzduhului... In locul triunghiului, sprijinită pe coloanele ionice, o firmă neagră cu litere albe: BANCA CETATEA.

-- Iată, zise prietenul, ce devine templul grec în civilizația mercantilistă contemporană! Vrei să vorbești peste o oră cu Marioara Ventura, actriță de mărimea întâia. Crezi poate că peste construcțiile ei de artă nu e bătută o firmă neagră: 4000-8000-10000 de lei pe seară? Când vom trăi oare vremea ca oamenii, liberați de grija câinească a pâinei și a adăpostului, să râdă, să cânte, să joace: cu vorbele, cu culorile, cu piatra, cu sunetele și cu propriul lor trup, numai din bucuria de a se juca, a COPILULUI?... Nu, nu te'ndemn să cercetezi în garderoba nici unei mari actrițe care vine de peste hotare în această țară balcanică. Vei găsi -- sunt

sigur! -- material suficient pentru un proces-verbal de contrabandă: parfume prohibite, cocaină, suluri de mătasă, modele de rochi nepreţuite -- deşi precis evaluate în dolari -- toate de la Paquin Houbigant sau Galleries Laffayette... Şi peste toate acestea, fiorul artei!...

Prietenul meu n'avea dreptate! Marioara Ventura vine între noi numai cu fiorul artei -- şi niciodată mătăsăriile, parfumele, dolarii n'ar plăti-o îndestul pentru jertfa fiinţei ei, pe care în fiecare seara o arde în întregime la rampa iluziei, în faţa unor oameni anonimi! Văzută din sala de spectacol, Marioara Ventura, alfabet fără un semn lipsă, înscrie pentru neuitare pasiunea femeii care atârnă ca un lanţ mic de argint la vesta omului iubit. Cuvintele rostite au înţelesul lor, bine statornicit, dar pe tabela neagră a sintaxei artelor dramatice, geana face cât un verb, un surâs cât un adjectiv, o mână ridicată ca ureche de amforă, spre creştetul capului, mai mult decât o perioadă pasională zguduitoare...

Artista ştie că un adevărat actor trebue să poată juca orice rol -- dramă şi comedie. Dar exstă şi un moment istoric, când o anumită figură de actor întrupează mai deplin solstiţiul vremi lui. Marioara Ventura a avut acest noroc!...

Cum am putea închipui grafic, altfel decât un cerc perfect, tipul eroinei romantice -- gândiţi-vă la „Dama cu Camelii" -- încredinţată de frumuseţea şi idealitatea sentimentului ei, mulţumită de acest desăvârşit lucru în sine, independent oarecum de orice pricini exterioare, doamna fiind gata, pentru această idee deplină şi suficientă, să facă jertfa persoanei ei -- căutând chiar această jertfă care ar fi punctul de îmbinare suprem al cercului.

Femeia epocei impresioniste care a urmat, s'a prins prin cele două capete ale ei, de infinit... Ea voește stăpânirea absolută a bărbatului și a voluptății: ce iluzie! Nici un om nu poate fi stăpânit, nici o voluptate nu poate fi istovită — ambele capete ale acestei linii curbe, care e femeia încordată de voință frenetică, se perd în negură și moarte... Mângâierea bărbatului și spaimele voluptății sunt abea câteva stele amețite căzătoare. In dramaturgia franceză, intuiția acestei linii curbe a avut-o în chipul cel mai grațios, mai parizian și mai subtil Porto-Riche. Actrița care a dăruit eroinelor din „Amoureuse“, și „Le Vieil Homme”, cea mai organică linie curbă e Marioara Ventura: trup subțire pentru arc și spirale — liană care să se încolăcească de trunchiul uman, de jos de tot până sus pe culme unde răsar zorile pale ale frunței; — nas fin semit — scoborâș lin pe muntele Carmel —; bărbia împotriva liniei nasului, adusă ca o semilună — un iatagan — un pantof — un caic.

Marioara Ventura văzută de-aproape în cabina scundă dela teatrul unde joacă, e și mai linie curbă... Nu mai am deci aproape nimic de întrebat. Observ cu ochii strânși, ca să nu jicnesc, și numai câte o clipă, nara, liniile concave ale sprâncenelor, migdala ochilor, trupul adus astfel ca un picior să încalece aplecat foarte fericit cellalt picor, brațul îndoit, răzimat în cot de genunchi spre gura care-și întinde la capătul gâtului încovoiat ca o tulpină, buzele întredeschise spre țigara ispititoare care suptă, arde...

Incălzește jos, între noi, ca o pasiune industrială comprimată, o mică sobă electrică.

O carieră...

...Da, sunt bucureșteancă. Am jucat întâia oară la București, prin 1888 cu Notara și Aristița Romanescu. Am plecat la Paris pe la 14 ani și am jucat dela început, destul de mult. Intr'o piesă de d'Annunzio -- Gioconda" -- cu Suzane Desprès -- în „Esther" de Racine cu Sarah Bernard. Am luat premiul întâi al Conservatorului și am jucat la Odeon cu Réjane. Am trecut apoi și la teatrele de pe bulevarde.... Cu Antoine am jucat 4 ani... La izbucnirea războiului am fost în țară. Am jucat în Moldova -- și îți închipui, tot beneficiul îl lăsam pentru bieții noștri soldați. Am plecat din nou la Paris; sunt societară a Comediei Franceze unde joc cu plăcere, căci oricum, e emoționant să te gândești că faci parte dintr'un teatru cu o tradiție artistică de trei veacuri... Legea vrea ca la Comedie să fie primiți numai artiști și artiste de origină franceză. Adevărul e că la Comedie angajându-se artiști streini care dovedeau excepționale însușiri -- se întâmpla ca cei mai de seamă artiști ai Comediei Franceze să nu fie artiști de origină franceză!... Să devin franceză -- sau să plec... Iată dilema mea. Consiliul judiciar al Comediei, a opiniat însă că nici n'am voe să plec și nici n'am de ce să plec. Și astfel... rămân la Comedia Franceză, fără a înceta să fiu a României.

Repertoriul pentru București

Iată-mă acum în București unde am venit cu două capodopere clasice: „Marșul Nupțial" de **Bernstein,** „Indrăgostita" de **Porto-Riche** și o piesă interesantă și nouă „Iubirea" de **Paul Géraldy.** Mi s'a făcut o vină din acest repertoriu. Nu că n'ași fi putut aduce și alt-ceva... Dar socoteam că

trebuia să vin în ţara mea nu chiar cu ultimile producţii dramatice, ci cu opere care au biruit capriciul modei, opere la care ţin foarte mult, şi -- în ce priveşte pe Géraldy -- cu o piesă de introspecţie numai în trei personagii, ceiace socot că nu e de dispreţuit!...

Dramaturgia contimporană franceză

Tinerii autori dramatici francezi, atunci când vor să facă artă pură străbat foarte greu până la scenă. Nu e mai puţin adevărat însă că eforturile care se fac sunt demne de interes iar unele din piesele reprezentate, opere de valoare. Voi cita pe **Claude Anet** cu lucrarea sa „M-lle Bourrat" şi pe **Reynal** cu „Le Tombeau sous l'arc de Triomphe". Cred că Reynal e un scriitor de mare viitor şi are incontestabil geniu. Scandalul provocat la reprezentarea piesei sale nu e de ordin estetic, ci mai mult moral-social. Francezul nu concepe ca pe scenă fiul să fie o antiteză a tatălui... mai cu seamă când e amestecată ideia de patrie! Piesa lui Reynal e însă de o mare, foarte mare valoare. **Cocteau** mi-e prieten... **Tristan Tzara** cu piesa „Le mouchoir de nuages" e cunoscut mai mult într'o anumită familie de scriitori. Un deosebit succes a avut **Bernstein** cu noua sa piesă „La gallerie des glaces" reprezentată la „Gymnase".

Freud şi Picasso

Dramaturgia contemporană suferă azi influenţa incontestabilă a cubismului şi a psihanalizei. Conflictul clasic isbucnea între personagii. In teatrul contemporan conflictul izbucneşte în chiar sufletul personagiilor. Unui material sufletesc atât de ca-

racteristic nu-i mai corespunde deloc montările fastuoase à la Reinhardt sau cele strict naturaliste. E nevoe de o simplifciare: dela gest la acțiune, de la acțiune la montare. In Franța regisorul a început să prefere construcția liniară. Chiar la Comedia Franceză -- nu numai la teatrul Pitoeff -- montarea s'a caracterizat. Decorul a fost asimilat cu un **personagiu viu** care colaborează la crearea atmosferei, la sublinierea conflictului.

S'a jucat astfel la Comedia Franceză cu un mare succes „On ne badine pas avec l'amour" de **Musset,** în decoruri simplificate. Tot astfel „Andromaca" de **Racine** -- draperii și linia mării, atât!

Dar marea populație pariziană vine greu la teatru... Aceste interesante eforturi sunt gustate de un public, care trăește aproape numai din și pentru artă.

Românii la Paris

Au succese uriașe! Ionel, Elvira... numele lor e pe toate buzele. De **Iser** se aude mai puțin. La salonul oficial se expune atât de mult și pentru a deschide o expoziție proprie se cer atâția bani! **Mihalescu** însă, mare actor este un și mai mare regisor. **Lugné** și-a dat teatrul pe mâna lui **Mihalescu...**

Porto-Riche

Ceași putea spune altceva despre Porto-Riche decât că e, de curând, academician... Crezi că s'ar putea publica undeva, vreodată, ceiace dumneata numești însușiri... personale... psicologice?... Nu, nu. Afirm însă că e un artist și joc cu plăcere piesele lui. El e de părere că sunt poate cea mai

bună interpretă -- dar asta te rog să n'o spui, căci nu vreau să jicnesc pe nimeni!

Voi juca „La Vieil Homme" la Comedie, chiar în seara în care descind din nou la Paris!...

. . . .

Va pleca... Va pleca în Parisul în care trăesc laolaltă, fără să se cunoască, vre-o câteva lumi și secole, și unde o așteaptă eroina „Indrăgostitei", cu mâna pe sânul stâng...

Și iată, că acum, în 1929, Marioara Ventura și-a întemeiat un teatru în Bucureștiul care, în cumplita lui mizerie și murdărie, a iubit totdeauna iluziile fluturilor de noapte. Va ține, entusiasmul marei actrițe, mai mult decât un zbor de fluturi?...

De vorbă cu d. I. Vinea

Puţină istorie literară... -- Şcoala „Contimporanului". -- Ce e „constructivismul" ? -- Alte două grupări : „Gândirea" şi „Viaţa Românească". -- Inexistenţa criticei profesioniste. -- Volume...

Fin, forte, cu o moliciune orientală în demersuri, dar cu o privire limpede, albastră de bébé occidental, I. Vinea, reprezintă în literatura română, azi, aproape singur, un fenomen. Spre deosebire de unii confrați care nici ei n'au voit să-și publice încă vre-un volum, scriitorul nostru deși s'a ivit de prin 1912 -- adică de 18 ani -- n'are în public decât o reputație de pamfletar politic, iar între artiști prestigiu de simpatic farseur al poeziei. I. Vinea este totuși un creator. Legea lui de creație e atât de specială că n'a isbutit să-i transforme încă poezia în materie comestibilă.

El e poate singurul, nu numai din generația lui, dar din aceste câteva generații surprinse de ochiul criticilor, care tinde să creeze originalitatea -- pe lângă originalitatea care caracterizează fiece deceniu -- cu sufletul lui pus pe toate roatele de tortură, spânzurat de toate cuele și trecut sub cele mai amarnice furci caudiene ale stilului. Roadele sunt, astfel, provizorii. Toate găinile literare se aruncă în taină cu aripile destinse, cotcodăcind voluptuos, pe ouăle lui și în mai puțin de o săptămână prin literatura română se preumblă, spre dezolarea adevăratului autor, zeci și sute de I. Vinea. Dar el, cu aceiași virginitate, purcede vioi

la o nouă creaţie. E ceiace vedem de câteva ori pe an, de două decenii.

Interesul consumatorilor de poezie pentru I. Vinea este astfel nul. El interesează însă în cel mai nnalt grad, însăş poezia. I. Vinea, cadran cu limbi sensibile, înregistrează şi indică cele mai fine unde poetice din cele patru direcţii ale universului. Se simte nefericit că e ţintuit de pământul acesta. I se pare că suferă blestemul locului, din care cearcă să scape scriind uneori franţuzeşte şi detestând cu avânt pe toţi îndrăgostiţii bălegarului natal.

L'am căutat pe I. Vinea, spre a-l prinde şi reda întro' formulă, prin toate zarele şi revistele româneşti de vise şi închipuiri. Am găsit numai formula instabilităţii -- şi pe autor totdeauna pe cele mai îndepărtate linii ale fruntariei zilei poetice. In 1914 -- pe când se răsfăţa A. Stavri -- el adulmeca mireasma simbolistă cu iachturi şi matrozi, totul într'un adânc şi muzical suspin de orgă prelungă:

Nemărginiri sonore şi ţărmuri întristate --
e sufletu-mi o mare ce-adoarme în apus,
sub zarea de miraje spre care 'ncet s'au dus,
cu pânze de zăpadă, catarge argintate.

Spre soarele pe moarte fantastici albatrozi
desfac aripi candide şi'n sbor plutesc alene,
pe'ntinderea ce plânge cu glasuri de sirene
atâtea nävi de aur cu palizii matrozi.

Poetul poate fi urmărit cu fiecare stih în efortul lui de a nu rămâne o clipă în mijlocul mediocrităţii care cu paşi curioşi se ţine pe urmele lui. In 1916, când simbolismul cucereşte ca o romanţă târzie opinia publică, I. Vinea aduce primele delicioase

divagații ale viziunilor și expresiilor cu o unitate superioară logicei:

Sară peticită de lumini,
șine verzi sub luna de venin
câmp în ceruri înțepat cu spini,
ce tăcere, suflete trecut.
Trenurile toate au tăcut...

Vântul rupe rufe de mătasă,
gândurile mi-au fugit din casă,
vino, rece mână de mireasă,
pune-mi clopoței la gât
ca să-ți treacă de urât.

Ultim șir de roți, porniți alene;
felinare, tremurați din gene;
țipă, desnădejde, în sirene;
suspinați supape 'n unison.
Sgardă, scutură-te pe peron.

Gară luminată și pustie,
trenurile pleacă pe vecie
ieși dintr'un sertar Melancolie,
cu panglici, cu bucle și hârtie
căci paiața-i fără de scufie.

Ajungem, în 1925, la pulverizarea dadaistă și la reconstrucție pe axa unei fine sensații, unică și perfect sublimată:

Ploaia urzește fluere line orașului
un pian departe geme ca un porumbar,
Câte vremuri îmi umplură inima!
în cărți semnele vechi se șterg.

Aștept ora iubirii noui
din ochii ei n'a băut nimeni încă,
pe fruntea ei umbra n'a rătăcit
cu pașii îngerului dinăuntru-i, vine
cu râsul crud și desmetic al vieții
-- și tristețea fără leac a neștiinții
mi-o revarsă cu pletele pe piept.

(Răsunet)

Luna -- slove'n nisip -- tăcere
Luminează-mă cu mâna pe inimă
Diana -- nume spulberat -- Diana
Suvenir -- salcâmii tăi ning și azi
e lin atât că toate miresmele
Se svârcolesc ca pisicile.

(Dor vechi)

Unde se va opri d. Vinea? Când se va hotărî să treacă din instabilitate la odihnă, să intre în legea morței și să cânte odată singurele cântece care farmecă, acele ale lebedelor? Când va avea însfârșit -- cum ne spune singur -- 35 de ani?...

Până atunci, ca o ironie, precipitatele pipăite ale multiplelor sale estetici, d. Vinea le oferă pe înțelesul tuturor abia în câteva nuvele și câteva articole de ziar, singurele locuri unde diversele instrumente iscodite în poezie, vin să lucreze simultan în vederea unor țeluri publice precise.

Puţină istorie literară

„...In 1912 am scos cu Marcel Iancu şi Tristan Tzara revista „Simbolul", care a apărut timp de două luni (4 numere). Tonalitatea revistei noastre se vedea din titlu. Au publicat în „Simbolul" — pe vremea aceia destul de neştiuţi de public — Ion Minulescu versuri, Claudia Milian, o poemă în proză, Teodor Solacolu (Ţuţu-bey) poeme în proză, A. Maniu, câteva din „Figurile de ceară". Am publicat apoi versuri în „Noua Revistă Română", în ziarele „Rampa" şi „Seara" — ziarul „Seara" în privinţa literaturei dovedise un gust superior tuturor revistelor literare de pe-atunci, publicând opere de T. Arghezi, A. Maniu şi alţii. — In „Facla" am publicat câteva mici schiţe (spui că n'ai uitat voluptuoasa lor cruzime) şi am colaborat mai intens la „Cronica" de sub direcţia d-lui T. Arghezi, unde mi se tăiau bucăţile cele mai libere... In 1915 am scos împreună cu Tristan Tzara „Chemarea", revistă care a apărut numai de două ori. După război am colaborat la „Cugetul Românesc" şi la „Gândirea" de sub direcţia d-lui Cezar Petrescu. Am încetat să mai scriu la „Gândirea" din pricina unui alt colaborator al revistei, „Soldatul lui Crist" care punând chestia de cabinet, declarase că se retrage dacă voi mai colabora. De altfel colaborarea mea la „Gândirea" avusese mai mult caracterul unui „pact de neagresiune"... D. Pamfil Şeicaru dela „Gândirea" susţinuse şi el o teorie a generaţiei, care implica solidaritatea şi mutualitatea scriitorilor din aceiaş „promoţie".

Şcoala „Contimporanului“

Scosesem între timp „Contimporanul“ care a trecut decâteva ori şi pe platforma luptelor politice, dar a cărui semnificaţie şi influenţă trebuie căutată în viaţa noastră artistică. Sunt convins că revista „Contimporanul“ -- şi nu atacurile sau tăcerile poporanismului, impresionismului sau criticismului universitar -- a îngropat simbolismul literar şi impresionismul pictural. Pentrucă mişcarea artistică de la „Contimporanul“ -- constructivismul -- venea într'adevăr cu o concepţie de artă, şi nu doar cu un spirit de negaţie în slujba unei arte anemice. Pentru întâia oară mişcarea literară şi artistică românească a fost pusă pe acelaş plan cu o mişcare analoagă universală şi integrată în această mişcare. Până acum artistul şi literatul român erau o dependinţă a artistului european, aveau sentimentul inferiorităţii lor, se ştiau papuaşul care vrea să imite pe european -- îi intimida lipsa lor de tradiţie culturală. Că şcoala „Contimporanului“ a corespuns unei reale necesităţi în evoluţia vieţii noastre artistice, ne-o dovedeşte faptul că -- spre deosebire de revista simboliştilor „Insula“, care a apărut numai de trei ori -- în jurul „Contimporanului“ s'au grupat o seamă de alte reviste înrudite. E ecoul unei arte, ai cărei promotori începuseră activitatea lor la „Simbolul“, în 1912. O parte a grupului -- Marcel Iancu, Tristan Tzara -- crează mişcarea dadaistă din Elveţia, cu repercusiuni în toată lumea.

Buimăceala s'a vădit, la public şi artişti, când au apărut în „Contimporanul“ primele desene abstracte. Am fost atunci ameninţaţi şi cu bătaia. Când gruparea noastră a deschis prima expoziţie internaţională în Bucureşti, -- în 1925 -- am

publicat în „Contimporanul" câteva rânduri asupra „constructivismului"; te rog să-mi dai voe să recitesc următoarele, din care se va vedea, cred, că însăşi natura şi chiar ţăranca română sunt înscrise în gruparea noastră:

Ce e „Constructivismul"?

„Privitorul, în răstimp, se calmase. Cerea explicaţii. Fusese, până în acel moment, în situaţia lui Polonius, căruia prinţul Hamlet îi spuse: vezi norul acela? Nu-i aşa că seamănă cu o ghitară? (Da, alteţă, întocmai ca o ghitară...) Dar nu! Aşa-i că seamănă mai degrabă, cu o cămilă? (Fireşte, alteţă: întocmai ca o cămilă!) De-acum însă i se lămuria privitorului:

-- Priveşte Polonius: nu-i aşa că norul acela nu seamănă cu nimic?

-- Da, alteţă: într'adevăr cu nimic.

-- Cel puţin, cu nimic din cele ce ai învăţat tu până azi, Polonius. De aceia ochii tăi atotştiutori holbează o dureroasă uimire. Află deci, bătrânul meu elev, că între norul meu şi priceperea dumitale, nimicul e cea mai bună bază de înţelegere...

Şi fiindcă trăsăturile lui Polonius se contractau în cel mai echivoc efort de înţelegere, prinţul, -- care era în toane didactice în acea epocă -- îi aruncă la picioare un covor românesc, din cele albastre, adică fără motive naturaliste, ci plăsmuit din simple detalii geometrice concentric dispuse.

-- Frumos covor, Polonius, nu-i aşa?

-- Admirabil, Alteţă...

-- Priveşte şi spune-mi Polonius: ce reprezintă el?

-- Reprezintă... reprezintă... (faţa lui Polonius isbucni în lumini deodată). Nu reprezintă nimic, Alteţă!

-- Simple raporturi de forme şi culori, Polonius.

-- Simple raporturi de forme şi culori, Alteţă.

Polonius era vizibil fericit. Alteţa Sa îi oferi şi pilda covorului oriental, apoi a mozaicului şi arabescului. -- Câte servicii ar fi adus Coranul, artei -- exclamă Hamlet -- dacă ar fi fost ascultat de toţi.

Polonius îşi făcu degrabă semnul crucii şi se feri de tavan de teama unui ceresc fulger pedepsitor.

Mohamet a interzis credincioşilor reproducerea chipul omenesc şi porunca lui s'a extins asupra tuturor aspectelor organizate ale naturii. Arta musulmană a fost împinsă la abstractizare. Alături de natura dată, ar fi creiat **natura nouă**, vis lucid, elan constructiv al minţii omului care descompune şi realcătueşte, după legi înnăscute, natura... Răsboaie şi cuceriri au oprit popoarele puse sub scutul acelei porunci fecunde, la jumătatea drumului. In schimb, ele n'au cunoscut acel lucru hibrid: tabloul.

-- Dar natura, alteţă -- tremoliză Polonius. Florile!

-- Ce alt 'e floarea, Polonius, decât o organizare de forme preexistente, şi de culori. Şi ce altceva pretind artiştii de azi (conversaţia aveà loc între anii 1910--1924) decât de a construi şi ei, cu ajutorul acelor forme geometrice preexistente, lucruri mai frumoase decât florile, peisajul, decât de a construi şi ei cu ajutorul acelor forme geometrice preexistente, decât chipurile de dobitoc şi om...

-- Dar natura, nu ştie ce sânt alea, forme geometrice, pure, preexistente, alteţă.

-- Natura, în asemenea discuţii, nu e de cât o

personificare, Polonius, şi ca atare îi atribuim toată ştiinţa şi meşteşugul nostru. In fond, tu ştii, nu există natură, nici realitate. Totul e în noi. Din acest punct de vedere, drepturile creatrice ale artistului par şi mai nelimitate.

Polonius se crispă pentru a gândi mai cu intensitate. Zadarnic.

-- Nu mă înţelegi, Polonius, -- surâse prinţul. Să-ţi dau un sfat care-ţi va prinde bine: întotdeauna, în discuţiile noastre, trebuie să te prefaci că ai priceput tot, chiar dacă nu te-ai dumirit de cât pe sfert. Exerciţiul acesta, -- în afară de indiscutabila superioritate socială pe care ţi-o conferă, -- îţi va înlesni, pe încetul, iniţierea totală.

Polonius se precipită să-i sărute mâna.

-- Nu te bucura atât, bunule Polonius: căci în ziua când înţelegerea ta va cuprinde tot ceiace ignoră acum, eu şi semenii mei, vom fi născocit ceva frumos şi nou, ceva şi mai frumos, şi mai nou, la care te vei sgâi cu aceiaş desnădejde ca astăzi. Istoria artelor se repetă. Tragedia ta se multiplică în viitor. Dar nu te lăsà: urmează-mă, şi, dacă eşti cuviincios, -- întreabă-mă mereu, întreabă-mă..."

Alte două grupări: „Gândirea" şi „Viaţa Românească"

In afară de gruparea de la „Contimporanul" nu văd o altă grupare cu unitate de vederi, atât de organică. Da, sunt şi alte grupe, cu o cohesiune destul de impunătoare; sunt numai grupe de interes, cu substrat politic, în jurul unui personagiu care poate distribui beneficii şi situaţii. Sunt mutualităţi amicale: sunt poziţii literare cu tendinţa de a justifica -- şi cât mai curând -- poziţii administrative.

N'au acelaș substrat intelectual, singurul care justifică. Sunt, în fond, foarte disparați. Mă întreb care e, bunăoară, coheziunea între Blaga, poet inventiv și mistic, și bunul nostru amic Cezar Petrescu, ale cărui proze nu denotă vre-o strădanie și aspirație în acest sens. Mă supără că eroii săi, mai totdeauna, sunt în jurul unui șwarț, unui aperitiv, iar catastrofele sentimentale, despărțirile tragice, rămas-bunurile cele mai patetice, au aproape totdeauna loc într'o bodegă, un restaurant sau o sufragerie. (Supărarea e de ordin olfactiv, căci îl citesc pe Cezar Petrescu când sunt sătul; contrariu, proza sa îmi pare potabilă).

Iată apoi bătrâna revistă de la Iași. ,,Viața Românească" se caracterizează prin aversiunea ei față de Capitală -- singura-i consecvență literară de-alungul veacurilor! Cel mai fanatic din grupul ieșan e un băiat cu aparență catifelată, M. Sevastos. De-aici și pudicitatea sa. Pudicitatea aceasta îmbracă uneori forme violente... N'ași putea susține că ,,Viața Românească" n'are oarecari coheziuni -- care sunt însă în afară de estetică. Astfel, bunăoară, restul literaturii române (aceia care nu apare în V. R.), e o compoziție de diferiți autori supuși aprecierii, comparării și notării de la 1--10. Iar față de tot ce se face azi îndrăzneț și original în literatură și artă, scriitorii de la ,,Viața Românească" au atitudinea supraviețuitorilor triburilor de piei roșii -- Ochi de Vultur, Dinte de Mistreț, Bucă de Castor -- cari stau triști pe malurile fluviului și privesc cu melancolie la zgârie-norii Metropolelor ridicate într'un an...

Inexistența criticei profesioniste

Nu trebue să avem nici o speranță în critica profesionistă. Ea nu e de nici un folos vădit pentru

creaţia artistică. Adevărata critică nu se poate face decât tot de creatori: numai ei pot avea intuiţia talentului altora, chiar când, intelectual, nu-l înţeleg. Iată critica română... Făcut-a ea vre-o descoperire justă? Adevăraţii creatori au apărut **împotriva** ei. Tudor Arghezi şi G. Galaction s'au impus singuri; N. D. Cocea, alt scriitor de talent, a fost singurul lor propagandist. Nicolae Iorga fanatizează în jurul lui Volbură Poiană; M. Dragomirescu nu-l pricepe decât pe Cerna; G. Ibrăileanu pe Jean Bart care-şi agrementează rapoartele de ofiţer de marină cu constatări poetice: marea era albastră... cerul era senin... rechinii pleşcăiau la babord...; E. Lovinescu a divinizat pe Ion Barbu, în ce avea el mai nepersonal.

Volume

Da, aşi avea două volume de versuri; ar fi însă culegeri de bucăţi prea disparate şi contradictorii. Cred că faza de cercetare e mult mai interesantă decât faza închegării. In viaţă e tot aşa; omul e interesant până la 35 de ani. Aşi putea tipări două volume de nuvele: „Descântec" şi „Luntre şi Punte", precum şi două romane: unul fără nume încă, celltalt „Tic-Tac"...

N. D. Cocea, *făcând irupţie, ca un fin satir, bătând copilăreşte din palme:* -- Publică romanul Vinea, să cadă'n c... toţi imbecilii Ţării Româneşti!...

. . . .

Ridic ochii de pe hârtie. Sunt într'o redacţie nouă... Rafturile de cărţi, mesele, scaunele, lămpile, sunt în stil „constructivist", uneori cu elemente de compoziţie luate din trupul bărbatului. Un bec de

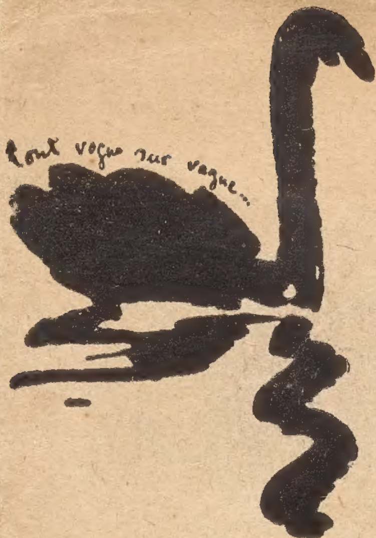
lumină se aprinde și este tocmai capătul de luceafăr în plafon al unui phalus. O ușă secretă se deschide discret în peretele pe care fug linii și se întretae circonferințe și spirale: O cameră mică, neagră... un divan... într'un colț, pe o măsuță neagră, un sfeșnic judaic cu șapte brațe, ale cărui lumânări vor arde când va începe frenetic lucrul, cu o femee și o idee -- spermele lui Dumnezeu.

INDEX

ACEASTĂ LUCRARE TIPĂRITĂ IN 3300
EXEMPLARE ŞI CONSTITUIND O EDIŢIE
DE LUX, POARTĂ IN INTREGIME
ISCĂLITURA AUTORULUI :

INSTITUTUL DE
ARTE GRAFICE
LUCEAFĂRUL
BUCUREŞT

PREȚUL LEI 125

LUCEAFARUL S. A. — Institut de Arte Grafice — BUCUREȘTI